

România literară®

50

• Revistă finanțată cu sprijinul Ministerului Culturii și Identității Naționale

revistă a Uniunii Scriitorilor din România

director: Nicolae Manolescu

anul XLIX

24 noiembrie 2017

28 de pagini

3 lei

interviurile R.L.

stéphane courtois

interview realizat de Cristian Pătrășconiu

alexandru niculescu

din istoria
creștinismului
românesc

• **Avanpremieră editorială**

**Convorbiri cu Nicolae Manolescu
de Daniel Cristea-Enache**

focus:

artistul sonor

• **Răzvan Voncu:**
Arta absentă

• **Daniel Cristea-Enache:**
Poezia de azi

• D.R. Popescu

Ivan Turbincă nu se spală pe mâini

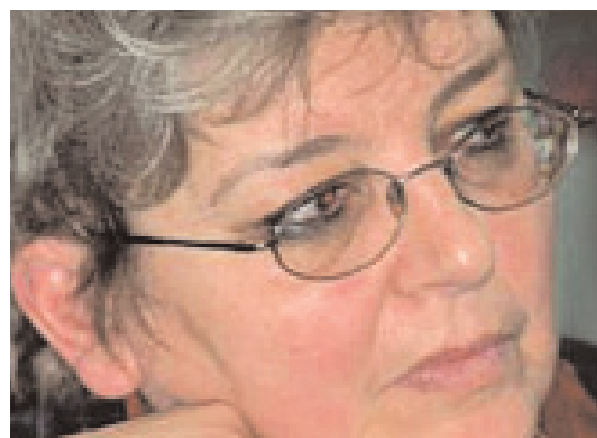
• **Eminescu, poem cu poem**
de Alex Ștefănescu

Memento mori (lumea modernă)

• **Debutul lunii noiembrie Ioana Moraru**

• **Semn de carte** de Gheorghe Grigurcu
Despre inchișițiia comunistă

• Aniversare **Irina Petraș**

• Simona Drăgan

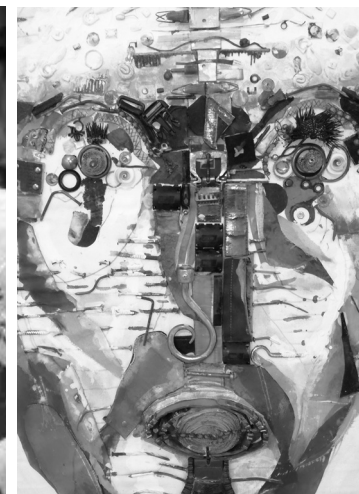
**Parcurs timișorean
de artă contemporană**

• **Cronica plastică** de Petre Tănăsoaica
Artiști în atelierele războiului

• **Parisul scriitorilor** de Constantin Zaharia
Cafenele și bistrouri

Sumar

Avanpremieră editorială: **Prietenul meu, Ivasiuc – 3** ● **Adrian Niculescu: Închinare pentru Maria Brătianu – 4** ● Calendar de **Nicolae Oprea – 4-5** ● **Dan Stanca: Ce rămâne din tine, omule? – 5** ● Focus: artistul sonor **Răzvan Voncu: Arta absentă – 6**; **Daniel Cristea-Enache: Poezia de azi – 7** ● Poezii de **Simona-Grazia Dima – 8** ● Cronica ideilor de **Sorin Lavric: Deșertăciunea conceptelor – 9** ● **D.R. Popescu: Ivan Turbincă nu se spală pe mâini – 10-11** ● **Ioan Holban: Melcul de la nr. 21 – 12** ● Eminescu, poem cu poem de **Alex Ștefănescu: Memento mori (lumea modernă) – 13** ● **Alexandru Niculescu: Din istoria creștinismului românesc – 14-16** ● Debutul lunii **Ioana Moraru: Diletantul introspectiv – 17** ● Semn de carte de **Gheorghe Grigurcu: Despre inchiziția comunistă – 18** ● Tabela de marcaj de **Horia Alexandrescu: Arrivederci, Roma! – 18** ● **Sonia Elvireanu: Visul ca in-speriență – 19** ● Cronica de film de **Angelo Mitchievici: Cronică de familie – 20** ● Cronica muzicală de **Dumitru Avakian: Momente și evenimente la Ateneul Român – 21** ● **Simona Drăgan: Parcurs timișorean de artă contemporană – 22** ● Cronica plastică de **Petre Tănăsoaica: Artiști în atelierul războiului – 23** ● Interviuurile R.I. cu **Stéphane Courtois** de **Cristian Pătrășconiu 24-25** ● Parisul scriitorilor de **Constantin Zaharia: Cafenele și bistrouri – 26** ● **Meridiane – 27**

România literară®

Revistă editată de
Uniunea Scriitorilor din România și Fundația România literară

Redacția:

NICOLAE MANOLESCU – director
GABRIEL CHIFU – director executiv
RĂZVAN VONCU – redactor-șef
IONELA STRECHE – secretar general de redacție
MARINA CONSTANTINESCU – redactor
DANIEL CRISTEA-ENACHE – redactor
SORIN LAVRIC – redactor
ANGELO MITCHIEVICI – redactor asociat

Corectură: **ECATERINA IONESCU** (pp. 2-15),
NINA PRUTEANU (pp. 1 și 16-28)
Concepția grafică: **MIHAELA ȘCHIOPU**
Fotoreporter: **ION CUCU**
Tehnoredactare computerizată:
IONELA STRECHE, NICU ILIE

Correspondenți în străinătate:
RODICA BINDER (Germania),
GABRIELA MELINESCU (Suedia),
LIBUŠE VALENTOVÁ (Cehia)

Fundația **România literară**,
Calea Victoriei 133,
sector 1, cod 010071, București.

Director administrativ: **DRAGOȘ URSACHE**

Secretariat: **SOFIA VLĂDAN**

Cont în lei: BRD-GSG Agenția Șincai,
RO91BRDE441SV59488894410.

Cont în valută: BRD-GSG Agenția Șincai
RO87BRDE441SV59488974410 (USD),
RO37BRDE441SV59489004410 (EUR)

Conform prevederilor Statutului, Uniunea Scriitorilor din România nu este responsabilă pentru politica editorială a publicației și nici pentru conținutul materialelor publicate. În atenția celor ce doresc să publice în revistă: Vă rugăm să trimiteți, împreună cu materialele expediate redacției, un număr de telefon sau o adresă de email la care puteți fi contactați, în eventualitatea publicării, pentru întocmirea documentelor contabile. Vă mulțumim!

România literară este membră a Asociației Revistelor, Imprimeriilor și Editurilor Literare (A.R.I.E.L.), asociație cu statut juridic, recunoscută de către Ministerul Culturii.

ISSN 1220-6318

e-mail: revistaromanialiterara@gmail.com, <http://www.romlit.ro>;

tel.: 021-212.79.86; fax: 021-212.79.81

Imprimat la SIGMA MEDIA

prietenul meu, Ivasiuc

Daniel Cristea-Enache: Când scriu întrebările pentru „runda” aceasta, suntem în 4 martie, la fix 40 de ani de la cumplitul cutremur din 1977. În acea nenorocire și-a pierdut viața, printre mulți alții, un scriitor de care ați fost apropiat: Alexandru Ivasiuc.

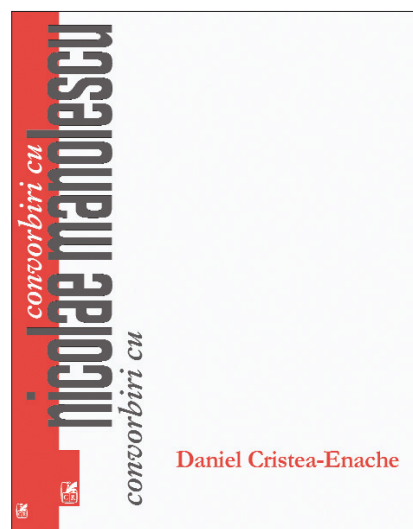
Ce amintire îi păstrați originalului intelectual, fost deținut politic care, în închisoare, îi învăța engleză pe colegii de „lot”? Cum explicați că astăzi se vorbește relativ puțin despre el și cărțile sale?

Nicolae Manolescu: Sașa, pentru unii, Alec, pentru mine (nu mai știu de ce), Ivasiuc și-a găsit moartea, în împrejurări încă neclare, în seara de 4 martie 1977, sub dărâmurile blocului Scala, acum patruzeci de ani, zi cu zi, când scriu aceste rânduri. Din câte ne va spune directorul IML, a fost printre primele victime ale cutremurului. Corpul lui se afla spre marginea trotuarului, acolo unde ajunseseră primele sfărâmături de beton și cărămizi. Întâmplarea a făcut să trec, o oră mai târziu, într-un autobuz, exact prin locul cu pricina. Nu-mi amintesc dacă începuseră lucrările de salvare. Ar fi fost culmea să fiu martor la descoperirea trupului tumefiat, pe care l-am recunoscut abia a doua zi la morgă. Problema este că nimeni nu știa de ce se afla Ivasiuc pe bulevard, în dreptul cofetăriei. Nu-l cunoșteam ca iubitor de prăjituri, nici de galanterii. Dacă se ducea acasă, nu e clar ce făcea într-o stație de troleibuz, care se afla, e adevărat, pe direcția străzii pe care locuia, Pictor Iscovescu, doar că ar fi fost prima oară când ar fi călătorit cu mijlocul respectiv de transport. Tot ce știu este că fusese invitatul unei tinere la o festivitate la CC al UTC. Îmi propusese să ne vedem după ce se va fi eliberat și când eu însumi îmi voi fi încheiat orele de curs la Facultate. Îl refuzasem, fiindcă nu mă mai simțeam în stare după o zi întreagă de lucru. În dimineața următoare, a sunat Tita Chiper la noi ca să ne spună că Alec nu ajunsese acasă. Cea care a primit telefonul a fost Dana Dumitriu, de care mă despărțisem seara trecută, ea întorcându-se acasă după ce trecusem pe la mama ei (care locuia în blocul Leonida, la doi pași de Casata și Scala, care se prăbușiseră), iar eu alergând în Drumul Taberei să văd ce face fiul meu, în vârstă de 12 ani, care locuia la fosta mea soție. Am început imediat căutarea, pe la spitale, telefoanele funcționând foarte prost, și descoperind în cele din urmă corpul lui Alec la morga de pe Splai. Eram împreună cu Breban și cu fratele prietenului nostru, venit de la Brașov. N-am aflat niciodată nimic în plus față de ce am descoperit în acele zile. Am mai povestit aceste lucruri în *Viață și cărți*.

L-am întâlnit prima oară pe Ivasiuc la trei ani după eliberarea lui din D.O., adică în 1967. Fusese arestat în 1956, când pusese la cale împreună

cu Marcel Petrișor un apel către studenți de a se aduna la Universitate ca să protesteze contra reprimării Revoluției din Ungaria. Nu știu cum își comunicaseră intențiile, nici pe ce contau, fapt este că nu venise nimeni în afara lor și fuseseră imediat luați pe sus de Securitate. Scrii tu însuși, în cartea despre I.D. Sîrbu, despre aceste evenimente. După șapte ani nu știu pe unde și apoi pe Insula Mare a Brăilei (unde se aflau Papu, Pavlovici, care a povestit totul în *Tortura pe înțelesul tuturor*) și alții, a fost expedit la Lătești, în Bărăgan, cu domiciliu obligatoriu, unde a dat de Balotă și de Marino, fiind eliberat după încă doi ani. Când l-am întâlnit eu, era slab ca un țâr (încă!) și n-avea niciun dinte în gură.

ne-am împrietenit pe viață. Chiar și când nu i-a mai plăcut neapărat ce scriam despre romanele lui.

Ne-am plimbat pe bulevardul Magheru, el vorbind tot timpul, gesticulând și întorcând din când în când capul spre mine, cu o privire fixă, care mă alarma. Cu acea ocazie, mi-a dat prima lui carte, romanul *Vestibul*. Am scris prima cronică la ea: „Un astfel de roman consacră un scriitor”. (În colecția *Ivasiuc interpretat de...*, întâietatea

mi-a răpit-o Paul Georgescu, autor al unei cronici în „Viața Românească”. Profit de întrebarea ta ca să mă repun în drepturi: data din revista unde Paul era redactor-șef adjunct ieșise pe piață cu două luni întârziere, ca de obicei. Așa că primul text publicat a fost al meu, într-un săptămânal, care își respecta periodicitatea. Ai notat, sper!) Și ne-am împrietenit pe viață. Chiar și când nu i-a mai plăcut neapărat ce scriam despre romanele lui. Mai ales că exista totdeauna o diferență între ce-i spuneam după ce-mi povestea romanul și ce scriam în cronică. Ivasiuc era un povestitor extraordinar, dar, în scris, povestirea nu ocupa decât un loc secundar, cum era la modă în anii 1960-1970. Pe deasupra, era absorbit de romanele sale exclusiv în faza de concepție. Pe măsură ce scria, se plictisea și începea să conceapă un nou roman. Pe scurt, cam dădea rasol la scris. Râdeam de el, comparându-l cu nepoata mea în vârstă de trei-patru ani pe care o duceam la Grădina Zoologică din Sibiu fără să ajungem să vedem vreodată vreun animal, fiindcă înainte de a ne apropia, nepoata mea se răzgânde și nu mai voia la lup, ci la maimuțici, și tot așa. Ironia nu l-a determinat niciodată să-și schimbe felul de a scrie. Nici cronicile mele pline de obiecții.

Ivasiuc nu e singurul romancier din generația noastră care pare uitat. Știi bine că l-am rugat pe Tudor Cristea să comenteze romanele lui Țoiu, D.R. Popescu, George Bălăiță și, acum, Ivasiuc, în **România literară**, fiindcă niciunul dintre voi, critici din generațiile următoare, nu le mai acordați atenție. L-am recitat pe Ivasiuc integral pentru *Istoria critică*. Romanele lui țin, orice credeți voi. Sunt, de altfel, singurele noastre romane politice, gen care se limita la *Gorila* lui Rebreanu înainte de Război, și era rarism ilustrat după, prin câteva romane ale lui Paul Georgescu sau Țoiu. Îți mărturisesc, dar să rămână între noi, că unul din motivele pentru care am scris *Istoria critică* a fost acesta: de a nu lăsa o întreagă literatură să fie dată uitării. Oare de ce afirmă *urbi et orbi* tinerii critici că astăzi nu se mai pot concepe istorii literare și, încă, de autor? Probabil că în lipsa lor de memorie nu sunt ei înșiși capabili s-o facă. Și transformă o neputință într-o regulă!

Îți mulțumesc că mi-ai dat prilejul să-l reîntâlnesc pentru câteva ore pe prietenul meu, Ivasiuc. Astăzi, 4 martie 2017, ora 21 și 24.

Fragment din volumul
Convorbiri cu Nicolae Manolescu,
în curs de apariție la Editura Cartea
Românească. Lansarea va avea loc la Târgul
Gaudeamus, sâmbătă, 25 noiembrie, ora 14.
Invitați: Mircea Mihăieș, Gabriel Chifu,
Răzvan Voncu.

încinare pentru maria brătianu

după Ioana (1929-2009), sora ei, și fratele geamăn al acesteia, Ion (1929 - 1979), s-a stins, la capătul unei lungi și grele suferințe, pe 30 octombrie, la Paris, și Maria Brătianu, ultima dintre fiii marelui istoric George Brătianu (1899-1953). Și ea, ca și Ioana, a avut în exilul combatant din Franța o exemplară atitudine patriotică, democratică, anticomunistă. În plus, Maria Brătianu a adăugat luptelor politice, în anii de după Revoluția din 1989, și o activitate de istoric, neezitând să-și treacă un masterat în acest domeniu la o vîrstă „seniorială”, ea activînd în cadrul grupului de studii istorice românești de la INALCO (fostul *Institut de Limbi Orientale*). Mai înainte, ea se remarcase prin editarea, în exil, cu filială pietate, a operei ilustrului său părinte, din care menționăm volumul fundamental *La Mer Noire* (Editura Societății Academice Române, München, 1969), pandantul românesc-pontic, scris în aceiași ani imediat postbelici, cu faimoasa *La Méditerranée*, a prietenului lui George Brătianu, Fernand Braudel (1902-1986), ce nu mai are nevoie să fie prezentat...

Maria Brătianu a fost despărțită de România de la începutul anului 1944, pe cînd, adolescență fiind, împreună cu sora și fratele ei, a fost trimisă, pentru a se salva, în Occident (inițial în Elveția, cu guvernanta lor originară din partea alemanică a acestei țări - de unde, la toți trei, excelenta cunoaștere a limbii germane!), de către tatăl lor, cel care urma să fie întemnițat și asasinat la Sighet (în închisoarea pe care Ana Blandiana și Romulus Rusan au transformat-o în *Memorial* al suferințelor românilor sub opresiunea comunistă).

Ani de-a rîndul - Maria, căsătorită, între timp, cu reputatul sociolog Eric de Dampierre (1928-1998), profesor la Universitatea *Paris X Nanterre* (de care, însă, va divorța), el însuși, deși nonconformist și om de stînga, descendent al unei ilustre familii din marea aristocrație franceză - s-a numărat printre militanții de frunte ai Ligii pentru Apărarea Drepturilor Omului în România (LDHR), secția română, în exil, la Paris, a Federației Internaționale a Ligilor Drepturilor Omului (FIDH), cu sediul tot în Capitala Franței, cea mai credibilă și mai cunoscută organizație a Refugiuului românesc, reînscută după 1977.

Liga se constituise încă din 1921, sub conducerea distinsului jurist democrat Gh. Costa-Foru, a activat în țară pînă la instaurarea regimului comunist, în 1948 - cînd, nu-i așa? - devenise „inutilă” - însă s-a reconstituit la Paris, în același an, avînd în schimb o existență destul de anodină, cu multe sinuozități, chiar, ce vor lua sfîrșit numai odată cu reclădirea sa din temelii, în 1977, odată cu relansarea Exilului Românesc prin efectul Paul Goma, și datorat muncii asidue a regretaților Mihnea Berindei, în primul rînd (n. 1948 - dispărut prematur, în iunie 2016), Sanda Stolojan (1923-2005), și a surorilor Maria și Ioana Brătianu, ca și ale lui Dinu Zamfirescu, Matei Cazacu ori Mihai Korne și Antonia Constantinescu (1940-2003), sprijiniți de unii prieteni francezi, precum Anne Planche, avocatul Pierre Colas ori cunoscutul traducător franco-român Alain Paruit-Herșcovici... La finele anilor 1980, Maria Brătianu a ocupat funcția de Președintă a Ligii - iar cel care scrie aceste rînduri a avut onoarea de a reprezenta, începînd cu 1985, LDHR în Italia, precum dr. Ionel Vianu o reprezenta în Elveția, Horia Georgescu în Anglia etc...

Maria Brătianu avea să-și regăsească țara abia după prăbușirea regimului comunist, la 22 Decembrie 1989. Ulterior, a prezidat, ani de-a rîndul, *Asociația Memorialului Victimelor Comunismului*, înființat de către Ana Blandiana (din septembrie anul acesta, Cavaler al Legiunii de Onoare!). Cine mai mult decît Maria Brătianu ar fi putut resimți durerea poporului nostru încadrîndu-se, din prima clipă, printre cei ce-

comemorau trecutul însîngerat?

Dispariția ei lasă în urmă adînc întristate amintiri din exilul românilor în anii îndelungați pe care acesta i-a avut de înfruntat în Lumea Liberă.

Scriem aceste cuvinte, astăzi, cu inima cernită. Am cunoscut-o. Am prețuit-o.

N-am să uit niciodată telefonul, neașteptat, primit de la ea prin care mă invita, pe mine, ultimul venit în exilul românesc, în mai, 1984, să particip la manifestarea de protest din fața Ambasadei RSR, cu ocazia unei derizorii recepții dată de aceasta, de 8 mai, Ziua Partidului (și la care singurul personaj mai important remarcat de noi a fost ambasadorul Vietnamului, care însă, spre stupoarea noastră, n-a ezitat să primească - poate din greșeală? - la intrarea de „protocol” în ambasadă, unde eram postați, pe rue Saint Dominique, manifestul distribuit de noi!). A fost prima mea demonstrație la care am luat o parte activă (mai participasem la una pro-Solidarnosc, în fața Ambasadei Poloniei, pe 30 august 1983, abia sosit în Franța, unde îi văzusem pe Paul Goma și pe Virgil Ierunca...). Multe altele vor mai urma, însă toate cu Maria și cu Ioana Brătianu, cu Mihnea Berindei, cu Neagu Djuvara, cu fizicianul Ion Ghica, cu Virgil Ierunca și Monica Lovinescu, cu Ruxandra Pelazza, cu arh. Ștefan Gane, și cu toți ceilalți enumerați mai sus, în frunte...

La nivel strict personal, tot Maria Brătianu, fosta angajată a I.B.M., și, deci, pricepută la computere, a fost cea care mi-a dat, în august, 1991, chiar în zilele puciului de la Moscova, primele lecții de informatică, deoarece tocmai îmi cumpărasem primul meu ordinator portativ, un Toshiba... 086 (sic!), pe atunci, o piesă aproape de avangardă!... La capitolul acesta însă, spre rușinea mea, în ciuda eforturilor ei susținute și, uneori, exasperate, am rămas, pînă astăzi, un foarte mediocru discipol...

...Conform dorinței sale, Maria Brătianu a fost incinerată joi, 9 noiembrie - întîmplător, într-o zi mare pentru Umanitate, sărbătoarea căderii Zidului Berlinului, în 1989 - la Père Lachaise, cel mai celebru cimitir parizian. Nicidecum, ea nu a fost „cremată în grabă”, cum s-au grăbit, în schimb, să afirme, senzaționalist, unele publicații de scandal dîmbovițene... Cu atît mai mult întrebarea, lansată insinuant, de aceleași ziare-tabloid, „ce cunoștea ea despre liderii PNL?” nu-și are nici un rost, fiind strict aberantă și deplasată, pentru oricine o cunoștea pe Maria și detașarea ei - mai ales în ultimii ani de suferință - față de politica din Țară...

Ca și afirmația ridicolă că singura ei rudă apropiată, nepoata sa, Marie Hélène Fabra-Dubiez (n. 1961), fiica Ioanei Brătianu și a soțului acesteia, unul dintre cei mai prestigioși ziariști francezi, nonagenarul Paul Fabra (fost, ani îndelungați, șef al paginilor economice de la „Le Monde”), s-ar fi aflat în „vacanță” în Japonia, lăsînd să se înțeleagă că nu a dorit să-și o întrerupă... De fapt, Marie Hélène, care, în ultimii ani, atunci cînd vine în Țară, locuiește la noi în casă - cum a fost cazul și la începutul lui octombrie - se află într-o călătorie de lucru în Japonia, ca pictoriță și artist plastic, pentru o expoziție... Și, în nici un caz, Mariei nu i-a fost „refuzată” înhumarea în capela-pantheon a Brătienilor, de pe cunoscutul lor domeniu de la Florica (lîngă Pitești), unde odihnesc și Ion „cel Bătrîn” (I. C.) Brătianu, și Ionel (I. I. C.) Brătianu, și istoricul George - adus, cu greu, în 1970, din Cimitirul Săracilor de la Sighet - și Vintilă, senior, mort în 1930, și fiul său, Vintilă junior, revenit din exil și mort după Revoluție, și Oni (care, rămas în țară, adresa, cu risc enorm, scrisori Europei Libere!), și mulți alți Brătieni, ci urma cu cenușa ei va fi, cit de curînd, transportată acolo de către nepoata ei și de către rudele ei paterne, Brătianu, și materne, Sturdza... Hotărît lucru, presa de scandal din România, reluată și cu favoarea anonimului de pe internet, nu știe ce să mai inventeze!

Maria Brătianu nu trebuie niciodată uitată în istoria noastră... REQUIESCANT IN PACE!

• Adrian Niculescu

vicepreședinte al Institutului pentru Investigarea Crimelor Comunismului și Memoria Exilului Românesc (I.I.C.C.M.E.R.)

• calendar

6.12.1897 - s-a născut Oscar Walter Cisek (m. 1966)
6.12.1903 - s-a născut N. I. Herescu (m. 1961)
6.12.1931 - s-a născut Aurora Cornu
6.12.1934 - s-a născut Ioan Roman
6.12.1937 - s-a născut Mihai Drăgan (m. 1993)
6.12.1940 - s-a născut Nicolae Baltag (m. 1975)
6.12.1950 - s-a născut Gheorghe Păun
6.12.1952 - s-a născut Viorel Rujea
6.12.1952 - a murit Dumitru Popovici (n. 1902)
6.12.1959 - s-a născut Floarea Silvan
6.12.1965 - s-a născut Cornel Mihai Ungureanu
6.12.1971 - a murit I. M. Rașcu (n. 1890)
6.12.1972 - a murit Vasile Posteuca (n. 1912)
6.12.1973 - s-a născut Mihai Goțiu
6.12.1973 - s-a născut Nicoleta Popa
6.12.1991 - a murit Vladimir Colin (n. 1921)
6.12.2007 - a murit Marius Tupan (n. 1945)

7.12.1894 - s-a născut Ion Luca (m. 1972)
7.12.1909 - s-a născut Alexandru Talex (m. 1998)
7.12.1927 - s-a născut Fodor Sándor (m. 2012)
7.12.1935 - s-a născut Sorin Titel (m. 1985)
7.12.1937 - s-a născut Grigore Nicolae Mărășanu
7.12.1941 - s-a născut Ion Vieru
7.12.1953 - s-a născut Miljurko Vukadinovic
7.12.1955 - s-a născut Gabriela Crețan
7.12.1958 - s-a născut Ștefan Vlăduțescu
7.12.1976 - a murit Bartalis János (n. 1893)
7.12.1987 - a murit Ioana Bantaș (n. 1937)

8.12.1876 - s-a născut Hortensia Papadat-Bengescu (m. 1955)
8.12.1928 - s-a născut Toma George Maiorescu
8.12.1945 - s-a născut Mircea Oprea
8.12.1946 - s-a născut Anton Palfi
8.12.1953 - s-a născut Mihai Dinu Gheorghiu
8.12.1957 - s-a născut Pavel Gătăianțu (m. 2015)
8.12.1958 - s-a născut Radu Voinescu
8.12.1966 - s-a născut Marieta Mihăiță
8.12.1976 - a murit George Sidorovici (n. 1920)
8.12.1996 - a murit Marin Sorescu (n. 1936)
8.12.2016 - a murit Romulus Rusan (n. 1935)

9.12.1940 - s-a născut Vladimir Udrescu
9.12.1941 - s-a născut Mircea Vaida Voevod
9.12.1943 - s-a născut Luiza Petre-Pârvan
9.12.1949 - s-a născut Valentin Marica
9.12.1956 - s-a născut Liliana Rus
9.12.1957 - s-a născut Gheorghe Glodeanu
9.12.1972 - a murit Ieronim Șerbu (n. 1911)
9.12.1973 - s-a născut Horea Poenar
9.12.1990 - a murit Ștefan Munteanu (n. 1926)
9.12.1998 - a murit Banu Rădulescu (n. 1924)
9.12.2013 - a murit Hristu Căndroveanu (n. 1942)
9.12.2015 - a murit Vasile Iosif (n. 1919)

10.12.1858 - a murit Eufrosin Poteca (n. 1785)
10.12.1900 - s-a născut Ion Sava (m. 1947)
10.12.1934 - s-a născut Ion Bujor Pădureanu
10.12.1936 - s-a născut Felicia Sprânceană Anghel
10.12.1942 - s-a născut Rodica Scutaru Milaş
10.12.1948 - a murit Dinu Nicodin (n. 1886)
10.12.1951 - s-a născut Ion Avram
10.12.1952 - s-a născut Traian Pop Traian
10.12.1954 - s-a născut Cristian Teodorescu
10.12.1956 - s-a născut Nicolae Băciuț
10.12.1958 - s-a născut Anca Delia Comăneanu
10.12.1966 - a murit Ion Chinezu (n. 1894)
10.12.1997 - a murit Miron Cordun (n.1935)

11.12.1888 - s-a născut Eugen Goga (m. 1935)
11.12.1902 - s-a născut Dan Simonescu (m. 1993)
11.12.1938 - s-a născut Kristiane Kondrat
11.12.1950 - s-a născut Ștefan Doval
11.12.1953 - s-a născut Maria Cristina Bărbulescu
11.12.1954 - s-a născut Ion Chichere (m. 2004)
11.12.1989 - a murit Octavian Vuia (n. 1914)
11.12.2011 - a murit Leonida Lari (n. 1949)
11.12.2011 - a murit Mihnea Gheorghiu (n. 1919)
11.12.2015 - a murit Florin Manolescu (n. 1943)

12.12.1929 - s-a născut Marin Bucur (m. 1994)
12.12.1939 - s-a născut Tudor Octavian
12.12.1943 - s-a născut Dorel Sibii
12.12.1945 - s-a născut Dan Radu Stănescu (m.2014)

12.12.1951 - s-a născut Sorin Preda (m. 2014)
12.12.1953 - s-a născut Dan C. Mihăilescu
12.12.1962 - a murit Felix Aderca (n. 1891)
12.12.1994 - a murit Victor Valeriu Martinescu (n. 1910)

13.12.1693 - a murit mitropolitul Dosoftei (n. 1624)
13.12.1887 - s-a născut Mihail Cruceanu (m. 1988)
13.12.1929 - s-a născut Sanda Radian (m. 1991)
13.12.1930 - s-a născut Georgeta Horodincă (m. 2006)
13.12.1948 - a murit Zaharia Bârsan (n. 1878)
13.12.1983 - a murit Nichita Stănescu (n. 1933)
13.12.1959 - s-a născut Tudor Cristian Roșca
13.12.1987 - a murit Marcel Mihaș (n. 1937)

14.12.1898 - s-a născut Petru Caraman (m. 1980)
14.12.1910 - s-a născut Gaby Michailescu (m. 2008)
14.12.1932 - s-a născut Dumitru Solomon (m. 2003)

14.12.1935 – s-a născut N. V. Turcu (m. 1987)
 14.12.1939 – s-a născut Rodica Lolita Tăutu
 14.12.1940 – s-a născut Vasile Tarța (m. 2013)
 14.12.1941 – s-a născut Iulian Neacșu
 14.12.1946 – s-a născut Ștefan Avădanei
 14.12.1946 – a murit Ioan Alexandru Brătescu-Voinești (n. 1868)
 14.12.1950 – s-a născut Persida Rugu
 14.12.1956 – s-a născut Ilorian Păunoiu (m. 2016)
 14.12.1962 – a murit Simion Mehedinți (n. 1868)
 14.12.1966 – s-a născut Mona Mamulea
 14.12.1966 – s-a născut Bogdan Hrib
 14.12.1986 – a murit Constantin Chioralia (n. 1902)
 14.12.2007 – a murit Mihai Pelin (n. 1940)
 14.12.2011 – a murit Paul Miclău (n. 1927)

15.12.1887 – s-a născut Cella Delavrancea (m. 1991)
 15.12.1900 – s-a născut Sanda Movilă (m. 1970)
 15.12.1926 – s-a născut Elefterie Voiculescu
 15.12.1926 – s-a născut Tudor Steriade
 15.12.1933 – s-a născut Dan Rebreanu
 15.12.1937 – s-a născut Dionisie Vitcu
 15.12.1939 – s-a născut Neculai Cîrlan
 15.12.1947 – s-a născut George Pruteanu (m. 2008)
 15.12.1948 – s-a născut Cornel Nistorescu
 15.12.1951 – s-a născut Andrei Corbea
 15.12.1963 – a murit Lecca Morariu (n. 1888)
 15.12.1967 – s-a născut Jean Dumitrașcu
 15.12.1968 – a murit Theofil Simenschi (n. 1892)
 15.12.1993 – a murit Aurel Martin (n. 1926)
 15.12.2004 – a murit Zina Molcuț (n. 1930)
 15.12.2014 – a murit Gherasim Rusu Togan (n. 1938)

16.12.1881 – s-a născut I. Valjan (m. 1960)
 16.12.1887 – s-a născut A. de Herz (m. 1936)
 16.12.1924 – s-a născut Hajdu Zoltán (m. 1982)
 16.12.1943 – s-a născut Tudor Olteanu
 16.12.1951 – s-a născut Ion Codrescu
 16.12.1952 – s-a născut Rod Bossert (m. 1986)
 16.12.1953 – s-a născut Leonard Oprea
 16.12.1956 – s-a născut Călin Andrei Mihăilescu
 16.12.1969 – s-a născut Cristian Ghinea
 16.12.1980 – a murit Ion Maxim (n. 1925)
 16.12.1989 – a murit Franz Liebhardt (n. 1899)
 16.12.1993 – a murit Ovidiu Constantinescu (n. 1914)
 16.12.2014 – a murit Andrei Grigor (N. Ioana) (n. 1953)

17.12.1870 – s-a născut I. A. Bassarabescu (m. 1952)
 17.12.1892 – s-a născut George Magheru (m. 1952)
 17.12.1905 – s-a născut Vasile Lovinescu (m. 1984)
 17.12.1905 – s-a născut Dionisie M. Pippidi (m. 1992)
 17.12.1928 – s-a născut Felicia Marinca (m. 2012)
 17.12.1939 – s-a născut Andrei Ionescu
 17.12.1941 – s-a născut Liviu Petrescu (m. 1999)
 17.12.1947 – s-a născut Vasile Romanciuc
 17.12.1948 – s-a născut Nina Ceranu
 17.12.1962 – s-a născut Oltița Cântec
 17.12.1970 – s-a născut Felix Nicolau
 17.12.1971 – s-a născut Vasile Iftime
 17.12.1972 – s-a născut Florentina Stanciu
 17.12.1985 – a murit Liviu Rusu (n. 1901)
 17.12.1987 – a murit Mircea Scarlat (n. 1951)
 17.12.1995 – a murit Kiss Jenő (n. 1912)
 17.12.2003 – a murit Aurel Petrescu (n. 1927)

18.12.1874 – s-a născut Radu D. Rosetti (m. 1964)
 18.12.1915 – s-a născut Vintilă Horia (m. 1992)
 18.12.1921 – s-a născut Nae Antonescu (m. 2008)
 18.12.1927 – s-a născut Stelian Vasilescu (m. 2003)
 18.12.1929 – s-a născut Ricarda Maria Terschak (m. 2012)
 18.12.1930 – s-a născut George Radu (m. 2013)
 18.12.1940 – s-a născut Ionel Iacob Bencei
 18.12.1943 – s-a născut Vasile Constantinescu (m. 2004)
 18.12.1948 – s-a născut Cristina-Anca Ciobotaru
 18.12.1950 – s-a născut Mărioara Baba-Voinovici
 18.12.1951 – s-a născut Böszörményi Zoltán
 18.12.1952 – s-a născut Victoria Milescu
 18.12.1956 – s-a născut Ioan Matiuț
 18.12.1958 – s-a născut Ioan Radu Văcărescu
 18.12.1960 – s-a născut Alina Nelega Cadariu
 18.12.1964 – s-a născut Carmen Mușat
 18.12.1977 – a murit Teodor Scarlat (n. 1907)
 18.12.1997 – a murit Ion Vlasiu (n. 1908)
 18.12.2016 – a murit Nicolae Dolângă (n. 1942)

Rubrică realizată de **Nicolae Oprea**

ce rămâne din tine, omule?

Întrebarea are un iz al disperării, ceea ce nu e deloc recomandabil. Disperații, în general, sunt oameni slabi, care agitându-se exagerat, cred că-și înving slăbiciunea. *Pe culmile disperării* este de aceea o carte teribilistă și exhibiționistă, care-i poate seduce pe puștani, dar în nici un caz nu se poate adresa oamenilor care chiar se luptă cu limita. Dar dincolo de timbrul strident, întrebarea din titlu pune degetul, fie și cel mic, pe o rană dintotdeauna: posteritatea.

Horia Patapievi, ori într-o carte, ori într-una din emisiunile sale de la televiziune: „Idei în libertate” sau „Înapoi la argument” spunea că noi, de fapt, nu avem posteritate. O spunea, îmi aduc aminte, cu o amărăciune bine dozată care nu-l arăta neapărat ca pesimist, dar verdictul era atât de dur încât îți tăia cheful de viață. La urma urmei, nici nu a fost nevoie de observația respectivă fiindcă asta o știm prea bine. Trebuie ca autor să fii nătâng de tot ca să crezi că vei birui timpul. Din câți care scriu în revistele literare sau umplu planurile editoriale se va mai ști peste 50 de ani? Spus pe șleau, dacă în timpul vieții nu te-ai făcut cunoscut, după moarte, șansele sunt minime sau nici nu sunt. Cine să te recupereze? Cine să te scoată din anonimul care te-a însoțit și pe durata vieții? Învățam la școală despre autori de care cât au trăit nu a știut nimeni, pentru ca după moarte, grație vredniciei unor istorici literari, să vină la lumină și să se bucure de un succes incredibil. Eu, unul, am ferma convingere că un asemenea fenomen de acum încolo nu va mai avea loc. După ce ai închis ochii, salut și un praz verde! Verdictul meu e la fel de dur ca acela al lui Horia. El l-a dat însă într-o formă elegantă, eu, din topor, dar e tot aia. Și atunci punem întrebarea care străbate veacurile: Ce e de făcut? Înainte de-a da un răspuns trebuie să vedem și care sunt avantajele acestei situații. Unul singur: lecuirea de iluzii, mai exact de cea mai parșivă dintre ele, aceea că după moarte vei căpăta ceea ce nu ai avut cât ai trăit sau nu ai avut atât cât ai fi dorit. Tocmai în ceea ce-ți puneai cele mai mari speranțe, tocmai lucrul acesta nu va fi. Brusc, aripile ți se taie și din vultur trufaș te transformi în staționar contemplativ. S-o mai spune că timpul face dreptate, dar asta o zic profesorii de modă veche, care au pierdut pulsul realității. Timpul ne va face mult mai mult uitată decât o contemporaneitate ingrată. Deziluzia însă e salutară. Fără să vrei, indiferent dacă până în clipa respectivă ai avut sau nu organ pentru metafizică, ți se deschide un ochi în creștet și vezi pe acolo ceea ce până atunci nici nu bănuiai că există. Poate, bunăoară, maestrul Breban să mă contrazică. Este libertatea superbă a orgoliului său. Domnia sa nu a știut niciodată să-și înfrângă iubirea de sine și, chiar și octogenar, crede în nemurirea cărților sale. Dar, *just a minute*, e vorba de... nemurire? Nu e cumva vorba de posteritate? Fără să vreau, am atins însă cel mai nevalgic punct al chestiunii. O carte, dincolo de valoarea care o face vizibilă și prin care speră să nu fie niciodată uitată oricâte generații de cititori s-or perinda, are și o componentă invizibilă. Componenta aceasta este în cea mai intimă legătură cu ceea ce, persiflând, numim „mântuirea sufletului”.

Nu știu de câte ori de-a lungul anilor nu am auzit sintagma aceasta, folosită cu o intenție vădit

discreditantă. Dacă omul e oleacă visător se găsește imediat lângă el un nătărău care-l ironizează: La ce te gândești? La mântuirea sufletului? Uneori, în loc de mântuire, apare nemurire, dar de fapt e tot aia. Iată cum componenta invizibilă, secretă și esențială a cărților noastre, deplin înrudită cu ce e mai important în univers, ajunge să fie sistematic bagatelizată. Sincer să fiu, nu știu de unde izvorăște această atitudine. Acela care te ia astfel peste picior poate să aibă orice profesie și să fie de orice culoare politică. Nu trebuie să fie neapărat un om simplu și needucat sau reprezentantul unui partid marxist în a cărui doctrină este menționată cu litere apăsate obligativitatea ateismului. Individul poate fi profesor universitar, academician, copleșit de toate distincțiile posibile, sau membru de vază al unui partid creștin. El poate fi orice și oricine, dar virusul acesta al bășcăliei ieftine i-a intrat în sânge și nu se mai vindecă. Ironizat, desigur, nu are rost să te enervezi și e necesar să tratezi situația în același registru. Dar ceva, cât de minuscul, tot te roade. De pildă eu, bunăoară, scriind aceste lucruri, deja simt că sunt privit de sus. De ce aceasta? Din simplul motiv că fac o asociere riscantă între o chestiune teologică, discutabilă și însemnătatea unei cărți laice. Cu alte cuvinte, de ce amestec borcanele? Ce bazaconie iese din asta? Nu o fac prea mult pe deșteptul?

adevărul este că în problema de față deșeptăciunea nu are ce căuta. Nu inteligența mă împinge să văd lucrurile printr-o asemenea prismă, fie și riscantă, ci convingerea că nici un om, ca să nu zic autor, nu trece prin viață ca gășca prin apă, adică fără să-și pună întrebarea formulată încă din titlu. Ce rămâne din tine, omule? Cu ce te alegi? Cu ce te-ai ales? Am cunoscut autori din altă generație aceleia căreia îi aparțin, care, sufocați de o mândrie nemăsurată, nu concepeau ca odată suiți într-un mijloc al transportului în comun sau intrând într-un magazin, să nu fie recunoscuți, să nu vină oamenii spre ei, să nu-i felicite pentru ultimul titlu etc. Anonimul îi strângea literalmente de gât și le strica toată ziua, dacă nu săptămâna. Evident, nu poți să nu surâzi. Indiferent de valoarea domnilor în chestiune, vanitatea lor este vrednică de compătimit. Nu le scade, firește, meritele literare, dar îi așază în lumina unei puerilități jenante. Și nu e atunci normal să te gândești din ce în ce mai asiduu la componenta invizibilă a operei tale, pe care nimeni n-o citește că n-are cum, dar care undeva, cândva, pe mari spire ale necunoscutului, decide soarta sufletului rătăcit? Așa că ideea posterității chiar că nu ne mai poate iluziona. Horia Patapievi are perfectă dreptate. N-o să mai știe nimeni de noi. Cu puținul de popularitate pe care l-am îngurgitat în viața asta, cu atât rămânem, numai că șansele, vai, repet formula ridicolă, de-a ne mântui sufletul nu ni le ia nimeni. Fără să știm, într-una din cărțile noastre am schițat un acord care a rezonat și va rezona în împărății celeste. Sau, Doamne sfinte, în limburi infernale... Toate acestea mă depășesc, dar până și cuvintele acestea netrebnice au început să navigheze...

● Dan Stanca

arta absentă

În numărul anterior al revistei noastre, Mircea Mihăieș a făcut o radiografie (termenul mai potrivit ar fi, totuși, *biopsie*) a așa-zisei „literaturi noi” și a contestației la care sunt supuse – de către oameni auto-validați, în cel mai bun caz – mecanismele fundamentale ale instituției Literaturii.

Care, de la reviste la critică și de la premii la însăși arta literară, fac obiectul unor susținute campanii de subminare și defăimare. *Revistele sunt proaste, criticii și-au pierdut brusc relevanța, premiile sunt rezultatele unor comploturi tenebroase, arta literară, ca și talentul, nu mai contează.* Contează *prezenteismul*: să fii pe Facebook, să ai *like-uri*, să faci parte din *rețele* și să ai parte de *rezidențe*.

Probabil că obiectivul acestor campanii nu este distrugerea respectivelor mecanisme fundamentale, de la critică la breaslă: oricât de *nelepturați* ar fi unii dintre protagoniști, se știe, totuși, la un secol și-un pic de la debutul avangardei, că așa ceva nu se poate. Mai plauzibil este un alt obiectiv (despre care am scris eu însumi, cu ceva timp în urmă, tot în paginile **României literare**): și anume, *controlul* asupra acestor mecanisme și înlocuirea actualului canon, rezultat din acțiunea impersonală a criticii ca întreg, cu un altul.

Operațiunea, dacă ar reuși, ar prăbuși literatura contemporană într-o adevărată *Cântarea României*. Nu valori, ci circulație. Nu recunoașterea publicului specializat, ci reacția (de profunzimea intelectuală a datului din coadă) cât mai multor neaveniți.

În acest asalt, mulți s-au legitimat *incitând*, în mod paradoxal. Nerușinarea cuvântului fără greutate care umple mediile de socializare a răsturnat, cum spuneam în preambul, circuitul firesc al negației. În loc să acumuleze o brumă de recunoaștere profesională, de autoritate, ca scriitorii, înainte de a contesta critici, jurii, premii și comisii, unii și-au construit (firește, numai în mediul virtual) reputația de scriitori *exclusiv* dintr-o așa-zisă contestare a tot ce mișcă. În cea mai deplină absență a oricărei opere, ba chiar a unor promisiuni elementare de cultură și talent, care ar anunța o eventuală operă viitoare.

Cum a arătat și Mircea Mihăieș, tot eșafodajul incitării rezistă, cât de cât, numai până la examenul textelor. E suficient să le citești, ca să constăți că, dincolo de zgomotul produs de *artistul sonor*, se ascund câteva anti-calități care scot respectivele produse scripturale din sfera literaturii, a culturii, în general. Iar cea mai evidentă dintre aceste anti-calități este absența totală a artei literare.

Această absență începe de la conținut. Mileniile de literatură au acreditat o relație fără de

care aceasta nici nu există, de fapt: legătura strânsă cu spiritul umanist (în sensul larg al termenului). Există, firește, opere anti-umaniste în istoria literaturii, dar ele sunt puține și funcționează numai pe post de excepții care confirmă regula că, fără o largă preocupare pentru fenomenul uman, sub toate aspectele sale, avem cel mult divertisment, dacă nu texte utilitare ori aberații, pur și simplu. Una dintre caracteristicile a ceea ce esteticienii numesc *arta schizofrenică*, de pildă, este tocmai absența acestui spirit umanist, a acestei implicite reflecții conținute asupra fenomenului uman. La fel și „arta” întâmplătoare a animalelor: penelul legat de coada unui măgar care improașcă, apoi, pânza cu vopsea poate produce un involuntar „tablou” non-figurativ, eventual decorativ, dar nu un Jackson Pollock. Arta nu poate fi despărțită de conștiință, care e însăși esența umanului.

d e ce să comunic, dacă nu ai ce comunica? Dacă tot ceea ce poți oferi cititorului este doar o emoție primară, nefiltrată prin cunoaștere și înțelegere, din care și insul comun are destule?

a doua caracteristică negativă a așa-zisei „literaturi noi” (la care se căciulesc, în speranța unei posterități, și foști reprezentanți ai celei „vechi”) sunt gravele curențe culturale. Literatura nu e obligatoriu să fie livrescă pentru a fi bună, dar dintotdeauna scriitorul a fost identificat cu *cel care știe mai mult decât tribul*. Căci, altminteri, de unde pretenția de a-i spune cum să simtă și să gândească? *De ce să comunic, dacă nu ai ce comunica?* Dacă tot ceea ce poți oferi cititorului este doar o emoție primară, nefiltrată prin cunoaștere și înțelegere, din care și insul comun are destule?

Unii – mulți – dintre mogulii „literaturii noi” sunt atât de inculți, încât nu știu nici măcar că în artă tautologia este un pericol mortal. Dacă intri pe teritoriul temei narcoticelor, bunăoară, fără să știi că aceasta există de foarte mult timp în literatură și a cam fost epuizată de prin anii 1970, de când cu generația *beat* și mișcarea *rock*, nu faci altceva decât să plictisești. Dacă îți tai gâtul în stradă (sau, poftim, într-un *selfie* pe Facebook), ar trebui să scrii măcar mai bine decât Panait Istrati. Dacă te dezbraci în public (în loc să citești poezii

bune), riști să fii comparat – defavorabil, se-nțelege – cu John Lennon, care avea geniu.

Mai departe, lipsește adâncimea din textele „noilor literatori”. „Poeziile” lor sunt lungi litanii spontane, dar fără profunzimea metaforică a textelor avangardiștilor autentici, de la Geo Bogza la Gellu Naum. Prozele sunt fie fragmente aglutinate după o logică bizară, fără arhitectură și, implicit, fără finalitate, fie antropologie narativă, adică transcrierea conștiințioasă a vulgarității *lumpenilor*. Totul, proză sau poezie, are aerul prozaic (în sensul rău al termenului) al unei gazetării grăbite, de serviciu, din care izbucnește ca o tumoră improvizată. Argumentul că *asta se citește acum* e de găgă. Dimpotrivă, cei care citesc sunt un public de elită, care are acces direct (prin Amazon.com) la literatura lumii și știe încotro se îndreaptă literatura. *Lumpenii* spiritului, culturalii de Facebook, nu citesc nimic, necum texte cu veleități literare.

Improvizata este, fără doar și poate, un mijloc artistic legitim. Practicată masiv și cu sistem, cu forța unui mare talent – cum făcea, să zicem, Nichita Stănescu în ultimii săi ani –, poate da creații artistice remarcabile. Cu toate acestea, dacă tot am dat exemplul lui Nichita Stănescu, trebuie să spun că marile reușite ale improvizatei rămân întâmplătoare și nu sunt decât, în cel mai bun caz, egale cu capodoperele rezultate din travaliul sistematic. Câte o poezie ca *Fiind și strigând* se poate scrie spontan, ca exercițiu, însă nici o improvizare nu poate păstra de la cap la coadă tensiunea gândului din *11 elegii*.

Dar absolut nici unul dintre „noii literatori” nu este și nici nu va fi vreodată, oricâtă „iarbă” va crește în textele sale, Nichita Stănescu. Nu spun asta cu satisfacția nostalgicului, ci, dimpotrivă, cu mâhnirea criticului obligat să lucreze mai degrabă cu ce nu este decât cu ce este.

În fine, lipsește din „literatura nouă” meșteșugul literar cel mai banal. Acela care îl împiedică pe prozatorul adevărat să acumuleze în pagină clișee după clișee sau pe criticul adevărat să confunde discursul unui personaj cu cel al autorului romanului. Producția „noilor literatori”, deja dezolant prin incultură, prozaism și repetarea involuntară a unor formule de mult desuete, te izbește în moalele capului prin lipsa oricărei expresivități. Ori citești panourile de informare din metrou, ori „poezia” care se pretinde nouă, nivelul de expresivitate, de stăpânire a limbajului, e același. Evident că nu am uitat de „Ceci n'est pas une pipe” sau de „Fântâna” lui Duchamp. Numai că acestea *au fost*, s-au făcut deja, iar repetarea lor involuntară, exclusiv din cauza nestăpânirii meșteșugului literar, nu are nici un haz. Și absolut nici o valoare artistică.

i gnorarea elementelor de măiestrie sau violentarea lor conștientă pot fi, nu încapă îndoială, un program artistic. Unul minor, de acord, totuși legitim, atunci când este practicat cu sistem. În literatură – spun o banalitate –, dacă arunci retorica pe ușă, ea revine pe geam și anti-romanul este tot roman. În special literatura postmodernă are darul de a-și inventa ad-hoc propria retorică, lărgind și redefinind normele de gen și aspirând către *Urdichtung*, către textul *de dinainte* ca Aristotel să-l fi înțeles eronat pe Platon, dând astfel naștere teoriei celor trei genuri. Însă nu asta fac „revoluționarii” noștri. Nu: ei scriu inexpressiv pentru că nu pot scrie expresiv și, departe de a redefini frontierele literaturii, nici măcar nu se apropie de ea. Impotența creativă explică în bună măsură, alături de curențele de caracter și de educație, violența gratuită cu care se raportează la o literatură care i-a întâmpinat, de fapt, cu multă bunăvoință.

Din împrejurarea că unele dintre vocile „contestației”, adică ale tentativei de preluare troțkistă a controlului asupra canonului, au tăcut subit, în ultimul timp, nu cred că putem trage concluzia că bătălia s-a încheiat. Dimpotrivă, cred că ea se va extinde și generaliza. Și nu va semăna cu periodicele (benefice) bătălii dintre generații, ci cu stalinista „lichidare a literaturii burghezo-moșierești” și înlocuirea ei cu „literatura nouă”, din deceniul realismului socialist. De altminteri, pseudo-literatura nouă are multe din caracteristicile realismului socialist, fiind, practic, un stalinism literar fără de partid și fără ideologie. În această calitate, acțiunea ei se va întinde nu doar asupra prezentului, ci și a trecutului, care va fi rescris prin ignorare sau prin răstălmăcirea tendențioasă (vezi îndemnul la eliminarea lui Sadoveanu din manuale, pe motiv de... violență domestică).

Evenimentele, vorba lui Marin Sorescu, sunt în curs... ●

poezia de azi

Articolul lui Mircea Mihăieș din nr. 49 al **României literare**, *Artistul sonor*, este din categoria acelor care pot (fie că și-au propus, fie că nu) să genereze o dezbatere critică. Întrucât subiectul poeziei de azi mă preocupă, mă „înscriu la cuvânt”, cu o intervenție care însă nu ține să expună o listă canonică de autori din genul liric, ci condițiile mai generale în care se scriu și se citesc astăzi versuri. Lista canonică presupune o opțiune critică deja făcută și (dacă este o listă personală) un punct de vedere propriu ce poate să difere de al altor comentatori. Câți critici, atâtea liste; fiecare „dă samă” despre a sa. În schimb, descrierea câmpului cultural din perspectiva scrierii și receptării poeziei, în anul de grație 2017, poate fi utilă (odată ce elementele obiective și condițiile generale de care spuneam vor fi expuse) celor care văd în poezie o artă gratuită și pură, plutind pe deasupra realității înconjurătoare precum Duhul Sfânt peste ape.

Prima observație care se cuvine făcută este că poezia are gratuitate artistică – în măsura în care este poezie veritabilă –, dar aceasta nu exclude componenta socială. Și Ion Barbu, și Geo Bogza scriau în epoca interbelică o poezie remarcabilă, numai că a celui dintâi era pură în sensul eliberării de anecdotic, pe când a celui de-al doilea era profund ancorată în social și sconta, avangardist, pe epatarea burghezului. Criteriile cu care analizăm și evaluăm versurile lui Barbu nu sunt potrivite versurilor lui Bogza. Mizele lor diferă. Gândirea producătoare urmează alte logici simbolice. Prin urmare, e mai cuminte să vorbim nu despre Poezie, în general, ci despre tipuri diferite de poezie, despre poetici și despre autorii capabili să le illustreze la un nivel de vârf. Sunt în continuare opinii contradictorii despre Cenaclul „Flacăra” al lui Adrian Păunescu, la care eu, unul, n-am participat niciodată (eram și prea mic). Oricât de mult l-am simpatizat sau l-am antipatizat pe Păunescu, un lucru e cert: „cenaclul” acela al său a fost un fenomen socio-cultural, în contextul ceaușismului, nu și ulterior Revoluției din 1989. Am impresia că atunci când deplângem slaba audiență a poeziei de azi, când numărăm cu tristețe cei 7-8 participanți la o lansare a unui volum de versuri (unul dintre ei fiind editorul, iar altul, autorul însuși), noi avem încă pe retină stadionul plin ochi de la Cenaclul „Flacăra”. În mod similar, când ne luăm în două sacose întreg tirajul ultimei noastre plachete (cam 400 de exemplare înseamnă un tiraj bunicește, astăzi), noi suspinăm după tirajele amețitoare nu numai ale lui Păunescu, dar și ale lui Sorescu, Stănescu, Blandiana, Dinescu din anii 1970-1980.

Dacă poezia putea constitui ori determina un fenomen social în acei ani, iar astăzi nu mai poate, aceasta se explică nu printr-o „decădere” a liricii contemporane, ci prin transformarea profundă a societății care, eliberată de tiparul totalitar, și-a refăcut pluralitatea firească de mesaje și de funcții. Poezia nu mai trebuie în prezent să fie anti-, subversivă, aluzivă și nici măcar socială (dacă poetul nu are apetență, cum nu avea Barbu, pentru această sferă). Poetul poate să scrie versuri onirice ori abstracte și apoi să meargă seara în fața Guvernului, ca orșicare cetățean, pentru a protesta, cu o pancartă, împotriva ultimei ordonanțe. Poetul cu conștiință socială și morală nu mai este obligat să facă în poezie, *ci în viață*, proba acestora.

Contextul s-a schimbat. Că e o poezie nemaipomenită, că e una lamentabilă, că e abstractă sau plină de concretețe, că e impersonală sau biografică, poezia are aceleași limite – obiective – în lumea de astăzi. Nu e vina autorilor care își citesc textele la festivaluri și cenacluri,

dacă ar fi să aleg, aș refuza rolul unui critic de direcție și aș „lăsa” poezia de astăzi să fie oricum, dar să fie. *Scriți, băieți, numai scriți...*

prin cafelele și baruri, vorba lui Mircea Mihăieș, că publicul nu este unul consistent. Uneori, da, este, dar aceasta ca o excepție de la regulă. Trebuie să ne obișnuim însă cu regula și să o explicăm. Lipsa de audiență a poeziei de azi se explică nu prin non-valoarea poeziei, ci prin înlocuirea unei dictaturi în care vocea poetului putea avea inflexiuni anti-totalitare cu o democrație în care vocea poetului se face auzită printre cele ale admiratorilor săi dintr-un bar. Nu e nimic rușinos și nelalocul lui în a doua scenă, în care se întâmplă chiar ce trebuie să se întâmple: niște pasionați de poezie ascultă un poet într-un bar sau oriunde altundeva. Rușinos este – era – „modelul” celălalt. Penibil era să nu poți asculta și recita poezie decât cu voie de la Partid și supravegheat de Securitate.

„Nimic din ce vedem astăzi pe la festivaluri, cenacluri, nimic din ceea ce e «livrat» prin cafelele, librării ori baruri drept poezie nu excelează prin noutate”, scrie rezolut Mircea Mihăieș în articolul (memorabil) de la care am pornit. Chiar așa să fie? Chiar *nimic*? Îmi vine greu să cred că bine cunoscutul critic a luat la rând toate cafelele, librăriile, barurile și cenaclurile pentru a putea formula un diagnostic asupra tuturor manifestărilor. Dar să admitem că este un efect retoric și că e vorba aici nu de o situație generală, ci de o tendință. Chiar și așa, verdictul poate fi amendat. Căci dacă nimic nu excelează prin noutate, în poezia de azi, mai cu seamă în cea tânără (Mihăieș se referă la autorii între 25 și 40 de ani), rezultă că tinerii reiterează ori reciclează formule ale poeziei consacrate de ieri. Ca și Dan C. Mihăilescu, în alte rânduri, Mircea Mihăieș are a se hotărî prin ce anume este poezia tânără de azi o pseudo-poezie. Este poezia de astăzi o poezie *fake* prin aceea că e „mizerabilistă”, șocantă, cu „impertinență lingvistică”, o „paraliteratură scrisă de chivuțe”? Sau ea este o pseudo-poezie fiindcă nu excelează prin noutate și copiază poezia consacrată de ieri? În mod logic, cele două sentințe nu merg împreună. Căci nu poți să fii „mizerabilist” și stănescian în același timp. Fie ești „mizerabilist” și atunci rezultă că, da, ești altfel decât Nichita Stănescu, că poezia ta este, întrucâtva, nouă. Fie ești un emul stănescian și atunci rezultă că nu mai intri în categoria „chivuțelor” care scriu „paraliteratură”. Una și aceeași poezie nu poate fi condamnată, simultan, pentru că nu excelează prin noutate și pentru că este prea nouă.

dacă ar fi să aleg, aș refuza rolul unui critic de direcție și aș „lăsa” poezia de astăzi să fie oricum, dar să fie. *Scriți, băieți, numai scriți...* Îndemnul bătrânului Heliade are o perpetuă actualitate, iar dacă, să zicem, îl considerăm „depășit” pe Heliade, odată cu contextul lui socio-cultural, atunci putem adopta o politică de *laissez-faire* în câmpul cultural și în domeniul liric cuprins în acesta. Libertate tematică și stilistică, nu „protecționism” cu teme permise și teme tabu; evaluare în grila fiecărei formule, nu „intervenționism” brutal, de jandarm literar; integrarea critică a pluralității artistice *după* analiza atentă a fiecărui culoar și a fiecărei formule de expresie relevante literar. Este obligația criticului să citească, să urmărească, să analizeze, să evalueze, să integreze poezia fiecărui autor semnificativ într-o panoramă sau o istorie a literaturii contemporane. Tot el trebuie să discearnă între autorii buni și simplii veleitari, între cei originali și cei mimetici, între cei care vor rămâne în istoria literaturii și cei care, după douăzeci de ani, nu vor mai exista decât biologic, nu și literar.

Articolul memorabil al lui Mircea Mihăieș nu ne scutește deloc de aceste obligații critice curente, ci, fie și implicit, ni le reamintește. ●

Focus: artistul sonor

Bătăi cu perne în cer

Zeii s-au trezit voioși dimineța și s-au luat la joacă țintind, vicleni, cu perne unii-ntr-alții. O zbenguială din toată inima. Îmbujorați, gâfâiau și, după o mică pauză, loveau iar. Numai că, jos, pe Pământ, cineva urmărea scena și filma. Trimise apoi, ca pe-o știre prețioasă, ceea ce deveni un film-cult. Mișcările zeilor fură cartografiate din toate pozițiile și rezultă un plan ce s-a studiat în școli un an, și altul, și tot așa – la disciplina de anatomie a capodoperei. Elevii picau la examen dacă nu știau câte perne se aruncaseră, câți metri aveau zborurile. Tremurau de frică să nu greșească numărul centimetrelor la impact. Și se lăsă, treptat, un cer de iarnă, rareori întrerupt de lumină. Gârbovi, înaintau spre școală rostogolindu-și succesiunea scenelor în minte. Cu lupa, dascăli severi aveau să examineze curând, pe hârtie gradată, schița, reluarea bătăii izbucnite cândva spontan pe nori. Și, nemiloși, vor pune îndeosebi note mici. Văzduhul greu nu mai îngăduia nicio viziune (indiscretă, dar nevinovată) spre locul unde zeii, uitând demult de-acea hârjoană, puneau la cale o alta, mai zbanghie chiar. Și nu mai răsuna azi niciun chiot din cele ce fusese odată o veselie zeiască, pură.

Un lucru mutabil

Am ridicat de jos ceva ca o nucă și mi-a părut rău, dar era prea târziu: un lucru-ngrijorător mi s-a lipit de palmă, un boț mereu de altă formă și culoare – ba indigo, ba transparent ori plin de țepi, zbârcit ori gemă de opal lăptos, însă și ca o tiară de episcop ori un coif străvechi, ce-aduce-a hrib uscat ori a ureche ascuțită de vulpoi la pândă. Zvâcnește în căușul palmei, vijoriu, mijind o piramidă, o scară de palat, fâși înguste din explozia vastă, sulfuroasă din a lăncuri. Sau ia o-nfățișare de platou vântos, cu drum de pierdere și-nsămânțare, unde fugarii lasă, din goană, împletituri și vorbe, abandonează saci, blăzoane, tablouri de familie. Dacă pătrunzi în turbulența peisajului stârnit în jurul lui, te bucuri de un strop de-odihnă, cu capul pe-o desagă, apoi culegi rubine risipite-n praf. Dar, vai! Iar s-a-nclinat pe-o rână straniul lucru și ies din el roiuri de furnici și prinți, se văd și filosofi cum fierb cartofi pe-o plită veche, prunci lacomi nu clintesc, ci cască gura cât o șură. Un vrăjitor suit pe-un mușuroi dispăre, sorbit în propria tiradă despre focusul cuvântului, maestri invizibili recită scripturi pe marginea șanțurilor. Vei da de o pădure uscată și totuși tânără, vei mângâia scoarțe cu înscrisuri neterminate, vei desluși un vers: „caut o iubită blândă cu numele pierdut”. În apropiere ființele mici scot apă din fântână. Acest lucru îngrijorător, mutabil la culme și crud se transformă prea repede pentru ochiul tău, nu cruță. Din nevăzut simți o privire plină de reproșuri. Și zăbovești în clocot la poalele semnului rotitor, indescifrabil, brăzdat de rune. Uiți că tu-ți în palmă, devii un personaj din lumea lui, apoi îți amintești, te-ntorci la tine – e liniștea însăși și totodată un vestigiu. Îi este-ngăduit să stea oricum, capriciile lui n-au importanță (acum, de pildă, e nemișcat: un cap grotesc cu zâmbet știrb, dar se preschimbă-ndată-n acrobat plonjând în mâini). Oricât ar crește și s-ar transforma, nu te-ar putea epuiza niciodată, nimic nu e prea mare ori prea fioros să nu-l cuprinzi în palma ta.

Din imperiul legii

Soarele vine grăbit din imperiul legii, spre-a liniști gâlceava unei adunări dezlănțuite, girează, cu trup imponderabil, o fericire mută și desăvârșită, sub fulger, să-i potopească pe cei plasați în zona timpului – orbi, norocoși, speriați că Unul se-arată-n câte un bărbat, în vreo femeie ori copil. Ei spun că megaliți ermetici tot răsar – canini de ceață în gura cărui animal? NU SCRIE – și asta-i înspăimântă cumplit, încât atacă prin neguri cu pumnalul și schimbă derutați priviri de contrabandă. Soarele-i vede, suspină și-alunecă

mai sus, în sine însuși, pe dâra de blândețe-a vremii, unde sub pași nu mai sunt pietre și oști de ființe mici vociferează că nu mai vor deviații și răstălmăciri, ci curăția unor nume, să se-mbete de mireasma nuielei de cuvânt cojit. Multiplicat în raze, le-aduce pacea, se-nșeală cine-l crede idilică lână de aur! Are o noapte a lui pentru absorbit frica, și ateliere pentru-a trimite în dar luciul oglinzii. Că-i colcăie șerpii în piept nu va ști nimeni, căci dansul lor va fi și el seninătate.

Curentul circular

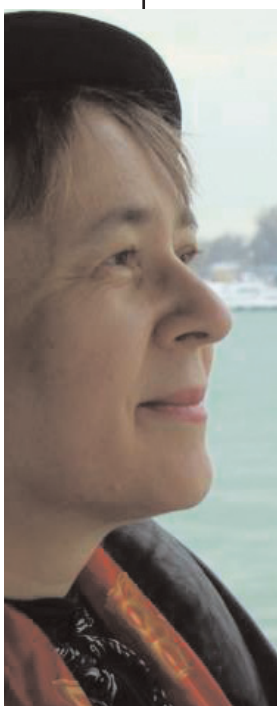
Băștinașii din Rapa Nui s-au spetit să facă *moai*, uriași de piatră cu pălării vopsite-n roșu. De-atunci, acești *moai*, privind încrezător, feresc incinta insulei de inamici. Masați în șiruri, par să aștepte ceva. În sala de ședințe a unei prăfuite instituții de la noi din anii '80, angajații visau întâlnirea providențială, cu ochii ațintiți în aceeași direcție. Un cizmar improvizat le-a pus la cizme flecuri mai mari decât tocurile și ele se-nvârt ca pălăriile de *moai* din Insula Paștelui, Rapa Nui, unde dușmanii vin, devastează (ridicarea *moai*-lor a secat puterea băștinașilor), și izbucnesc războaie fratricide, suta de oameni rămași nu mai face statui de piatră. Vremurile s-au schimbat,

cei cu flecuri ca pălăriile de *moai* au așteptat cu toții, au auzit explozia, au fugit în toate direcțiile, fără să dea de nimeni, tot ei se-ncrucșau pe drumuri, n-a venit nimic nou, ochiul lor tainic continua să privească-n aceeași direcție. Au căzut în final osteniți, ei fuseseră așteptarea, fericirea dormita la poalele ei, ca-n adâncul apei curentul circular.

Cu mâna pe inimă

Vremea se desfășoară ca un jurnal al vieții poetului, ocupat să se facă pelerină a ploii, a ierbii, a vieții tresăltând pe solul galben, oarecare. Străbate orașul cu mâna pe inimă și se-nfășoară-n propria existență devenită caliciu, petale, rod mut, departe de tristețea așului sfâșiat de vânturi, de-aproximările vopselei șterse de ploaie. Se-ndepărtează de răsetele oscilante, dar și de-ndemnul programatic la tristețe. Dacă un medic i-ar cere să-și pună visele pe masă, destule ar rămâne și-angoasa nu-i a sa. S-arate? Dar nu mai are ce. De mult tot ară-n minte, culege, treieră, până ce voaspe după voaspe cad

și casa-i e curată, nu veți găsi în ea scrisori de dragoste, suspinuri frânte, dorințe, visuri înjumătățite, Doar lasere și frunze lucitoare, săltate spre nori. E-adevărat că se vede visând – un vis trează- ce temeri, ce frisoane, încă, uraniu numai bun de-njumătățit! Așa se ține fiara de culcuș cu ghearele, își spune: sunt un iepure ce ia oricând de buni colții de lupi, moroi noptii, un ghem de diamant, cu scânteii fastuoase în blană, balansându-se ignorant deasupra prăpastiei. Terifiantul odgon m-ajută, cramponat de inimi, să mulg un lapte vieții. M-ajută? Dar nu-i acesta adevărul. Complice, trece chiar atunci pe lângă el și-l consolează Radu-Vodă atotprezentul domnitor, dar apocrif – istoria-i întotdeauna misterioasă și nu se știe nici acum cine-i sub lespede de piatră parcă ieri sculptată. Și trece vremea, un jurnal al său. ●

Sunt fizionomii sub care, dacă cauți idealuri, dai peste o criptă de neîmpliniri drastice. E cazul lui Dan Iacob, ins a cărui înfățișare e în contrast cu prăbușirile ce-i dospesc în vine. Rubicond cu înclinații histrionice, Dan Iacob e animatorul ce ridică dispoziția unui grup la pragul veseliei încinse. Recită poezii, rostește apoftegme, pronunță calambururi. Lîngă el, frunțile se descrețesc, surescitarea minților crește și un val de bună-dispoziție umple aerul. Cu un demon ghiduș tresăltîndu-i în sînge, Dan Iacob este întruchiparea vitalității nostime. Judecat după înfățișare, Iacob va muri de o pacoste cardiovasculară: un vas îi va crăpa în cap sau o arteră îi va plesni în inimă.

Dar gîndul că acest energumen mustind de glume poate cădea în depresie îmi inspiră gustul unei imposibilități crase. Mai degrabă un meteorit poate lovi Pămîntul decît ca vîrtejul tristeții să-l prindă în sorbul său pe Dan Iacob. Și totuși, imposibilul s-a petrecut: planturosul debordînd de optimism a suferit trei căderi psihice de pe urma cărora, din elanul cu care întîmpina ziua, nu a mai rămas decît zațul deplorabil al sinuciderii. Cînd e lovit de asemenea accese, Dan Iacob zace inert cu mintea golită de memorie. El, care putea recita o noapte întregă poeme, le uită deodată pe toate, el, care devora cărțile de mărturie creștină, le privește cu o mină posacă, el, care se lansa în tirade patetice în fața unui pahar de vin, se întinde în pat privind ore la rînd tavanul. În asemenea clipe, Dan Iacob seamănă cu o clepsidră căreia, scoțîndu-i-se nisipul, măsurarea timpului îi este interzisă. Oricum l-ai întoarce pe rubicond, golul de sine e egal: nici o secundă nu-i mai trece prin minte, nici o poftă nu-i mai curge prin trup.

Inainte de a fi o maladie, depresia e o catastrofă ce atinge duhul. Aderența la ambianța scade, și depresivul se simte un intrus căruia anturajul nu-i mai inspiră nimic. O nepăsare rece îl cuprinde, iar însingurarea crește treptat, fără ca suferîndul să emită vreun semnal de alarmă. Se cufundă în sine fără zgomot, ca o mumie din care timbrul histrionic a dispărut. În această stare, actorul, preschimbat într-o ruină solitară, se poate sinucide oricînd: fără avertismente, fără scrisori de adio, fără bezele duioase de rămas-bun. A fi depresiv înseamnă a suferi de claustrofilie: te însingurezi pînă la a-ți reduce ființa la un punct.

Cum răsturnările prin care Dan Iacob trece periodic au ceva neverosimil de dureros, să dăm ceasul înapoi spre a-i contempla biografia. Născut la Piatra-Neamț în 1960, Dan Iacob și-a dorit din tinerețe să joace teatru, numai că împrejurările l-au silit să urmeze Politehnica bucureșteană, după absolvirea căreia s-a întors în orașul natal în 1985, unde a început ordalișul de a semna condica la Secția de Utilaje a Antreprizei de Construcții. Au urmat 15 ani de fabrică, răsîmp în care condițiile viitoarei depresii s-au clocit pe îndelete. Dar, avînd privilegiul tinereții, Iacob a compensat inadaptația prin lecturi filosofice a căror ardoare l-a împins să plece în august 1986 la Păltiniș, spre a-l întîlni pe Noica. În 1987 s-a căsătorit, din căsnicie alegîndu-se cu două fiice. După 1990 va începe cursurile Facultății de Teologie din Iași, pe care o va abandona peste un an. Vechea dorință de a deveni actor îl va duce la Teatrul Tineretului din Piatra-Neamț, unde va lucra timp de 9 ani în serviciul administrativ. Din 2009 se va angaja bibliotecar la Biblioteca Județeană „G. T. Kirileanu”, coordonînd în timpul liber un „Atelier de teatru-lectură” și, din 2015, un „Atelier de dezbateri civice: Cult-Cultură”.

În 2007, trăind în mijlocul cărților, Iacob a avut intuiția prăpastiei dintre erudiția pe care ți-o dă lectura și adevărul pe care ți-l dă viața. Era revelația dureroasă a celui care constata că, sub unghiul cunoașterii, cărțile nu-l mai puteau ajuta la nimic. Numai că pragul de sațietate livrescă la care ajunsese nu prevestea nimic bun. Și cum trăirea în credință nu-i surîdea deloc, postul sau liturghia pîrîndu-i-se sterpe în lipsa unui imbold interior, Dan Iacob era silit să-și facă bilanțul interior. Își dădea seama că viața i-a fost un șir de improvizații: născut să fie singur, întemeiase totuși o familie, chiar dacă vocația de părinte nu i se potrivea, sărac fiind, așa avea să rămînă mereu, iar pelerinajele religioase, de la Ierusalim la Muntele Athos, sau de la Putna la Țîpova, deși îl încercaseră de amintiri, nu-i mișcaseră coarda mistică.

Pe fundalul acestei aspre judecăți de sine,

deșertăciunea conceptelor

prima criză a avut-o la 48 de ani, în 2008: nu a mai putut să doarmă, intrînd în apatie cronică. Au urmat internările, tratamentul medicamentos și, în fine, după un an și jumătate de marasm, remisiunea. Cînd l-am întîlnit în timpul crizei la Piatra, Dan Iacob arăta ca un pergament livid din care voința fusese extrasă cu seringă. Slăbise vădit, iar în lumina ochilor se citea o vîlguire abulică. L-am îndemnat să rupă băltoaca depresiei făcînd ceva aspru: să alerge sau să urce munții din împrejurimi. Nu bănuiam că, în depresie, ultimul antidot pe care îl poți recomanda unui suferînd este efortul. Noroc că terapia chimică și-a arătat roadele, Dan Iacob revenind printre cei vii. Însănătoșit, rubicondul plesnea de entuziasm. Tonusul îi revenise, licărul ochilor te invita complice la seri petrecute printre libații și povești, iar timbrul vital, acea țîfnă molipsitoare ce emana din pielea histrionului, își recăpătase farmecul de altădată. Serile pe care le-am petrecut în livada de la Piatra, amestecînd vinul roșu cu amintirile despre Noica, au avut farafastîcul voluptuos al unui banchet trăit în doi.

In 2013 a avut al doilea acces depresiv, din care s-a întremat spre finele lui 2014, pentru ca apoi linia sănătății să-i rămînă netulburată pînă în 2017. În toamna lui 2016 mi-a dăruit *De la Nistru pîn' la... Nisa. Jurnalul unui bibliotecar*, o antologie cuprinzînd textele cele mai importante pe care le-a scris în ultimii 30 de ani. Note de călătorie, însemnări de jurnal, meditații de factură sapiențială. I-am promis, sub un impuls de politețe ipocrită, că-i voi scrie cît de curînd o cronică, numai că anul a trecut fără să-mi țin făgăduiala. Cînd am deschis volumul, i-am regăsit scrisul așa cum îl știam: pe cît de lovac și mucalit e autorul în carne și oase, pe atît de recules și liniștit e în scris.

Dan Iacob are deprinderea unui arhivar, adunînd gîndurile altora spre a le digera sub forma comentariilor. E un colporteur onest, punînd sub ochii cititorului idei pe care le-a cules din lecturi. Îl atrag cu precădere mărturiile inspirate

de trăirea directă a experiențelor spirituale. Iacob se numără printre scriitorii care au căutat mereu un sens, și, pentru că nu l-au putut găsi singuri, au recurs la ajutorul altora. Panoplia celor citați e imensă, de la Vasile Lovinescu la Jean-Yves Leloup, de la Jung la sihaștrii creștini.

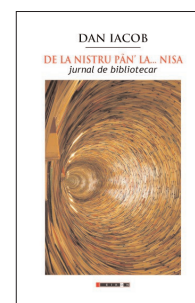
Jurnalul unui bibliotecar e desfășurarea unei frămîntări, cu încercarea de a răspunde la o întrebare eternă: ce rost are viața? Autorul răspunde indirect, invocîndu-l pe Dostoievski: iadul e neputința de a iubi, ceea ce înseamnă, prin ricoșeu, că sensul vieții e înrudit cu privilegiul de a iubi natura, semenii, totul. Fără să vrea, autorul întocmește o cateheză cu bătaie creștină, al cărui deznodămînt e că-i însuflă cititorului încrederea în acele adevăruri, pe cît de simple, pe atît de puternice, la care se reduce învățătura lui Hristos. Paradoxul lui Dan Iacob este că, dacă la început se declara inapt de a trăi canonul Bisericii, la sfîrșit ajunge să îmbrățișeze articolul ei de credință. E ca și cum autorul dezgolește adevărul cristic de coaja ceremoniei, pe care o consideră iremediabil vetustă, păstrînd în schimb filonul trăirii nemijlocite. Concluzia lui

Insănătoșit, rubicondul plesnea de entuziasm. Tonusul îi revenise, licărul ochilor te invita complice la seri petrecute printre libații și povești, iar timbrul vital, acea țîfnă molipsitoare ce emana din pielea histrionului, își recăpătase farmecul de altădată.

Iacob e că dintr-o teorie nu are valoare decît acea parte pe care o poți asuma prin simțire. Restul e afaniseală fără duh, deșertăciune trecută în concepte, dantelărie snoabă menită amatorilor de jonglerii docte. Și astfel, după ce a hotărît că, nemaiputînd să-i ofere ceva nou, nici o carte nu-l mai poate ajuta, la sfîrșit se apropie de spiritul evanghelic, potrivit căruia remediul în fața relelor e iubirea. Ea și numai ea.

Sunt încredințat că din depresia în care se află acum, a treia în zece ani, tot iubirea îl va scoate la liman, spre a-l readuce pe acea linie de plutire, cînd, sorbind vin roșu în livada din Piatra, ne vom amuza amîndoi de deșertăciunea conceptelor. ●

actualitatea

Dan Iacob, **De la Nistru pîn' la... Nisa. Jurnalul unui bibliotecar**. Editura Eikon, București, 2016, 508 pag.

Irina: (ajunge în fața lui Petre) Îmi dați voie să stau două clipe jos, să-mi trag sufletul?..

Petre: Poftește!..

Irina: Tot m-am temut, de când am plecat de-acasă, că dau bot în bot cu ea!

Petre: Cu cine?..

Irina: Cu nasoala care se laudă că oriunde se duce, cunoaște pe fiecare ins! Numai Ivan Turbincă nu se teme de ea nici dimineața, când își începe ziua!.. Deși avea somnul bun, glaja cu vodcă, de lângă pat, parcă-i suna gongul, să se trezească! Eu, când deschideam ochii, dimineața, de atâta fericire împărțită cu el peste noapte, nu mai știam dacă sunt moartă sau vie!.. Dar în ochii lui, văzându-mă, îmi dădeam seama că sunt vie, vie, și că nu visez că sunt vie!.. Dar de la o vreme el a dispărut și mi-a intrat în partea proastă din creier că l-a înghesat biciclista!.. Mai ales de când s-a răspândit zvonul – chiaburesc, desigur! – că biciclista își face de cap, de când a murit Dumnezeu!..

Petre: Cine-a răspândit prostia asta, chiaburii?!..

Irina: Filosofii!.. Eu am zis ba, și atunci Falcă, Lazăr, Ciorbea și, normal, Stela, au chemat doctorul de familie, care a dat verdictul: demență sexuală! De dragul lui Ivan, care se făcuse nevăzut – și ei nu mai credeau că poate fi găsit într-o cârciumă, ci doar într-un mormânt!.. Bine, bine, le-am zis, dar el nu putea putrezi nici în pământ, datorită vodculiței din el: așa că ar fi putut fi resuscitat! Ah, vă rog să mă credeți: Ivan avea și umbra dulce!.. Și mă mângâia – el, care jucase cărți cu toți dracii! – zicându-mi „dama de ghindă!” El, după ce-a fost alăptat de maică-sa mai mulți ani decât pruncii cu care s-a născut în aceeași lună, a rămas cu o sete dumnezeiască în el, cu o poftă de viață care nu-i permitea să-și ducă zilele înțarcat! Așa că a trecut, de mic, pe vodcă! Așa a rămas el cu libertatea sufletului întreagă! Fapt constatat și de mine, pe viu! Așa că pot depune mărturie și în fața lui Dumnezeu, dacă mai trăiește!..

Petre: Cine?!..

Irina: Dumnezeu! D-aia am postit până am prins puteri să mă înalț și să vin să-l văd ce face!.. Am adus și o sticlă de vodcă, pentru orice eventualitate!.. În drum spre aici, am mai gustat și eu din sticlă, fiindcă vedeam unele stele cum cădeau în cap, unele în altele, unele peste altele, de ți se putea întâmpla să crezi că și ele mor!.. Mi-ar fi fost jenă, și-aș fi fost cuprinsă de o mare tristețe, dacă aș fi fost de față la înmormântarea stelelor! Așa că vodca mi-a prins bine – m-a făcut să înțeleg că eram ușor obosită din cauza drumului până la cer!.. Mai ales că eu, cu Ivan, am adunat dragoste destulă! Așa că norocul, călător prin lume, n-avea cum să mă ocolească! Iar Ivan, pe care-l caut și aici, ca să învieze – după câtă vodcă era mulțumit, bând-o... și mai făcând câte-o boacăna! – nu putea fi luat de moarte decât bătut în cuie! Ori el nu era Cristos, să merite să învieze după ce-ar fi fost răstignit! El nu era atât de dilih să-și închipuie așa ceva, d-aia o și ținea pe moarte închisă în turbincă!.. El voia – mi-a șoptit asta și mie la ureche! – ca toată lumea să trăiască în vecii vecilor! Chiar de-ar fi crescut norma de vodcă pe cap de locuitor!.. Sufletul meu n-a fugit de mine însămi, ca să ajungă singur în cer! Iată-mă întreagă, cu trup și suflet, ajunsă aici ca să depun o floare la mormântul Sfânt!.. Ceea ce este absurd, că ar putea exista un mormânt Sfânt – și ține doar de filosofia lui Falcă, Lazăr, Ciorbea și puțantoaia-puțantoaica Stela!.. Cică sunt lulu la balcon!.. Vedeți în ochii mei, cumva, dulceața nebuniei?!..

Petre: A, nu, nu!.. Bună ziua...

Irina: A, scuze!.. Am uitat... Bună ziua... Clarviziunea mea, darul de a citi în viitor, m-a făcut azi să uit să dau binețe... Bună ziua...

Petre: Să fii sănătoasă! Dar unde este Lazăr?!..

Irina: În Afganistan! Într-un război absurd, în care nu moare nimeni! E foarte trist generalul manelist: nu poate compune nicio manea!.. Și e disperat că nu va putea fi îngropat cu onoruri militare, și că nu o să primească decât un sac plin cu ordine și medalii de rahat turcesc!

Petre: Bine, bine... Bună ziua...

Irina: Bună ziua...

Petre: Bună să-ți fie inima...

Irina: Inima mi-este bună, c-am ținut post!..

Petre: Adică?..

Irina: Adică am ținut post de toate cele... Și de cele de care muierile nu țin post!

Petre: Adică de carne?..

Irina: Adică, în primul rând de carne crudă!..

Petre: Și cum te simți acum?..

Irina: Cum am dorit să mă simt!.. Să ajung să mă înalț până aici!.. Căci prin post, totuși, nu

Ivan Turbincă

nu se spală pe mâini

Epilog

mi-a scăzut – sper că se vede! – frumusețea și puritatea sufletească!..

Petre: Te-ascult!..

Irina: M-am rugat mereu lui Dumnezeu și sper că această credință milenară să nu fie degeaba, ca dansul ploii!..

Petre: Adică?..

Irina: Adică, ploaia, ori coboară bleagă, pe pământ, ori dansează, nu e mare brânză! Pe scurt: vreau, înainte de Judecata de Apoi, să stau de vorbă, față în față, cu Tătânele... Eventual, să-mi spună ce să mai fac... Ce să nu mai greșesc! Nu vreau să fiu judecată după ce nu voi mai putea îndrepta nimic!..

Petre: Adică?.. Precizează!

Irina: Adică nu vreau – sau mai bine zis! – nu doresc să fiu judecată după ce voi da ortul popii! Pe șleau: îmi doresc să nu fiu judecată după ce mor! Pentru asta am ținut cont de toate învățăturile ce te luminează despre felul în care trebuie să ții post! Așa că aș putea spune că am ajuns la un nivel înalt – să mă lipsesc aproape cu desăvârșire de orice hrană! Inclusiv de legume și fructe! Sigur că dorința mea a fost ca prin acest post să nu mor, și apoi să revin la viață, să înviez din morți!.. Mai bine să rămân vie o vreme, cât mai lungă, fiindcă n-am neobrăzarea să mă cred asemeni lui Iisus!.. Eu cred în Dumnezeu, așa că nu vreau să cunosc moartea! Vreau, ca apoi, la Judecata de Apoi, să fiu scutită de iad!.. Înțelegeți? Eu îl iubesc pe...

Petre: Pe Ivan Turbincă!

Irina: Da, și morții care au iubit, și sunt iubiți, pot reveni la viață, după câte am înțeles... Dar n-ar fi bine să nu mai pierd eu timpul, murind?! Mai ales că Ivan urăște de moarte moartea!.. O ținea în turbincă, dar unii s-au rugat lui Dumnezeu să-i dea drumul, ca ea să zburde, pe bicicleta ei, unde-o vrea!.. Pe tot globul! Și nu se satură în ce fel de chipuri a băgat oamenii în pământ, vrea să-și diversifice munca!.. De parcă ar fi o filosofă!.. Sigur că a profitat de secetă, de conflictele militare imbecile, dintre oameni, de gelozia unor frustrați, care și-au sugrumat nevestele, sau concubinele!..

Dar și de gelozia unor bipede!.. Însă, pe total, ea a făcut ce-a vrut, cu sprijinul neprecupețit al oamenilor!.. Unii... pentru un bănuț își omoară și tatăl!.. Ca să nu mai vorbim de Cain, care și-a omorât fratele, fără să râvnească la un franc!.. Dar nu vreau să vă rețin!.. Aș dori să mă primească!.. Dacă nu puteți să-mi dați un răspuns imediat, vă înțeleg... Înseamnă că dansul e ocupat!.. Sau că – mă rog, e firesc! – doarme!

Petre: Dumnezeu nu doarme niciodată!

Irina: E firesc, desigur, desigur!.. Însă eu aș dori să-l rog să nu mai lase moartea să se joace cu istoriile lumii! Mai ales că, nu de puține ori, fără să apară în prim-plan, moartea îi îndeamnă pe unii neisprăviți să pună laba pe ce-și doresc... Da, îi îndeamnă să se și transforme într-un simplu discurs politic! Vezi la unii moderni niște izbucniri anti-viață!.. Anti-artă, ca și cum viața ar fi o artă!.. Prin revoluții, războaie, ei își spun că îndeplinesc o misiune iluministă!.. Iar moartea – istețată, că nu e proastă! – profită de ambiția unor cartofori!..

Petre: Ce-săștia?.. Cultivă cartofi și-i vând la suprapreț?!

Irina: Cartofori, jucători de cărți! Jucători pentru parale...

Petre: Și ce face... ea?!..

Irina: Îi ajută în muncă! Și face în așa fel ca adversarilor acestora să le moară lumina!.. Și în lumânări! Iar pe ei îi securizează termic, moral, politic, oferindu-le un fel de verticalitate pompoasă, igienică – în stare să poată juca table pe plaja de la Mediterana chiar când soarele devine cam nemilos!.. Pe unul, Vasile, l-a făcut și filosof, ajutându-l să-și îmbunătățească *Istoria viselor*, începută, anul trecut, la închisoarea de la Jilava!.. Nu știți?

Petre: Încă nu...

Irina: Oricum, Dumnezeu nu poate să nu știe nimic despre efortul spiritual al lui Vasile, care, după ce i-a băgat în mamele lor pe niște oameni cu mințile la cap, de pe vremuri, și de azi, zicând chiar că mai bine își găsseau mormintele în burțile mamelor lor, considerându-i niște cadavre ale istoriei, și-a continuat cartea începută

la Jilava, unde a procreat și un pruncușor, cu o vipă!..

Petre: Și despre ce e vorba în capodopera asta?..

Irina: E o istorie a viselor sale, o istorie culeasă din visele sale despre Nero, Napoleon, Nabucodonosor, Nicolae – țarul, Nichifor, Nașpanete... Căci a ajuns cu istoria asta doar până la litera n!..

Petre: Totuși, cine este Vasile așa care scrie o istorie atât de interesantă?

Irina: Este un dobitoc, din neamul lui Falcă! Are trei doctorate – fiind un analfabet autentic! El se uită la mine și nu se teme de mine! Păi cum să te uiți la o femeie fără să te înspăimâți de ea? Dacă te îndrăgostești de ea, și ea dă din coadă și zice nu!?..

Petre: ... intri la nebuni!

Irina: Nu, intri în politică, să-i arăți în primul rând ei cât ești de iubit de poporence! Eu, ca să fiu sinceră până la capăt, eu aș rămâne o străină de instinctele lui cele mai ascunse, și niciodată, în orice discuție am purta între noi, nu l-aș lăsa o clipă să fie deasupra mea! Vasile e ca Falcă! Falcă, orice amor începe, îl termină în câteva secunde, îl termină neterminat – cu un dezastru! Un dezastru intelectual, desigur, fiindcă din punct de vedere libidinal el este expirat!.. Este o catastrofă voluptuoasă! Cu folos... Pentru el! Nu termină nimic din ce începe!

Petre: De unde cunoști taina asta?..

Irina: De pe surse!..

Petre: Și Ivan cum este?..

Irina: Este rus! Cântă mereu – în acele momente! – căutând ca să procopsească adâncurile tale, și să le facă și pe ele să cânte! Eu când vreau să botez cu adevărat cuvântul dragoste – îi spun Ivan Turbincă!

Petre: Dacă ați fi singuri!.. Tu ce-ai fi în stare să faci pentru Ivan?..

Irina: Tot ce-ar dori să-mi facă el mie!.. Să-mi aducă flori!.. Și în pat! Florile iubirii! Pe care i le aduc și eu!.. În acele momente de fericire, el nu uită niciodată de sine, nu e mulțumit de el, e mereu inspirat!.. Eu, dacă aș fi Dumnezeu, aș avea milă de Ivan Turbincă! Vodca băută de el a fascinat lumea inteligentă! Mie-mi jura, pe sticla cu vodcă – treaz nițel, uneori! – că vrea să trăiască alături de mine tot timpul! Și vorbele lui nu plecau nu se știe unde, ca să le uite, căci mi le spunea și a doua zi, când se pilea, la fel!.. Seara se apropia, cu paharul plin, de fereastră, ca să privească luna și să-i dea bună seara! Stelelor le dădea doar bună dimineața! Uneori, noaptea, mai pleca de lângă mine prin grădină, și începea să cânte pentru inima mea – tangouri! Așa îl așteptam noi pe Dumnezeu... fiecare cântând și romanțe, ca să fim siguri că încă suntem vii... Ne temeam de moarte – mai ales eu!.. Dar speram că într-o zi Dumnezeu ne va ierta!..

Petre: Pentru vodcă?!

Irina: Pentru toate așa-zisele noastre păcate! N-a venit!.. Și ne-am întristat! D-aia am venit aici și cu o floare!..

Petre: Ce să faci cu ea?!

Irina: Să i-o pun pe mormânt!.. Să învieze!

Petre: Pe mormântul cui?

Irina: Al lui Dumnezeu!.. Știam că ne va beli moartea! Dar îl așteptam pe Dumnezeu!.. Și El... El murise!

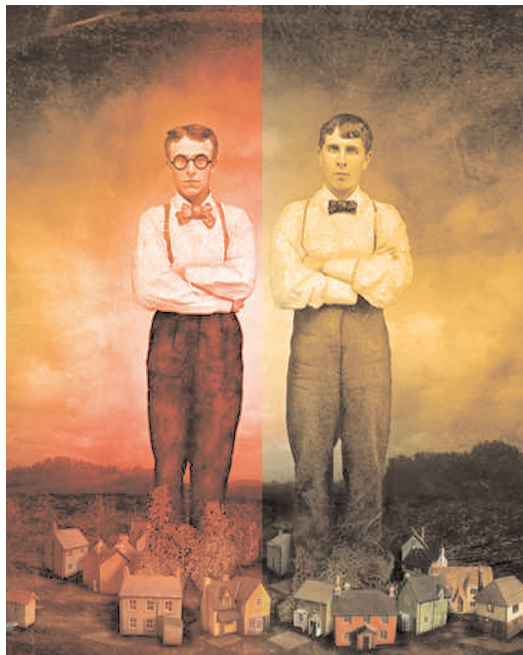
Petre: Cine-a spus asta?!

Irina: Niște filosofi cu barbă albă!.. Și s-a dat și la televizor! Eu am fost răvășită de niște neliniști morbide și m-am hotărât să postesc – un timp fără de margine! – ca să pot ajunge în cer, să-i pun o floare lângă cruce!.. Dacă moartea își urma drumul ei, eu nu voiam să mă schimb nici cât își schimbă luna lumina!.. Destui înși mi-au spus că degeaba postesc, fiindcă mai ușor cobor în iad decât să urc în cer! Ce, ești clarvăzătoare?! mi-a răs în nas Stela!.. Că numai moartă inima mea se poate despărți de trupul meu!.. Îmi râdea Stela în nas! Eu i-am spus, că în drum spre cer, chiar dacă o să mă lovesc de vreo stea, și-o să mor, n-o să scot o lacrimă! O să cred măcar în mormântul Lui – punându-i o floare!.. Da... Oricât ar fi moartea de hapsână, n-o să poată omori iubirea mea față de Dumnezeu și dragostea mea pentru Ivan! E drept, în drum spre aici am văzut destule stele suprapuse, moarte!.. Dar nici lumina lor moartă n-a putut stinge focul fără fum din inima mea, dragostea pentru sticla de vodcă, plină, care-i lumina față lui Ivan! O vreme am stat mai departe de el – și el a plâns, crezând că l-am părăsit!.. Nu, nu c-am murit, pentru că nu puteam muri, pentru că el ținea moartea închisă în turbincă!.. Și acum, iată-mă aici, unde-am visat să ajung!.. Așa că orice ar zice Falcă și ai lui – există o logică a visului!.. Am scăpat de lumea călcată în picioare de fariseism! N-o să-l mai aud pe Ciorbea rugându-se lui Dumnezeu

să dezlege moartea din turbinca lui Ivan!.. Eu încă sunt destul de liniștită: nu cred că Dumnezeu a murit și că tot ce-o să se mai petreacă în lume se va datora doar vibrațiilor cosmice! O, doar n-o să dispară toți oamenii de pe pământ, săptămâna viitoare!.. Mie îmi place teatrul, se știe, nu mi-a fost frică să pun în scenă nici felul cum turcii le-au tăiat capetele pruncilor lui Cantemir, înainte de a-l lăsa și pe el fără cap!.. Am făcut să se vadă cum creștea iarba, înaltă, înaltă, sub scena nebună pe care Horea, Cloșca și Crișan erau trași pe roată! Așa că o să spun mereu, și de-aici, din cer, oamenilor: „Iubiți teatrul! Privindu-vă în oglinda lui!” Dar când e vorba de iubire, eu nu pot să cred c-am fost pentru Ivan doar o jucărie sexuală!.. Ivan i-a dat o carboavă unui bătrân – și alta ție! – și n-a știut că îi dăduse un ban lui Dumnezeu! Doar mai târziu mi-a spus, ducându-mă de mână până lângă pârăul în care Bătrânelul se spăla pe picioare... Mi-a spus să privesc urmele pașilor lui Dumnezeu, de pe malul apei!.. Erau ca ale unui bătrân oarecare, ușor șonticâte... Așa că eu nu cred că El a murit – nu văd niciun mormânt pe-aici! Și dacă, totuși, așa ceva s-a ntâmplat, o să-l aștept aici până va învia! Căci dacă Iisus a înviat, de ce să rămână Dumnezeu mort?! Spune drept, s-a rătăcit, atunci, lângă pod – Dumnezeu, pe pământ?! Sigur, vodca lui Ivan nu l-a supărat pe Dumnezeu, dar n-a reușit să distragă privirile biciclistei!.. Ea l-a privit în draci!.. Parcă i s-au aprins călcăiele după Ivan! Dar n-o să mă poată despărți de Ivan și de Vodca lui! Uite, eu, acum, mă uit și la harta cerului, și văd aceleași stele răsărind, ca și cum aș fi pe pământ! De ce taci?!

Petre: Ce să-ți spun?!

Irina: O să-mi spui ce zice mai toată lumea: că Dumnezeu nu poate muri! Bine, bine, dar El nu poate trăi cu picioarele murdare, cu pielea pătată de jegul celor cărora le-a dat viață!.. Dacă l-a apucat scârba de propria sa creație, după ce mai fusese dus de nas cu mărul din paradis!.. Dacă s-a sinucis!..

Petre: De ce vorbești așa?!

Irina: Pentru că floarea asta depusă pe mormântul Lui îl va învia! Moartea – biciclista dracului! – pune flori pe mormintele celor de care e sigură că i-a omorât!.. Am făcut un drum lung, până aici, am trecut, am impresia, prin mai multe veri și ierni!..

Petre: Ești sigură?!

Irina: Martore îmi sunt cârdurile și stolorile de păsări pe care le-am întâlnit în cale!.. Berzele, care dau de știre că vine iarna, moartea cea albă – și tot ele, venind din alte țări, mai calde, aduc pe aripi primăvara, vara, viața ierburilor, a florilor, a pământului... Ele se opreau, în zbor, ca să pot eu să merg mai departe, spre cer!.. Dar și guguștiucii, porumbeii, chiar și ciorile, se opreau din zbor, la începutul drumului meu, ca să pot trece mai departe!.. Sigur, vedeau că eu sunt liberă de mine însămi, nu mă mulțumeam să rămân pe pământ, bleagă, nepăsătoare, când era vorba de moartea care năvălise și în cer!.. Sigur, există destulă moarte pentru cai, păduri, păsări, oameni, pentru tot ce există pe pământ!.. Dar nici chiar așa – să-și facă ea de cap! Iar când Ivan a pus-o la punct, în turbincă, s-au găsit niște terchea-berchea, de-ai ca Falcă, Stela etc., etc. – să se roage Celui de Sus s-o elibereze!.. De sus, se vedeau oamenii cu mințile întregi cum coseau iarba, cum adunau fânul în clăi!.. Munca oierilor e mai grea, la munte, nu pentru că urcă mereu și coboară pe poteci, nu, ci pentru că soarele

e pe sponci, acum e, acum se ascunde după o creastă de munte, sau se înfundă într-o pădure! Vara crezi că soarele va arde pământul, iar iarna – că-l va îngropa în zăpadă pe veci, ca viața să nu i se mai potrivească șohan!.. Dar viața nu e o marfă pe care moartea ți-o dă la ce preț, în zile, vrea ea! Dar eu nu cred ce spune Falcă, ajutat de lătrăii săi sub acoperire, că Dumnezeu s-a strămutat din viață – de scârbă față de propria sa creație!.. O fi, desigur, și credință de piață, și economie de viață, și iubire de piață, nu zic nu! Dar există un dar!.. Dragostea mea pentru Ivan strică toate păcatele lumii! Adică le repară! Că Falcă se învâre în jurul cozii – și azi e cu Gheorghe, iar mâine cu Pătrunjel, sau cu Țurcăneasa – îl privește!

Petre: De fapt ce vrei tu?..

Irina: Să-i aduc o floare Tătanelui, iar de i s-a ntâmplat ce se spune!.. Să afle!.. O, era să găvăresc ceva urât!.. Ei, atunci, să-l trezesc la viață! Să-l ajut să învieze!.. Sigur, Falcă și ai lui o să spună că mi-au sărit mințile din loc!.. Sau că e vorba de un vis al meu, caraghios! Mai mult, că nu sunt nici caraghioasă, nici nebună, ci o muhaia îmbătăată cu vodcă! Ori eu vreau nu doar pentru mine ce vreau!.. Vreau ca Sfântul – înțelegi despre cine e vorba! – să ierte și să binecuvânteze toate zilele, toate nopțile, toate viețuitoarele, toate zările, toate stelele, toate ploile – și pe noi toți!.. Căci, după mine – și mai ales după mărturisirile lui Ivan! – Dumnezeu nu exista doar în vorbe!.. Adică – sunt sigură că mă înțelegeți! – el nu este o utopie! Oricât s-ar spune despre Ivan că el când se așterne la chef, nici moartea nu mai îndrăznește să-l deranjeze!.. E adevărat! Nici moartea, da, nu putea să-l dea afară din cârciumă, din țară, din viață, căci vodca este de neînvinș – irefutabilă! Și iubitul meu Ivan, în orice stare fiziologică s-ar afla, el e ca Dunărea, n-are chef să părăsească drumul spre Delta albastră și verde a Dunării și să se înapoieze în Pădurea Neagră, cea fără de vodcă, fără de tutun!.. Ca să fiu sinceră, Ivan nu s-a lăsat complexat de biciclista cu pălărie de paie! Biciclista, de fapt, arată așa cum și-o închipuie orice biped – în viziunea sa personală! Ea își este suficientă sieși! Se crede genială, și privește lumea de sus, ca și cum genialitatea ar lua forma unei babe!.. Dar cu Ivan Turbincă nu-i merge!.. Vodca nu poate fi răpusă de o babă ce-și ascunde ridurile scofălcite sub umbra unei pălării de paie! Uneori mi-e milă de babornita asta care se face că știe toate abisurile din oameni, din lume și chiar din ea însăși! O, cât trebuie să fie ea de goală, de la cur până la călcăie – și de la cur până la părul de pe cap, dacă se dă mare și tare – ca un măscărici!.. Ea n-are suflet nici în popou, nu s-a uitat niciodată măcar într-o oglinjoară – ca să nu-și vadă pustul din ochi – și veselia de clovnereasă! Nici nu s-a uitat în golul din ea – într-un fel de introspecție de circăreasă ce se crede nemuritoare!

Petre: Dacă ți-aș spune că te afli nu în cer, ci la un vecin, Petre, care locuiește lângă casa unui Bătrân cumsecade, ca un sfânt, ce-ai zice?

Irina: Aș zice că mă iei drept o idioată! O amantă bulversată, care și-a pierdut ibovnicul și-l caută și în cer, după ce nu mai dă de el pe pământ!..

Petre: Și tu, pentru că ești sigură că-l vei reîntâlni, nu ești o ibovnică bulversată!

Irina: Fiindcă nu sunt o amantă buzată! Desigur, în munca ta, se-ntâmplă, uneori, să dai de niște întâmplări imprevizibile, și de înși imprevizibili – departe de propriile tale dorințe!..

Petre: De exemplu?!

Irina: De exemplu, eu, când lucram la morga unui spital, am întâlnit niște bărbați bine împliniți, care meritau să mai trăiască! Aveau toate calitățile necesare chiar pentru o amantă exagerată...!

Petre: Adică?!

Irina: Adică, de, chiar pentru o amantă experimentată, dar exagerată!.. Adică o ființă care nu se stinge în oricine! Nici eu, e drept, nu sunt superficială!.. Și niciodată nu sunt grăbită! Îmi plăcea la Ivan faptul că puterea sa lirică, de penetrabilitate, nu se tocea! Era un tradiționalist, nu un modern, sau postmodern! Și nu se exila, precum labagiii, în propria sa condiție umană! Ivan, dacă are în cap o idee, o traduce în faptă! Dar chiar dacă bea un gât în plus de vodcă, el nu-și uită ideea – fiindcă el este omul – idee! (strănută) Noroc! Care om nu doar – să fie clar! – nu doar își contemplant ideea!.. Practică o filosofie practică! Lirică! Economică! Nu-și stoarce energia sexuală până la ultima ei picătură!..

Petre: Ivan chiar și este un bărbat athletic!

Irina: Athletic, athletic, dar în primul rând este un bărbat bahic! Dar care nu se-mbată niciodată în urma succeselor sale spirituale – cu o femeie! ●

(fragment)

Într-un interval de câteva luni de zile, din primăvară pînă în iarnă, Adi Cristi a tipărit, la Editura 24:ore, două volume de versuri, *Cu patria în brațe* și *Despre moarte, cu dragoste*. Cu primul titlu, Adi Cristi riscă o carte de poezie cu peste o sută de texte (le spune 102 *texte nepătate*) care se circumscriu sentimentului patriotic. Poezie patriotică, azi? Noțiunile de patrie, popor, patriotism și toată familia de cuvinte au fost printre victimele discursului politic, ale „tezelor” și retoricii unei maculaturii imense, care s-a întins pe toată jumătatea de veac a regimului comunist, din 1948 pînă în 1990; poezia patriotică, la diverse evenimente și, mai ales, la aniversări, a fost mereu supusă „comenzii sociale”. Cuvintele s-au golit de sens, izbînzi estetice sînt puține, iar după 1990, patriotismul a fost confiscat de (aproape) aceiași autori, în aceeași retorică găunoasă, folosind vorbe mari pentru o simțire fără detentă: simțiri reci, harfe zdrobite, cum scria Unicul care exprimă, în adevăr, poezia patriotică la cel mai înalt nivel estetic, apoi, Lucian Blaga, Tudor Arghezi, Octavian Goga, Nichita Stănescu și, în urma lor, puzderie de autori care se pot reține doar în regim de inventar.

În acest context, nu tocmai prietenos, volumul *Cu patria în brațe* al lui Adi Cristi va fi primit, nu mă îndoiesc, cu prudență; subtil polemic, poetul precizează pe pagina de gardă „102 poeme nepătate”, în decență și normalitate, luînd distanță – dar cîți poeți au făcut asta?! – față de textele, eventual, „pătate”, tipărite altădată: sînt aici o mărturisire de credință, dar și un alt fel de a scrie liber ceea ce va fi fost pus sub comandă: „Am uitat să scriem despre patrie/ de parcă am fi uitat să silabisim iubirea/ pe cînd pașii noștri adunau drumul/ asemenea pescarilor năvodul din adîncuri/ am uitat să ne aducem aminte cu tălpile goale/ de pămîntul din care iarba ne crește/ ca o pîine rumenă și frumoasă/ ca o fecioară rumenă și frumoasă/ ca o patrie rumenă și frumoasă/ și poate de aceea mai uităm câteodată/ cît de ispititoare este șoapta care ne cheamă/ mîna care ne odihnește/ versul care ne strigă.../ și toate acestea se pot întîmpla/ doar atunci cînd visăm țara/ sub formă de popor liber/ atît cît să se bucure pe străzi/ de tăcerile lui” (*Țara sub formă de popor liber*).

Temele poemelor se identifică în dragostea de țară („o veșnică îmbrățișare a ochilor cu înaltul cerului”), nașterea locului, (re)întemeierea patriei și poporului („sub o piatră sub formă de inimă”), eliberarea din lanțuri, trezirea și renașterea sub veghea Îngerului Gabriel, legătura sacră, pentru că, iată, vorbind despre patrie, „vorbim despre Dumnezeu”, insurecția care „arestează limba de lemn”, supunerea urii în iubire pentru cei care simt că „poporul/ nu poate fi altceva/ decît inima/ care bate/ în limba maternă” și care cred că pot vedea viitorul recompunîndu-se în trecut, cu un poet ce vrea să iasă astfel din poezia pe care, uneori, a înșelat-o: „Bunică-mea,/ fie-i țărîna ușoară,/ mă scula cu noaptea-n cap/ să-mi arate urma stelelor/ care mi-au zgîriat adînc somnul/ fără a da vina pe cineva/ că pentru a avea lapte/ trebuia să iau întunericul în piept/ și să cobor sticlele/ (sau o pungă goală)/ cu semnificația țiiitoare/ la rîndul/ din fața alimentării de cartier/ un gest firesc/ pentru vremurile acelea/ în care lipsurile trebuiau bandajate/ de «grija părintească a partidului»/ pentru viitorul/ nu al celor prezenți/ ci al copiilor copiilor noștri./ La un astfel de rînd/ sînd cu ochii ațintiți/ în liniștea șirului de sticle/ am văzut/ cum mă acoperă o umbră/ asemenea unei păsări de pradă/ era pătura cu care bunică-mea/ încerca să oprească aerul rece de dimineață/ să-mi îngroașe sîngele/ din ce în ce mai fierbinte/ și mai plin de rușinea care mă devora/ cînd fata aceea de lîngă mine/ la trei sticle distanță/ ar fi dorit să mă învească/ cu mîngîierea ei nemîngîiată.../ sau poate totul să fi fost doar o iluzie/ reflectată în geamul unor amintiri/ din acea epocă ciudată” (*Amintiri dintr-o epocă ciudată*). Cu această carte, Adi Cristi iese din Patria aceea, de atîtea ori înșelată, falsificată, mutilată, pentru a (re)găsi Patria sa, aceea care îi asigură „rația de Ana”, în poeme de dragoste antologice, cu toate amintirile ciudate din țara cuvintelor interzise, în umor amar ori, mai mult, într-o ironie demolatoare: aici e strigătul poetului cu substantivele proprii și comune sugrumate de cenzura care i-a deformat Patria însăși: „Vin din lumea cuvintelor interzise,/ închise în frica de lumină/ de a nu face victime colaterale.../ cruce, biserică, frig, Dumnezeu/ înger, foamete, Rege/ și multe alte substantive comune și proprii/ erau scoase din uzul poemelor/ scăpate în libertate/

cum mai erau scăpați fugarii/ dincolo de porțile lagărului/ trăiam în țara cuvintelor interzise/ în miezul cursei printre galoane/ nu aveam voie să fiu ceea ce visam/ cum nu aveam voie să-mi port visul de lesă/ prin parcurile publice/ despletite de senzuri/ cuvintele/ astfel chiluge/ semănau cu capetele rase/ ale condamnaților/ cu ochii legați/ cu spatele lipit de zidurile/ obișnuite cu moartea/ pînă cînd am deschis ochii/ și am văzut porumbelul/ care stăpînește zborul/ și cerul/ și dreptul de a fi solia de pace/ sub astfel de aripi am regăsit cuvintele/ pregătite să-nvie: «Pe mine, mie redă-mă!»” (*Lumea cuvintelor interzise*).

Cu volumul *Despre moarte, cu dragoste*, Adi Cristi revine în matca ludicului, într-un joc foarte crud cu sine și cu lumea, precum mierea și acul veninos din înțepătura unei albine: „Toarce mîța/ torsul tău/ Torsul tău/ nu mîțîie!/ Mîțîiala-i scîrțîit/ Scîrțîit/ de pat belit/ ruginit și dezvelit/ de vopsea/ pe grund ciobit!/ Zbor albinele/ prin mine/ și prin tine ace zbor/ simt în sînge/ mierea lor/ și în tine ele mor/ îngropate-n ace zbori/ tu în locul lor/ prin flori/ și din flori” (*Albina și-a lăsat acul înfipt în miezul zilei* – poem găsît lîngă albina sinucigașă, în timp ce tu sufereai de moartea culegătoarei de polen și nu de durerea înțepăturii fatale). În anii debutului lui Adi Cristi și al generației sale, se scria intens despre „teroaarea” obiectelor, a lucrurilor, despre „robia” la care ne supuneau atunci; acum, peste ani, Adi Cristi se răzbună și omoară lucrurile care îl vor fi agresat ori, poate îl vor fi dus în robie: „Mi-a murit televizorul!/ Și mașina de tocat carne/ mi-a murit/ Canapeaua,

melcul de la nr. 21

scaunul și veioza/ toate deodată/ mi-au murit/ ca și cum ar fi fost o crimă colectivă/ sau un accident de necirculație/ de stat prea mult pe loc/ cînd se declanșează prăbușirea în/ sine/ mult mai dureroasă decît/ prăbușirea în tine./ Mi-au murit:/ cartea lui Iov/ și puterea rugăciunii/ și focul din privire/ și tăcerile complice/ într-atît încît mi-a mai rămas/ doar cămașa de pe mine/ și aceea fără nasturi/ fără mîneci/ doar un petec de pînză/ care-mi acoperea pieptul/ unde inima încă bătea/ încă mai bate/ și va mai bate/ pînă cînd îmi voi pierde/ numărătura/ cum se mai pierd zilele și nopțile/ desfătătoare” (*Moartea lucrurilor*): scaunul dezmembrat, într-o voltă soresciană a versului, trenul, chibritul, scobitoarea, țigara fumată „acum 20 de ani”, becul de la masa de lucru, creionul chimic, „dedat limbii”, ființele mici și, între ele, protagonist, melcul de la nr.21, poemul însuși, „muritor” sînt lucruri care provoacă „o moarte tîrzie”: poetul

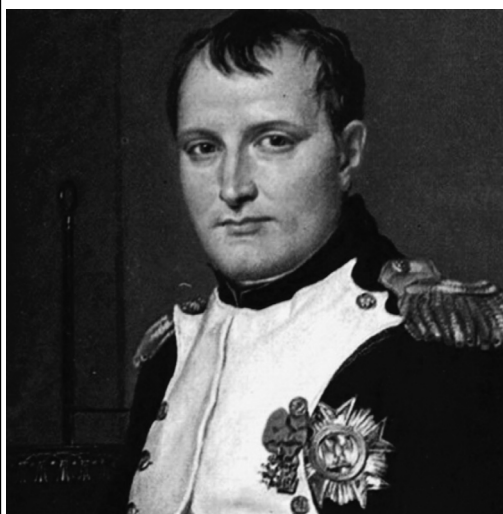
veghează și ne avertizează că sîntem nu doar în robia lucrurilor, cum scria, prin anii 1970 ai secolului trecut, Roland Barthes, ci ne aflăm chiar în *moartea prin lucruri*: „Cu moartea pre moarte călcînd/ În lumea de-apoi/ un scaun poate să ajungă/ mult mai tîrziu decît noi/ dezmembrarea lui/ transformarea într-o măsura/ pentru cei mici/ poate da morții/ o altă interpretare/ ceea ce nu se poate întîmpla/ cu oamenii/ și nu doar pentru că/ avem doar două picioare.../ Trenul tras pe linia moartă/ e supus ruginii/ (un fel de viermi de metal)/ dar oricînd poate fi renăscut/ și redat serviciului public/ să ducă familia regală la bal./ Trebuie să recunoaștem aici/ că unii oameni devin și ei lucruri/ cu morțile lor ciudate/ neterminate și approximate/ cum ar fi cei din mausoleu/ la care municipalitatea/ mai poate cîștiga un leu,/ doi,/ buni și ei la ceva.../ Mai sunt și morți efemere/ la bunurile de larg consum/ cum ar fi sfidarea chibritului aprins/ lăsat să ardă pînă la buricele/ degetelor/ sau scobitoarea dizgrațioasă/ aruncată pe jos/ pe sub masă./ Oricum/ Un lucru are șansa/ să mai moară puțin/ pentru ca mai apoi/ să renască surprinzător/ prin zîndu-ne greșit pe picior/ dezechilibrat/ ca o prăbușire din zbor./ Moartea prin lucruri e un călător/ prins fără bilet/ și arătat la popor” (*Lucrurile au și ele viața lor și moartea care nu le sperie*). Moartea prin lucruri e (și) moartea morților ce mor, scrie Adi Cristi într-un poem antologic; miezul volumului *Despre moarte, cu dragoste* se adună în dimensiunea unei relații problematice cu divinitatea, în joaca/ jocul cu moartea al unei ființe care *se smulge din sine*, în supunerea slugii, ca în Shakespeare ori îngropînd tăcerile în sămînța deșertului, așteptînd să sune goarna din ziua morților, cîntînd, însă, mereu *Aleluia*: „Greu se ridică prin mine tăcerea/ de parcă s-ar naște/ din sămînța deșertului/ Acela prin care rătăcirea/ e șoapta erorii de a merge la țintă/ chiar dacă pașii te duc înspre moarte/ cu aceeași dorință/ strecurată în mîinile întinse/ în vocea sugrumată de fantasmă:/ - Apă! Apă! Apă!/ Un fel de/ Aleluia! Aleluia! Aleluia!/ pe suflet stropit/ întru trezire și deșteptare.../ Dar cine să audă strigarea?/ Cine să ridice voalul ielelor/ și dansul paparudelor/ cînd Fata Morgana însăși/ era un nisip mișcător, rătăcitor / înspre mîna mea întinsă/ spre orizontul ascuns/ după duna aceea imensă/ ca o cocoșă de cămilă/ cu capul ieșit de mult din privire:/ Apă! Apă! Apă!/ și-n urma șoaptei ecoul striga:/ Aleluia! Aleluia! Aleluia!” (*Zbaterea deșertului prins într-un fir de nisip*).

Că și în precedenta carte de poezie, *Poemele de dincolo de mine*, tipărită anul trecut, lirica lui Adi Cristi crește aici într-o poetică a departelui, căutînd orizonturi succesive, în largul mării și oceanului sau „pe o carte”, în sclipirea oglinzii ori în negura ei, în necuprinsul deșertului lui Cain, în lumea cealaltă, ghicită, zărită, poate, dincolo de plaja care „simplifică” ori în preajma iubitei, în poeme de dragoste foarte acroșante: departele e „golul din singurătate”, aproape se scriu poemele morții, cu dragoste: „Te-ai întors cu spatele la mine/ lăsînd linia torsului/ să-mi cutreiere imaginația/ cum altădată diligențele aduceau/ în orașele de lemn/ Ispita și Moartea/ la pachet./ Priveam/ în prelungirea coapselor tale/ linia orizontului sub care/ se ascundea «viitorul sună bine» ceea ce înseamnă că viața/ mie destinată/ ocupa un alt ocean dezmembrat/ de valuri și naufragii.../ Revenind la tine.../ plaja era pustie/ fără nisip/ fără țipenie de om/ doar tu așteptai întoarcerea mea/ împletindu-ți părul/ cu cele două țărături/ încropind o altă linie a orizontului/ de sub care așteptai să răsar/ asemenea Soarelui/ sau a catargului corăbiei/ întoarsă acasă/ după ce am descoperit lumea/ urmînd să mă descopăr pe mine/ țînîndu-mă/ după linia torsului tău” (*După linia torsului am descoperit lumea*). Șef peste Muzeul Zăpezilor de Altădată, cum își spune, căutînd mereu erosul în lumea vîlurită de după zăriștea orizontului, în matricea baladescului, în formula „minoră” minulesciană ori într-un decor de început de lume, Adi Cristi e din generația care supraviețuiește, iată, împreună cu toți balzacionii sfîrșiți la ceaiul de la ora cincii: în anii 1980 și mai înainte, în secolul trecut, în cărțile ce pot fi cumpărate la prețul unei cești de ceai: „Într-o după-amiază/ să fi fost pe la cincii/ a murit ceașca de ceai/ a generației mele/ fugită din opinci”, scrie Adi Cristi în *365 de etaje și o ceașcă de ceai*, un poem pentru cei (încă) îmbarcați pe Arca lui Gutenberg. *À bon entendeur, salut!*

• Ioan Holban

memento mori (lumea modernă)

În secvența finală (de treizeci de strofe) a poemului *Memento mori*, Eminescu renunță la evocarea civilizațiilor antice și aduce în prim-plan istoria modernă, a cărei esență ar constitui-o *revoluțiile*. Dintr-un elan romantic, care se explică, fără îndoială, și prin vârsta sa, poetul aflat la studii la Viena glorifică ideea de schimbare prin forță a societății. El recurge la o comparație – deopotrivă grandioasă și grandilocventă, avântată și greoaie, în stilul lui Victor Hugo – cu erupția vulcanică, prin care materia incandescentă din adâncul pământului iese la suprafață:

„Cum sub stânci, în întuneric, măruntaiele de-aramă/A pământului, în lanțuri țin legat și fără teamă/Sufletul muiat în flăcări a vulcanului grozav,/ Astfel secol de-ntuneric țin în lanțuri d-umilire/Spiritul, ce-adânc se zbate într-a populilor fire,/ Spiritul, ce-a vremii fapte, de-ar ieși le-ar face prav.// Dar de secolii fierbe lumea din adâncuri să se scoale./ Cum vulcanul, ce irumpe, printre nori își face cale/ Și îngroapă sub cenușa creațiunea unei țări,/ Astfel fiii tari și tineri unor secole bătrâne/ Lumea din încheieture vor s-o scoată, din țâțâne/ Să o smulgă, s-o arunce în zbcunirea noiei eri.”

Ca exemplificare este folosită Revoluția Franceză din 1789. Este un moment istoric care i-a obsadat pe europeni și mai ales pe americani, aceștia punându-i în aplicare cu succes devisa puerilă *Liberté, égalité, fraternité* și adoptând în constituția lor ideile, în mare parte utopice, din *Declarația drepturilor omului și ale cetățeanului*. (La noi, Camil Petrescu a scris în anii 1925-1926 piesa *Danton*, impresionat de dramatismul suprimării de către revoluție a propriilor ei conducători).

Eminescu descrie întâi – în versuri convențional-entuziaste – bucuria *eliberării* trăită de mulțime:

„Tricolorul plin de sânge e-mplântat în baricade,/ Clopotele urf' alarmă pe Bastilia ce cade/ Și poporul muge falnic, ca un ocean trezit;/ Sfarmă tot și pe-a lui valuri, ce le urcă cu mândrie,/ El înalță firi cumplite, cari-l duc, o vijelie,/ Să îngroape sub ruine, ce-n picioare a strivit.”

În continuare îl portretizează pe Robespierre, cu o mult mai mare mobilizare a capacității sale de creație. Duritatea intratabilă a personajului, fermitatea lui dusă până la fanatism, cruzimea cu totul surprinzătoare la cineva care apăra drepturile omului sunt sintetizate într-o imagine pregnantă, greu de uitat:

„Și prin negrele icoane unor zile fără frâuri,/ Unde viața e-o scânteie, unde sânge curge-n râuri,/ Palid, adâncit, sinistru, trece tigrul Robespierre;/ Și privirea-i sângeroasă s-alinteză ca spre pândă;/ Căci ce scrie e-o sentință, ce gândește e-o osândă

–/ Într-un cran săpat ca-n piatră fierb gândirile-i de fier.”

Forma contrasă a substantivului „cranium” – „cran” –, preferată din necesități de metrică, este neașteptat de expresivă, pare tăiată în granit.

După căderea lui Robespierre, relatată concis, fără filosofarea în care alunecă automat alți autori când evocă episodul, Eminescu aduce în prim-plan agitația subterană care cuprinde societatea franceză ca urmare a eșecului revoluției. Din spuma unor „puteri neliniștite, ce trăiesc în adâncime” se ivește un alt personaj providențial, de și mai mare anvergură. Îl recunoaștem ca prin ceață pe Napoleon și nu înțelegem de ce Eminescu nu îi menționează numele – așa cum nu i-l va menționa, de altfel, nici când îi va închina o odă devenită ulterior celebră, *Odă (în metru antic)*:

„[E un om] Mare, că-i purtat pe umeri de adânci și mândre vremuri/ Căci gândiri, cari ieșise dintr'a lumii lung cutremur,/ El le poart' unite-n frunte și le scrie pe stindard;/ Când în lumea subjugată pentru drepturi ridic' arma,/ Arătarea-i salutată de popoare... regi se sfarmă/ Și a gloriei mândre stele într-a lumii noapte ard.// Și de-aceia a lui flamuri le-nsoțesc cu-nsuflețire./ El îi duce la învingeri, el îi duce la peire./ Cine moare – moare-n cuget c-a rămas trăind în el;/ Tot ce-i nobil și puternic în ast secol de mândrie/ Îl urmează... Căci prin noaptea unei lumi în bătălie/ Lin lucește-eterna pace, luminos și mândru țel.”

În același stil aluziv este făcută cronică împotmolirii armatelor lui Napoleon în zăpezile nesfârșitei Rusii:

„Ei se duc prin zeci de lupte, urmărindu-l cu ardoare,/ Zeci de mii cad, pe-a lor urme răsar alte zeci de mii./ Steaua-i duce, ei urmează printre veri și printre ierne,/ Până unde-eterna iarnă munți de neauă-n câmpi așterne,/ Unde crivățul visează uriașe vijelii.”

În mod curios Eminescu numește generic *Nordul* lumea care l-a învins pe Napoleon:

„Nordul m-a învins – ideea m-a lăsat. Și ca un soare/ Vezi că-ncepe a apune într-a secolilor mare,/ Aruncând ultima-i rază peste domul d'invalidi./ La apus privește lumea în duioasa ei uimire./ N-a fost om acel ce cade, ci a veacului gândire/ A trăit în el... Cu dânsul cartea lumii iar s-a-nchis.”

Tot ceea ce urmează este o lungă elegie, discursivă și tautologică, expresie a unui scepticism radical în legătură cu evoluția umanității:

„Moartea-ntindă peste lume uriașele-i aripe:/ Întunericul e haina îngropatelor risipe./ Câte-o stea întârziată stinge izvorul ei mic./ Timpul mort și-ntinde membrii și devine veșnicie./ Când

nimic se întâmpla-va pe întinderea pustie/ Am să-ntreb: Ce-a rămas, oame, din puterea ta?/ – Nimic!!”

O nouă scânteiere de geniu: imaginea de o uimitoare concretețe a timpului, care, mort, își destinde membrele ca un animal după ce și-a dat ultima suflare. ●

P. S. Descopâr la dv., domnule Ștefan Cazimir, un demon al contrazicerii. De fapt, nu chiar un demon, un michiduță. Vă sfătuiesc să încheiați (măcar în următorii doi-trei ani) disputa cu mine – care a luat nesuferita formă repetitivă „ba da” – „ba nu” și să vă lăsați absorbit de frumusețea poeziei eminesciene. Că e se, cum ziceți dv., că e își, cum spun eu, contează mai puțin. Importante sunt celelalte cuvinte care compun opera lui Eminescu, în număr de... câteva milioane.

Un argument în plus în favoarea variantei susținute de mine este următorul: dacă ar fi vorba, cum pretindeți dv., de adjectivul *regii*, pluralul de la un caraghios *regiu*, cu sensul de *regesc* sau *regal*, s-ar strica rău de tot *ritmul* versului. Substantivul *regii*, pluralul articulat de la *rege*, restabilește acest ritm. Vă rog să citiți cu glas tare versul în lecțiunea mea – „Umbră gândurilor régii [cu accent pe prima silabă] își aruncă-ntunecat” și apoi același vers în lecțiunea dv. – „Umbră gândurilor regii [cu accent pe ultima silabă] se aruncă-ntunecat”.

Trebuie să nu uităm, într-o discuție de acest fel, faptul că, în cazul postumelor, este vorba de cele mai multe ori de ciorne, nu de transcrieri pe curat. Iar în aceste ciorne există, inevitabil, multe neglijențe, cuvinte greu lizibile sau ilizibile, ca și erori pur și simplu.

Greșiți când afirmați că ar trebui să apelăm la grafologii ca să arbitreze mărunțul diferendium dintre noi. Grafologii *nu descifrează manuscrise*, ci stabilesc cui aparține un text scris de mână. E cu totul altceva. Iată și definiția din dicționar:

„**GRAFLOGIE** s. f. Studiul particularităților individuale ale scrisului, pentru stabilirea autenticității unor acte, a unor iscălituri, a caracterului unei persoane etc. – Din fr. *graphologie*.”

Ca să vă amuz, vă mărturisesc că am intrat odată la un magazin, *Erotica*, din cauză că prima literă a cuvântului era desenată înflorit și am crezut că scrie *Birotica*. Magazinul se afla lângă sediul PNTCD și Ion Diaconescu, care tocmai trecea pe acolo, m-a privit dojenitor. Atunci, înainte ca eu să intru în magazin, era bine să fi apărut dv. și să-mi fi explicat ce cuvânt era scris în realitate deasupra intrării, cu neon roșu.

actua litatea

S-au scris multe și importante lucrări despre creștinismul nostru românesc. Nu este nevoie să amintesc aici decât principalele sinteze ale lui Vasile Pârvan și Nicolae Iorga, cercetările epigrafice ale lui Emilian Popescu, precum și masivele istorii ale creștinismului românesc scrise în anii 1957-1958 de Gh. Moiescu – Șt. Lupșa și Al. Filipașcu precum și, în 1981-1983, cea scrisă de Mircea Păcurariu – toate împreună dedicate orientărilor latine și slavo-bizantine ale religiei noastre „strămoșești”. Legăturile creștine din spațiul pontic-danubian-carpatic cu Peninsula Balcanică, cu Bizanțul-Constantinopol au predominat.

Bineînțeles că pe acest teritoriu nord-dunărean s-au manifestat și alte confesiuni. În primul rând, în Transilvania sec. XVII-XVIII, s-a creat Biserica Unită cu Roma („greco-catolicii”), ai cărei episcopi, preoți și credincioși au luat partea poporului român în cele mai mari și mai grele momente ale istoriei lui. Augustin Bunea a dedicat acestei Biserici o monografie: *Istoria scurtă a Bisericii Unite cu Roma* (1900). Contribuția Reformei luterane și calvine s-a bucurat, de asemenea, după 1990 de prezentări monografice.

1. Să nu uităm că spațiul românofon este recunoscut ca fiind străbătut de un mare număr de confesiuni, și creștine, și necreștine. De aceea, probabil, au rămas încă fără un răspuns clar multe aspecte ale spiritualității religioase a populațiilor locuitoare.

Noi am fost printre ultimii temerari cercetători ai acestor probleme. Am cutezat a „strivi” absconsele „corole de minuni” ale încreștinărilor românești – adică ale populațiilor rămase post-Dacia Romana înăuntrul arcului Carpaților precum și ale celor înșirate de-a lungul Dunării, pînă în Dobrogea (*Scythia Minor, Dacia Ripensis, Moesia*). Am distins în precedente lucrări două pătrunderi ale religiei lui Iisus în acest spațiu. Cea mai veche atestare apare în Scythia Minor (sec. III-IV), la Tomis, foarte probabil o evanghelizare în limba greacă (conform majorității inscripțiilor descoperite). În timp ce prima evanghelizare trebuie să se fi petrecut în timpul împăratului Dioclețian (sec. III), sub atroce persecuții, a doua evanghelizare trebuie considerată a fi pornit din zonele vestice imediat sud-dunărene (provinciile *Daciei Ripensis* și *Moesia Inferior*) spre nord, dincolo de spațiul Carpaților Meridionali – aproape în aceeași perioadă de timp (sec. IV-V), dar folosind limba latină. Această evanghelizare a profitat de epoca libertății de cult acordate creștinilor între 311-313, după așa-numitul „edict” din Milano (312) dat de împăratul Constantin I cel Mare (306-337). Eliberat de interdicțiile din sec. IV, creștinismul greco-latin s-a răspîndit în Orient și în Occident. Pe țărmul occidental al Pontului Euxin și al Peninsulei Balcanice, noua confesiune pătrunsese probabil încă mai devreme (sec. I-II), întrucît în regiunile Heladei balcanice predicase Sf. Apostol Paul-Pavel, cel care petrecuse un scurt timp în Macedonia și Thracia. Apostolul căuta atunci să convertească la creștinism „neamurile” (lat. *gentiles*) „păgîne” – îndeosebi pe locuitorii din Anatolia (Asia Mică) și, trecînd dincolo de Marea Egee, pe „păgîni” autohtoni din Peninsula Balcanică (traci și greci). Se pare însă că pe țărmurile maritime occidentale existau – prin 112 – unele grupări creștine rurale, atestate de Pliniu cel Tânăr (64-114). Creștinismul a reușit, după două secole, să ajungă spre ținuturile din nord, în Scythia Minor (Dobrogea).

Aceste creștinări ale locuitorilor din regiunile noastre pontice ne pun și pe noi în fața unor întrebări: CINE erau cei care aduceau pe meleagurile scythice religia lui Iisus? CUI se adresau eforturile lor evanghelizatoare? „Convertir les payens”, scrie un avizat cercetător al acestei epoci, Paul VEYNE 2007, p. 20, care a urmărit creștinismul occidental, în acest răstimp (312-394), devenea o problemă social-culturală, pe lângă un act de prozelitism teologic. Dar la origini, în secolul Sf. Pavel-Paul, creștinarea era consecința unor prestații orale, adică unor predici mai mult sau mai puțin convingătoare. Se știe că Biserica din Ierusalim – în sinod – trimisese pe Apostoli și pe alți membri ai săi în misiuni evanghelizatoare. Petru propovăduia în sinagogă, avînd în vedere pe evrei, iar Pavel-Paul (însoțit de Barnaba, Timotei, Sila și alții)

alexandru niculescu

din istoria creștinismului românesc

– aspecte inedite –

pornea să propovăduiască „neamurilor” învățăturile lui Iisus prin Anatolia (Antiohia, Pergam) și, de acolo, mai departe, spre vest, în Peninsula Balcanică. Pe lângă acești oameni ai Bisericii, erau și laici convertiți la creștinism care ajungeau în marile orașe de pe litoral și profesau și ei un apostolat obscur, anonim. Erau evrei, greci, sirieni care vorbeau grecește și își mărturiseau convingător credința creștină.

2. Situația s-a schimbat în sec. IV, după ce religia lui Iisus a primit dreptul de a fi practică în libertate. Este epoca examinată de Paul VEYNE, 2007, atunci cînd creștinismul ieșise din catacombe și începea să se răspîndească. Pentru convertire, trebuia acum recunoscută superioritatea învățămintelor lui Iisus (față de filosofia greacă – *gnosis* – îndeosebi), ceea ce însemna un creștinism „cult”. Evanghelizările trecuseră prin *Septuaginta* din Alexandria Egiptului și prin traduceri în greacă și latină (Tertulian), solicitînd celor care se creștinau o anumită cultură. Un astfel de creștinism trebuie să se fi propagat în Scythia Minor.

dar această evanghelizare avea atunci o consecință: se adresa numai unor straturi sociale cultivate. În ceea ce privește restul populației, este de presupus că rămînea în afara procesului de încreștinare, închisă în credințele-i ancestrale.

Pentru cetățenii romani din Imperiu, creștinii, fiind în minoritate, erau considerați un fel de „sectă” iudaică în slujba primului împărat recent creștinat (VEYNE, p. 19). Un fel de religie „personală” a împăratului domnitor peste un imperiu rămas „păgîn”.

3. Cunoscînd aceste aspecte putem să ne întrebăm cum s-a petrecut creștinarea acestei provincii de la marginea de nord-est a Imperiului roman precum era Scythia Minor (evanghelizarea ei are loc chiar în epoca domniei lui Constantin I cel Mare). Este de notat că această încreștinare

se desfășura într-un spațiu elenizat: cei care veneau din sud, prin Peninsula Balcanică, erau vorbitori de limbă greacă care se adresau, spre convertire, unor grupuri sociale grecofone. Deci se mișcau în interiorul unor ținuturi de mai multă vreme aparținînd limbii culturii și spiritualității romano-elenice. Iar cine se creștina, fie că era latin, trac, scit sau aparținea altor etnii locale, se integra în comunitățile greco-creștine. Hellada a guvernat evanghelizarea Peninsulei Balcanice, și tot Hellada a propulsat creștinismul la Marea Neagră. Nu este deci de mirare că din această primă creștinătate grecească nu au rămas urme în cultul creștin românesc. Chiar numele primilor „episcopi” ai Bisericii întemeiate la Tomis erau în majoritate grecești (*Gerontios, Brentanion, Theotimos*) față de două nume pe care le putem considera latinești (*Paternus, Valentinian*). Nu putem ști cîte asemenea nume latine de martiri creștini s-au găsit în Scythia Minor în timpul prigoanei întreprinse de Dioclețian.

Conducătorii ecleziastici erau greci (sau grecofoni), în concordanță cu evanghelizarea. Parabolele lui Iisus solicitau cunoștințe biblice, precum și rugăciunile (*Pater Hemon – Tatăl Nostru*) în limba greacă. Ceea ce nu toată populația putea să aibă. Iar „elitele” cu oarecare pregătire intelectuală erau puțin numeroase.

De aceea putem da dreptate lui Paul VEYNE, 2007, cînd afirmă că un „creștinism popular”, în secolele începuturilor acestei religii, nu a existat. Cu atît mai mult, în Scythia Minor, creștinismul nu a reprezentat o confesiune a oamenilor, cum se spune, „din popor”. Originalitatea ideilor creștine, valorile gîndirii filosofice și conceptele hristice fundamentale (misterul *iubirii*, în primul rînd), toate acestea rămîneau necunoscute de majoritatea populației. Cîți puteau fi intelectual și sufletește apți, pregătiți a le înțelege?

Iată de ce creștinismul propagat în Scythia Minor poate fi considerat numai la origini ca un creștinism paulin: pentru că se adresa „neamurilor” spre convertire (Scythia Minor era o regiune multi-

etică). Dar prin faptul că, în sec. IV, propagatorii-misionari nu aveau în vedere decât pe greci și grecofoni, în plus, din medii cultivate, se contrazicea flagrant „doctrina” lui Pavel-Paul. El căuta o difuziune largă în popor a religiei lui Iisus. Pe de altă parte, în sec. IV-V creștinismul era „bîntuit” de mai multe concepții teologice (Arius), și de contradicții între patriarhii (Alexandria vs. Antiohia, bunăoară), de idei și de curente iudaice, iudeo-creștine etc. – încît nici intelectualii recent convertiți nu reușeau a le înțelege. Mircea Păcurariu, *Ist. B.O.R.*, I, 1980, p. 105, arată că „episcopii” ținuturilor danubiene erau „oameni învățați, polemisti, scriitori de limbă latină sau de limbă greacă”.

4. Trebuie să ne întrebăm de aceea dacă, în sec. IV, persistau încă în Peninsula Balcanică ideile Sf. Apostol Pavel-Paul, predicate în sec. I „neamurilor” păgîne. Dar în ce constau ele? Apostolul cerea creștinului convertit „să trăiască întru Iisus Christos” și să se lase crucificat ca El: Un creștin este *pneumatikos*, are în sine Duhul Sfînt (*Pneuma Haghiós*), pe care l-a obținut prin taina Botezului. „Toți sînteți fiii lui Dumnezeu prin credința în Iisus Christos, căci toți ați fost îmbrăcați în Christos” (2 Gal. 3, 26-27). (De notat. Fraza „cîți în Christos v-ați botezat / în Christos v-ați îmbrăcat” se recită și astăzi la taina Botezului în Biserica ortodoxă.) Creștinilor li se cerea *sacrificiul lui Iisus*, precum însuși Sf. Apostol Pavel-Paul l-a împlinit – și credința fermă în învierea Lui post-mortem.

Nu putem ști care au fost ideile creștinismului pătruns în Scythia Minor, în sec. IV. S-ar putea ca „doctrina” paulină să fi fost respectată deși este greu de crezut că era întru totul cunoscută. În sec. IV ideile fundamentale ale Sf. Pavel-Paul – Euharistia, „viața eternă în Iisus” – nu mai aveau aceeași putere de rezonanță pe care o avuseseră în sec. I. (S-ar putea totuși ca unele practici liturgice să se fi păstrat, precum în teologia Sfintei Cruci.) Să nu uităm că religia lui Iisus post-paulină se elenizase treptat în sec. II și că Sf. Paul însuși a fost un „*einzelgänger*”, adică un disident mistic solitar. Despre acest mare Apostol al lui Iisus s-a scris prea puțin în teologia românească.

5. Nu tot astfel se petreceau evanghelizările în zonele danubiene din vestul Scythiei Minor, în provinciile post-*Dacia Romana*. Acolo, creștinismul elenic nu a pătruns. În schimb, dinspre vest-sud-vest ajungea cultul creștin în limba latină. *Dacia Ripensis*, *Moesia Superior* erau în legătură cu latinitatea din Illyricum și Pannonia și, implicit, cu Italia de nord-est (Aquilaia). Sirmium, capitala provinciei Illyricum, fusese prin sec. IV, temporar, capitală imperială. În această regiune, cultul creștin folosea limba latină. Trebuie menționat faptul că aceste provincii rezistau elenizării, deși erau obligate să accepte obediența față de Biserica orientală a Imperiului bizantin care se efectua. Această zonă era însă și a provinciei Illyricum, în care – la Sirmium – își găsisse loc celebrul preot Arius (256-336). Versiunea ariană a religiei lui Iisus fusese „condamnată” în anul 325, în sinodul de la Niceea (convocat chiar de Constantin I cel Mare), dar persista încă, ocrotită de împărați bizantini (urmași ai lui Constantin I) devenind religia goților (ostrogoți, vizigoți). Nu putem exclude ca în provinciile imediat sud-dunărene să se fi practicat de asemenea un creștinism arian. Cele două încreștinări ponto-danubiene se deosebeau, oarecum, și „doctrinal”. În Scythia Minor sursele evanghelizării conduceau la creștinismul elenizant, în timp ce, în vest, de-a lungul Dunării, domina probabil „versiunea” Arius.

În centrele episcopale dunărene – *Singidunum*, *Viminancium*, *Aquae*, *Ratiaria*, *Oescus*, *Novae*, *Dorustorum*, *Nicopolis* etc. (v. o enumerare a lor, mai completă, la Mircea Păcurariu, *Istoria Bisericii Ortodoxe*, I, p. 104-106) se oficia un cult creștin de expresie latină.

Trebuie însă a ține seama și de „resturile” post-Dacia Romană rămase în interiorul zonelor arcului Carpaților (mai precis, în ținuturile ei vestice) și după retragerea romană. Și acolo creștini izolați sau în grupuri practicau un creștinism în limba latină.

6. Către aceștia se îndreptau (în sec. IV-V) *chorepiscopii* din sudul Dunării ca să răspîndească dogmele creștinismului în depărtările daco-romane dincolo de Carpații meridionali. Erau delegați ai episcopilor romane sud-dunărene și aveau o cultură teologică și laică suficientă pentru ca să explice religia Domnului Iisus. *Chorepiscopii* aveau

dreptul să hirotonească preoți și diaconi. Prestațiile lor au început prin sec. IV și au durat cîva timp (pînă prin sec. VIII). Astfel au pătruns în limba română primele noțiuni creștine de cult într-o versiune popular-elementară, precum *preut*, *cruce*, *botez*, *cumineca* (a), *nuntă*, *mormînt*, *închina*, *Domn* etc. – adică cele cîteva concepte necesare unui cult sumar – , toate de origine latină (este inutil să căutăm în aceste începuturi religioase subtilități teologice ale „ereziei” ariene!). Nu putem ști dacă această creștinare pătrunsă prin sudul Transilvaniei cuprinsese alte zone din ținuturile intracarpatiche. Arheologii transilvăneni – în frunte cu prof. N. Gudea – au descoperit urme ale unei bazilici creștine într-un templu din Porolissum, precum și alte vestigii romane din sec. IV-V.

7. Dincolo de această perioadă de timp nu mai dispunem de date istorice directe. Mircea Păcurariu, 1980, I, p. 188 și urm. recunoaște că „înainte de sec. IX” (odată cu așezarea ungarilor în Pannonia) nu avem știri despre „viața bisericească” din Transilvania. Se știe numai că o populație româno-slavă ocupa „partea de răsărit a Tisei”. Voievodatele lui Menumorut (Crișana – Satu Mare), Glad (Banat) și Gelu (Cluj – Mureș – Someș) menționate de notarul anonim (*Anonymus*) al regelui Bela IV (sec. XII) au intrat sub stăpînire maghiară prin sec. XI-XII. Ungurii erau în contact mai întîi cu creștinismul din Bizanț pe la sfîrșitul sec. IX (v. Păcurariu, *op. cit.*, p. 202-203) pentru ca, în sec. IX-XI, să treacă la „ritul apusean” sub Wajk, cunoscut în istorie sub numele de Ștefan (Istvan) cel Sfînt (997-1038), primul rege al Ungariei

d ar această evanghelizare avea atunci o consecință: se adresa numai unor straturi sociale cultivate.

(Păcurariu, *ibid.*). Este de presupus că stăpînirea maghiară catolicizată dominînd comunitățile româno-slave de confesiune orientală bizantină să se fi găsit în această conviețuire a două confesiuni creștine. „Organizarea bisericească urma celei politice” scrie Mircea Păcurariu, p. 203, cu dreptate. Voievozii româno-slavi – precum Glad și Gelu – își declarau apartenența politică la „domnul nostru” din Constantinopol. Tot Mircea Păcurariu consideră că fiecare conducător politic local ar fi trebuit să aibă alături un „episcop eparhiot” care asigura și „păstoria dohovnicească” a comunității. Puterea maghiară a căutat însă, treptat, să introducă preoți și episcopi „latini”, înlocuind pe cei greco-bizantini. În acest fel, începînd de prin sec. XI, Transilvania ocupată de Unguri își „construiește” un creștinism propriu, latin-catolic (alături de cel autohton bizantin-ortodox) care „acoperă” treptat teritoriul ei. Mircea Păcurariu, *op. cit.*, p. 211-212, crede că în sec. X-XI, pe lîngă formațiunile politice existente atunci... în cadrul Voievodatului lui Gelu, al lui Menumorut și în *Tibiscum*-ul roman (Timișoara) existau „episcopi ortodoxe românești” (bineînțeles, este vorba de un creștinism greco-bizantin). Pe lîngă acestea însă, catolicizarea cultului creștin adusă de maghiari după sec. XII-XIII a consolidat în Transilvania cultul latin creștin. Să nu uităm că după prima evanghelizare din sec. IV-V, creștinismul din Transilvania a stat în legătură cu Pannonia Prima și cu Illyricum (Sirmium), unde se oficiau liturghiile în latinitate – ceea ce a putut

completa creștinarea latină inițială. Putem înțelege astfel cum s-a constituit în arcul Carpaților un creștinism sui-generis latino-grecesc.

8.

La acesta se adaugă în sec. IX-X fenomene istorice importante: Principele Rotislav al Moraviei cheamă pe frații călugări Metodie și Kiril (greci din Thessalonic) ca să creștineze Moravia (863-864). Un secol mai tîrziu, în anul 988, cneazul Vladimir din Kiev aduce în „Rus” misionari ai Patriarhiei Bizanțului și primește religia creștină orientală. Se creează astfel o zonă creștină moravă-ucraiană, adică un creștinism slavo-bizantin (în Moravia și în Galiția-Haliciu). Evanghelizarea Moraviei s-a extins spre sud, în *Pannonia Prima* pînă spre Mureș în Transilvania, iar cea din Ucraina-Galiția (Haliciu), tot spre sud, în Bucovina. Un creștinism oriental, și bizantin, și slav, alături de cel latin se dezvoltă și în nordul Maramureșului, care se extinde și asupra Transilvaniei.

De aici, din nord, coboară spre centrul Transilvaniei o „acoperire” creștină. Transilvania își „completează” creștinismul prin succesive evanghelizări dinspre 1. Pannonia către est (pînă în centrul arcului carpatic) și 2. nordul Maramureșului spre sud.

Se constituie astfel – prin sec. X-XI – un ținut nord-transilvănean cu un creștinism alcătuit din „fragmente” (latine, slave, grecești), dar în ansamblu legat de Patriarhia Bisericii Orientului din Bizanț-Constantinopol. Din Transilvania evanghelizările interne au putut să „iradiază”, extinzîndu-se în sud, în Țara Românească și în răsărit, în Moldova – în secolele XIV-XV. Aceste „mișcări” sînt intra-românești, respectînd ierarhia Bizanțului.

9. În acest timp, începînd din sec. IV-V, în sudul Dunării aveau loc schimbări administrative importante – dar acestea nu ating cîtuși de puțin Transilvania. Constantin cel Mare a înmulțit numărul „prefecturilor” și a creat o capitală a Imperiului Roman Oriental, Constantinopol (pe locul coloniei grecești Byzantion). Illyricum se divide; Daciile sud-dunărene, Macedonia sînt integrate în Illyricum oriental și subordonate autorității statale și religioase din Thessalonic. Illyricum occidental rămîne obedient Romei latine. Oficiile liturgice se făceau, probabil, și în latină și în greacă.

În sec. VII (602), încetează existența Episcopiei din Tomis, distrusă de atacurile avaro-slave asupra Dobrogei (Mircea Păcurariu, *Ist. bis.*, I, p. 130-136 expune amănunțit acest important eveniment). Slavo-bulgarii se așază în sudul Dunării, iar prin 679-680 își întemeiază o entitate statală. Astfel se sfîrșesc și informațiile asupra Episcopiei din Tomis și a vieții bisericești creștine. Se pare însă că au mai dăinuit și după această dată unele centre episcopale în Scythia Minor și de-a lungul Dunării chiar – scrie Mircea Păcurariu, *op. cit.*, p. 139.

Este evident că aceste evenimente sînt întru totul lipsite de legături cu creștinismul din Transilvania. Invaziile slave se izbeau de Carpații răsăriteni și coborau către Dunăre și Marea Neagră. În nordul danubian-carpatic aveau însă loc alte acțiuni regionale de creștinare legate de slavizarea statului bulgar.

În Transilvania de nord – cum am văzut – dincolo de Maramureș apăruseră noi centre de creștinătate slavă începînd din sec. IX. O slavitate creștină „de sud” atinsese Muntenia, altă slavitate creștină, cea „de nord” atingea Transilvania, Maramureșul și Bucovina, în aceleași secole. În interiorul religiei orientale a Bizanțului se petreceau deci pe teritoriile românești evanghelizări slavizante care amplificau și consolidau creștinismul original. O „lume slavă” creștinată începînd de prin sec. IX-XI înconjura fragila creștinătate românească. Spre sud, bulgarii, spre sud-vest, sîrbii, spre nord-est, ucrainenii din Kiev și din Galiția-Haliciu și spre nord-vest, Moravia – toți aceștia reprezentau Biserici mai bine organizate decît cea din Țara Românească-Moldova și din Transilvania. Astfel se instala un creștinism slavofon în ținuturi anterior evanghelizate. Românii dispuneau prin sec. IX-XI de o religie creștină ce reunea ipostaze confesionale latine, greco-bizantine și slave.

În același timp, trebuie specificat faptul că în ciuda acestei compoziții confesionale, centrele ecleziastice românești și-au legat, direct sau indirect, întotdeauna credința în Iisus de Biserica Orientului creștin din Bizanț-Constantinopol.

10. Creștinismul românesc nu poate fi deci conceput fără fundamentala sa componentă slav(on)ă. Contactele creștinismului nostru cu slavitatea au început, în Scythia Minor, prin sec. VI-VII (odată cu invazia slavilor care a distrus episcopia din Tomis). Slavizarea centrelor creștine imediat sud-dunărene post-Dacia Romana și extinderea Bulgariei la nordul Dunării (Bulgaria „Mare”) au avut consecințe directe asupra creștinătății romanofone autohtone. Alfabetul slavon, traduceri din greacă prin slavona bulgară au augmentat influența slavă. Filologii români, precum N. Cartoian, căutau să-și dovedească „disprețul” cultural pe care îl aveau românii față de slavi, încercând să se adreseze direct operelor literare din Grecia, peste „zidul slav”. Nicu I. Bogdan, eminentul filolog slavist, nu a apărut suficient ideea însemnătății influenței slave asupra limbii, culturii și religiei creștine românești. În editarea textelor vechi românești slavistul... își exprima unele ezitări în studiul culturii slavone din Țările Române!

Trebuie totuși afirmat că slavitatea cultului nostru creștin a servit și ca intermediar în relațiile Bisericii nord-dunărene cu Patriarhia ecumenică din Constantinopol. Dependența românească de „centrul” ortodoxiei greco-bizantine trecea prin slavitate.

Marii noștri lingviști, O. Densusianu și Al. Rosetti au relevat demult această caracteristică a romanității românești. Întrepătrunderea latinității cu slavitatea – SLAVICA IN LATINO (sau, ulterior, *Romanoslavica*) – stă la baza limbii române, tot așa cum constituie o componentă a creștinismului românesc (am subliniat și noi, în lucrări mai modeste, această dublă ipostază românească).

Elementul slav este abundent prezent în lexicul limbii române de-a lungul evoluției ei, cu deosebire în terminologia religioasă (ortodoxă). Termenii de origine latină sînt în minoritate, iar termenii greco-bizantini, aproape inexistenți. Pe lângă aceștia trebuie să notăm termenii ortodocși slav(on)ii care nu au corespondent în limbile cultului creștin occidental (catolic, protestant). Cuvinte precum rom. îndumnezeire, smerenie, pomană sau dublete de lexic precum mîntui – izbăvi nu pot fi transpuse ușor în latină și în alte limbi romanice.

Tot astfel, apelativul DOMINE, un cultism latino-italian al sec. XIV (*Domine, aiutami!*), este un termen popular pe care orice creștin cult sau incult român ortodox își exprimă implorarea Divinității (Doamne, Doamne! colocolial). Acest Doamne, Doamne! (precum a notat H. Tiktin în *Dicționarul său român-german*) – poate fi un calc latino-român după slav. *Bo'oe, Bo'oe!*, expresie tot atît de populară și de frecventă ca în românește.

11. Fie-ne permise cîteva observații comportamentale. În lumea „pravoslavnică”, ortodoxia românească pare a avea o extindere popular-colocvială mai largă decît în alte țări de aceeași confesiune. Apelul la Divinitatea supremă, invocarea lui Dumnezeu, a „Sfintei Mării” le întîlnim adesea în literatura populară dar și în cea cultă, precum și într-o imaginație poetică ce a dat naștere și unor curente de gîndire filosofică („ortodoxismul”). Nu cumva românii au o trăire religioasă mai evlavioasă, mai profundă și mai intensă decît alți coreligionari bulgari, sîrbi sau greci? Credința ortodoxă românească pare mai puțin disciplinată, dogmele par mai puțin respectate, iar autoritățile ecleziastice superioare, mai blînde. De aceea încrederea în Dumnezeu creștin și în Iisus este mai „liberă”, secret închisă – o Taină – în spiritualitatea individuală a fiecărui credincios (poate că, de aceea, ortodoxia este mai deschisă exagerărilor și superstițiilor). Extazul credinciosului care se roagă și sărută icoanele este un fapt străvechi. Acest tăcut și modest elan mistic este ceea ce observa pastorul protestant (citat de Adolf Armbruster în *Romanitatea românilor*) și poate servi de exemplu. Într-o biserică ortodoxă din Bistrița-Năsăud, în sec. XVII (sau XVIII) un „țaran” local săruta icoanele sfinte ale altarului, se închina... dar nu recita nici o rugăciune! Constatarea era o surpriză pentru pastorul care avea la îndemîna, atunci, Catechismul tipărit la Sibiu (sau Brașov)! Ortodoxia nu are în ritual catehizarea; rugăciunile se învață pe de rost, în familie sau în biserică. (Cărțile de rugăciuni sînt o realizare modernă.)

12. În cercetările teologice, istorice și lingvistice asupra creștinismului românesc au rămas totuși, pînă astăzi, unele probleme insuficient cunoscute. Să le numim... „enigme”.

1) Cum a putut ajunge Transilvania o regiune centrală a creștinismului românesc? Să nu uităm că în sudul acestor ținuturi intracarpate și prin zonele Severinului au pornit peste munți acțiuni evanghelizatoare

spre Țara Românească, în sec. XIV. Cîmpulung, Curtea de Argeș, Tîrgoviște sînt „etape” ale încercărilor de prozelitism catolic latin a Țării Românești. În același timp, țara muntenească era supusă unor inițiative din sud, dinspre Dunăre (Vicina) cu scopul de a se impune un creștinism oriental grecesc-bizantin. Acesta din urmă este cel care a reușit în 1359, sub domnul Nicolae-Alexandru Basarab (1362-1364).

Dar Transilvania și-a „iradiat” creștinismul și spre răsărit. Din Maramureș au pornit întemeietorii Țării Moldovei, Dragoș și Bogdan, amîndoi ctitori de biserici maramureșene de rit slavo-bizantin. Creștinismul Bucovinei și Moldovei a pornit din nord către sud, din Bucovina aflată sub jurisdicția Galiției-Haliciu și continuată, la Suceava, Siret, Putna de către toți voievozii Moldovei pînă la Ștefan cel Mare, pînă la înființarea scaunului metropolitan din Iași (1402-1408).

Această transmitere a creștinismului dintr-o regiune românească în alta arată că în interiorul teritoriilor nord-dunărene au existat mai multe contacte și „mișcări” regionale evanghelizatoare. Toate au avut loc însă în limitele obedienței față de Patriarhia ecumenică din Constantinopol. Putem înțelege astfel că în nordul Dunării, religia lui Iisus s-a amplificat și generalizat prin transmiterea întăritoare a creștinismului de la o regiune la alta. Din Pannonia Prima către est, din zonele danubiene către nord, din ținuturile transilvănene către sud și către est, și din nordul Moraviei și Haliciului către sud, în Bucovina și în Moldova. Un circuit creștin interzonal românesc trebuie luat în seamă: acesta ar avea Transilvania inclusă în toate aceste „mișcări”. Creștinismul românesc a intrat în contact – în zona Mureșului – și cu creștinismul slavo-latin al Moraviei, întemeiat de frații Metodi și Kiril. De aceea religia lui Iisus merită a fi considerată la români o confesiune de *carrefour*, în măsura în care este și latină, și greacă, și bizantină, și slavă. Ea reunește în același teritoriu nord-dunărean și intracarpatic creștinismul Europei Centrale cu cel bizantino-slav al Europei Sud-orientale.

2) Pentru români rămîne încă o enigmă: creștinismul din nordul Maramureșului în Carpații Păduroși (septentrionali). De acolo au „coborît” spre sud (în nordul Transilvaniei și în nordul Moldovei), prin sec. XV-XVI, primele texte sacre traduse din slavonă în română. De unde proveneau? Filologii au identificat centre mănăstirești – precum mănăstirea din Peri – în care existau traducători din slavonă, greacă și latină – ceea ce ar fi dovada posibilă a unui creștinism autohton „multiplu”, în rit bizantino-slavon dar și catolic-latin.

În sprijinul acestei ipoteze – o zonă creștină în nord – ar exista și unele indicii pe care cercetătorii nu le-au luat în seamă. Regretatul slavist Pandele Olteanu a descoperit în traduceri românești ale rugăciunii Tatăl Nostru termenii nord-slavoni (precum mîntuiește în loc de izbăvește). Ar exista și o dovadă lingvistică. În zonele din nord ale Transilvaniei pînă spre centru-vest apare termenul (D)zo din lat. DEUS – pe care îl întîlnim în Zotecuste („să te țină Dumnezeu”), Aștezo (să te ajute Dumnezeu) – construcții *figées* (acest (D)zo a devenit ulterior zău pe teritorii largi românești). Termenul (D)zo – DEUS apare în primele noastre psaltiri traduse în manuscrise (sec. XV-XVI) și dispăre, treptat, în textele tipărite de Coresi (confundat cu zeu).

Nu ar trebui să admitem oare existența unui creștinism nordic ultra-transilvănean căruia i se datorește apariția textelor traduse? Transilvania capătă astfel un rol principal și forță deosebită – într-o structură latino-slavo-bizantină – de a iradia dincolo de Carpați. Cum a ajuns acolo într-o regiune evanghelizată de la sud către nord și din vest către est?

Trebuie subliniat însă că această structurare apărea și în limbaj. Vocabularul bisericesc al românilor – și latin, și slavo-bizantin – se constituie în aceste condiții și în aceste regiuni. Este limbajul primelor noastre texte sacre pe care îl descoperim în sec. XV-XVI.

Înseamnă oare că astfel datorăm limbajul nostru bisericesc acestei zone nordice creștine, nord-maramureșene? Evanghelizarea Moraviei și a Galiției evanghelizată prin Kiev („Rus”), amîndouă între sec. IX-X, au fost singurele care au putut crea o asemenea zonă creștină septentrională în care s-au integrat și „vlahii”, adică românii din Carpații Păduroși.

Cercetări (lingvistice, îndeosebi) ulterioare, îndreptate în special spre slavisme (mai ales spre elementele lexicale slave de nord) așteaptă să fie întreprinse în filologia românească de astăzi. (Pentru lingviști, transformarea (D)zo] zău ar aminti de evoluții fonetice de tipul magh. biró] birău – ceea ce ar conduce la alte concluzii.)

13. Trebuie remarcat în creștinismul românesc respectul (sau obediența) față de Bizanț, adică față de Patriarhia ecumenică din Constantinopol. Atît evanghelizarea din Scythia Minor (sec. III) cît și aceea latină, care din sudul Dunării se răspîndea spre nord dincolo de Carpații meridionali (sec. IV-V) erau în legătură cu Bizanțul (indirect, prin Thessalonic sau direct, precum era episcopia din Tomis). Tot de Bizanț depindea și creștinismul transilvan autohton pe care maghiarii cuceritori l-au găsit în sec. X-XI în spațiul intracarpatic. Cît despre creștinismul din nord, al Moraviei și al Galiției-Haliciu, date fiind originile-i greco-bizantine (prin Metodie și Kiril, din Thessalonic, și prin cneazul Vladimir, din Kiev), tot de ierarhia bisericească orientală depindeau. Să adăugăm „mișcările” interne care transmiteau creștinismul de la o regiune la alta, și acestea aveau loc în limitele jurisdicției ecleziastice bizantine.

Această subordonare a fost, în toate împrejurările, chiar dacă se manifesta în regiuni diferite.

14. Dar Bizanțul? Care era atitudinea Bisericii creștine ecumenice față de aceste evenimente atît de îndepărtate de Constantinopol din nordul Europei Orientale?

Relațiile religioase cu Bizanțul ale creștinismului nord-dunărean sînt deosebit de complexe. Ele nu erau însă reciproc egale. Depărtările își spuneau cuvîntul. Eram separați de Biserica ortodoxă patriarhală din Constantinopol mai întîi (sec. IX-XIII) prin bisericile zonale ale țărilor slave și, mai tîrziu, din sec. XIV-XV, chiar prin Imperiul turcesc otoman. Legăturile ecleziastice ale Bizanțului cu țările românești au fost la început dificile. Și totuși, la evenimente ulterioare importante ale înființării Bisericilor din Curtea de Argeș și din Suceava (sec. XIV-XV) sau la sinodul ortodox din Iași (sec. XVII) au participat înalți prelați greci din Constantinopol. Pe teritoriul Țării Românești sau al Moldovei se găseau încă din sec. XIV-XV mulți preoți greci – astfel încît în unele biserici se oficiau chiar slujbe în limba greacă (N. Iorga vorbea cu dreptate despre „înfrîurirea grecească”). La curtea domnească a Moldovei, sub Vasile Lupu, aproape tot corpul sacerdotal era grec (sec. XVII). Dar Biserica bizantină nu mai avea – de la distanță – deplină putere de a „supraveghea” creștinismul românesc din îndepărtatul nord-nord-est european. Asupra Bisericilor românilor se manifestau tot mai insistent influențe ale unor biserici din vecinătate. Din Mitrovica se „supraveghea” creștinătatea ortodoxă din Transilvania (îndeosebi în perioada Unirii cu Roma catolică, sec. XVII-XVIII), iar din Kiev se ținea „sub observație”, colaborînd, Mitropolia din Iași. Să adăugăm aici acțiunile iezuiților catolici austro-ungari din Transilvania, precum și prozelitismul Reformei (luterane, calvine) încurajat de Coresi.

Chiar în asemenea condiții, atașamentul nostru ierarhic față de Patriarhia ecumenică (ortodoxă) din Constantinopol a rămas permanent. Zbuciumul interior, fragmentările, „cazele”, presiunile și tentațiile cu care s-a confruntat Biserica originară a românilor („corabie în mijlocul valurilor” spunea Constantin Brîncoveanu) nu au reușit a abate de la principala credință bizantino-slavă majoritatea poporului român.

Oricît de grele au fost consecințele – conservatism, naționalism, stagnare, chiar înapoiere social-culturală, românii au avut întotdeauna un singur sens, cel tradițional, în religia lor creștină (devenită „strămoșească”).

Confesiunea „ortodoxă”, prin toleranță și o mai blîndă păstorie spirituală garanta continuitatea și conservatismul, dar permitea și progresul ecumenic. Bizanțul a fost un far călăuzitor în creștinismul *sui-generis*, polietnic, polimorf, românesc. ●

Bibliografie selectivă

Grigore MOISESCU, Ștefan LUPȘA, *Istoria Bisericii Române*, București 1957.
Mircea PĂCURARIU, *Istoria Bisericii Ortodoxe Române*, I, București 1980.
Paul VEYNE, *Quand notre monde est devenu chrétien (312-394)*, Paris 2007.
Pierre L'ÉVÊQUE, *Le monde hellénistique*, Paris 1992.

La aceste lucrări se adaugă, bineînțeles, contribuțiile bine cunoscute ale lui V. Pârvan, N. Iorga pe care un cititor avizat trebuie să le consulte.

P.S. Text complementar la volumul *Creștinismul românesc. Studii istorice filologice*, Editura Spandugino.

Într-o epocă în care lecturile utilitare, informative sau academice se află la loc de cinste, pare o pierdere de vreme să aperi libertatea reacției introspective. Definită lapidar, această libertate înseamnă: fiecare are voie să guste o carte după cum îl taie capul. Cititorul diletant pricepe o carte după cum îi dictează predispozițiile pe care le are. Și totuși, reacția introspectivă e miza imposibil de tăgăduit a filosofiei și literaturii. Iată banalitatea unui adevăr uitat, pentru a cărui scoatere la iveală nici un efort nu e de prisos. *Amatorul* e cititorul prin excelență. Amatorul nu știe nimic precis, deși își confruntă mereu biografia cu narațiunea înfățișată în chip metaforic sau speculativ. Și totuși amatorul are privilegiul unui tip de lectură la care specialistul nu are acces. Când o armată de exegeți, înarmați cu unelte critice, se apleacă asupra unui text, ei înlocuiesc adevărata lucrare a spiritului – creația – printr-un set de pași algoritmici care, pe cât sînt de previzibili, pe atît de mult alterează litera inițială. Ei pun peste text o metodă străină lui, și astfel îi desfigurează sensul. Pentru Paul Valéry, a substitui lucrarea spiritului cu un sistem de „operații exteriorizabile“ este chiar definiția metodei, și nu întâmplător prostia se folosește de un simulacru asemănător pentru a mima inteligența.

Firește, chiar și cea mai academică retorică ascunde motivații personale sau circumstanțe intime, mascate cu grijă, dar nu la o astfel de arheologie iscoditoare mă gândesc atunci când fac din text prilejul unei preocupări cu nevăzutul propriei persoane. Atît scrisul, cât și lectura, cere o scoatere din întineric a părții nevăzute din noi. Diletantul introspectiv nu este un robot, construit rigid după un unic calapod spiritual, tocmai de aceea exercițiul spiritului său merge, pe de o parte, spre căutarea legilor gândirii, iar pe de alta, pe urmele divinității. Logica și teologia, chiar dacă par străine una de alta, se întîlnesc în capul diletantului introspectiv. El citește cu ochii îndreptați către sine, fără să-i pese de lecturi obiective. Și pentru că nu are direcția unei exclusive așezări spirituale, el nu face decît să se plimbe între delimitările alunecoase ale teritoriilor ce aparțin *de drept* logicianului, metafizicianului, romancierului, poetului. Întrebat dacă știe cărei lumi îi aparține, diletantul nu ar putea răspunde cu siguranță, deoarece se mișcă acolo unde are nevoie să fie într-un moment dat. Climatului său interior îi dictează tropismele ascunse. Ceea ce îl interesează cu precădere este hermeneutica conjuncturală pe marginea propriei vieți, o despicare amănunțită a afinităților proprii, disecare pe care o face după identificarea empatică cu figuri ce-i reflectă trăsăturile. Aparenta neputință a amatorului provine din faptul că își plasează propria subiectivitate în rolul de referință absolută, excluzând cu dezinteres tot ceea ce, nefiind legat subteran de persoana sa, nu îi ameliorează sau nu îi acutizează obsesiile. Diletantul vrea excesul în minus sau excesul în plus: diminuire sau exacerbare, dar niciodată trăire obiectivă după „operații exteriorizabile“, ca să mă întorc la definiția metodei în accepția lui Valéry. Ceea ce nu poate fi asimilat identității sale e eliminat fără scrupule ca nefiind folositor. Amatorul își preschimbă afinitățile într-o busolă ce indică nordul unic.

Ce poate tulbura mai mult corectitudinea lecturii obiective decât capriciile unei cunoașteri de sine în curs de desfășurare? Îmi amintesc cum Matei Călinescu, după moartea fiului său autist, mărturisește în jurnal că a lărgit atît de tare conceptele lui Schopenhauer – e drept, ajutat de indeterminarea lor, dar încălcînd normele ideale după care filosoful german trebuia citit –, încât ele au sfârșit prin a cuprinde posibile răspunsuri la problemele din viața sa. Răstălmăcirea aceasta interpretativă e felul în care el încearcă să lămurească darul unei suferințe care îl face să-și proiecteze obsesiile în niște pagini care sînt totalmente străine de tragicul eveniment. Lui Matei Călinescu i se pare că autistul e precum copilul (sau geniul) în viziunea lui Schopenhauer: capabil de o contemplație gratuită, lipsit de interese practice, scutit de o subiectivitate volitivă, trăind într-o Arcadie a ideilor platonice pe care le caută nestingherit în lucruri. Dar, corectîndu-l pe Schopenhauer, autorul își notează că un astfel de mod de a fi nu e străin de nefericire, iar autismul lui M dovedește că în același timp poți suferi și totodată poți fi în Eden. Și astfel, revizuite conform unei dospiri personale ce ignoră sensul auctorial, pasajele din *Parerga și Paralipomena* îi

diletantul introspectiv

devin „de folos în lucrarea doliului“, ca o resursă de consolare ce îl scoate din impas.

La Proust întîlnim o idee asemănătoare: adaptînd literatura urgențelor sinelui tău, începi să discerți cu mai mare claritate ceea ce înaintea abia întrezăreai. Intruziunile eului real în universul livresc îi sunt cunoscute și lui Rilke, care, atunci când traduce în germană sonetele Louisei Labe, adaugă peste povestea ei nefericită de dragoste umbrele propriei experiențe.

Iar așa cum autorul unei ficțiuni nu urmărește ca cititorul să imite *ad litteram* personajele, copiind destine cu fidelitate, nici textul filosofic nu are nevoie de un vajnic cititor don-quiotesc, care să-i dea replica intelectuală în oglindă, cu obediența celui confiscat de demiurgia lui. Ingeniozitatea în limitele competenței, cu onestitatea ei caracteristică, este o formă de respect față de un text străin: cauți să nu-l deformezi în virtutea unui soi de *imitatio Christi* a autorului. Dimpotrivă, trădarea textului prin amestecul impur cu detaliile biografice e semnul adevăratei lecturi – lectura amatoare – cînd reacția cititorului, deși este greșită, e autonomă. De aceea făceam la început apologia libertății diletantului introspectiv. Fiecare e liber să prelucraze opera după chipul și asemănarea sa, împlinind o promisiune de fidelitate față de sine. Orice capodoperă îngăduie această libertate divagatorie, care nu e totuna cu arbitrarul bunului-plac: imprecizia propozițiilor filosofice, laoltă cu calitatea lor de a îmboldi dincolo de orizontul experienței, e salutară, fiindcă incită imaginația. Oare nu se găsește ascuns, în adîncimea unui concept, același refuz al unui sens univoc care apare explicit în unele opere literare, de parcă scriitorul s-ar retrage prin pauze, lacune, suspensii, ambiguități

pentru a face loc unui cititor implicat el însuși în text?

Ce a vrut să spună autorul e una dintre cele mai stupide întrebări tocmai pentru că nu-mi lasă spațiul gol pe care să îl ocup cu propria fantezie, în disprețul oricărei intenții

ce nu-mi convine pe moment. Forța de atracție a lui Godot sau Kafka e mare tocmai pentru că, neavînd certitudinea unei identități, pot exersa pe ei, prin aproximări dramatice, diletantismul interpretărilor mele, înlocuind contextul livresc cu împrejurările propriei vieți. Ceea ce țîn cu tot dinadinsul să găsesc în text este obținut printr-un comportament imprevizibil care dezmente orice încercare de a-i descrie șerpuirile: mă atașez în mod absurd de conotația afectivă a unei abstracții, exprim entuziasme care depășesc înțelegerea discursivă a textului, asimilez idiosincronic ideile unui autor, iau coincidențele, cu naivitate și superstiție, drept indicații providențiale, tulbur intriga ori rup în lanțuirea unui silogism cu ome-neasca, prea ome-neasca neputință dacă mă lasă

rece, îmi recompun ființa dînd la o parte imensul ocean de alteritate care înconjoară fragmentul în care mă regăsesc, mă transport simbolic în alcătuirea unui înțeles cu greutate, scot din irelevanța lui un sens marginal care devine parte a unei meditații solitare. În fond, sfidez obiectivitatea în așteptarea unei înțelepciuni care poate nu va veni niciodată. Iată ce înseamnă voluptatea unei lecturi de amator.

Sigur că diletantul introspectiv nu poate fi comparat cu cititorul profesionist, dar tocmai de aceea merită din cînd în cînd să-i exagerăm meritele.

●● Ioana Moraru

Ioana Moraru s-a născut pe 29 martie 1988 la Iași. A absolvit Facultatea de Drept din București în 2013, a încheiat un masterat în Filosofie în 2015 și un masterat în Litere în 2017. Am întîlnit-o la Cercul de filosofie „Constantin Noica“ de la Biblioteca Națională din București, cînd m-a izbit patosul pe care îl emana. Ioana e opusul placidității retractile, avînd aplombul unui prozelit ce se află mereu în căutare de mari maeștri. Cultura ca digerare tihnită de motive inerte îi repugnă, Ioana trăind la temperatură înaltă, cu o vădită înclinație spre răsturnări, sfîșieri și paroxisme. Temperamentul încins o predispune la exaltări de ton și la nuanțe confesive. Literatura îi priește mai mult decît speculația, dar rămîne ca timpul să-i sedimenteze expresia. Eseul de față se dorește o pledoarie pentru lectura vie, subiectivă și dezinteresată pe care numai ochiul diletantului (în opoziție cu ochiul profesionistului) o poate întreprinde. (Sorin Lavric)

diletantul
Lumii

despre inchiiziția comunistă

Cum plitele fărădelegi comise în țara noastră de regimul comunist împotriva deținuților de conștiință nu e, n-ar putea fi un subiect închis. Reprezentând un capitol deloc lipsit de relevanță al istoriei contemporane, acesta se cuvine completat, fixat în datele sale cum un reper al memoriei colective și totodată confruntat cu prezentul. Cu un prezent de-atâtea ori egoist-frivol, pierdut în dezolante intrigi politicianiste, prea puțin demn de sacrificiul predecesorilor în cauză. Suferințele de care au avut parte aceștia nu mai interesează oare? Tinerii n-ar trebui să știe ce s-a petrecut cu două-trei generații înaintea lor? Cartea lui Petru Ursache, *Istorie, genocid, etnocid*, solid documentată, imbatabilă în demersul său justițiar, constituie o contribuție substanțială la acest proces al unei informări implicit emoțional-educative. Aflată

sub ocupație armată și ideologică, România a plătit un împovărător tribut, prigonindu-și, întemnițându-și și torturându-și nenumărați cetățeni pentru unica vină de-a nu fi fost pe placul autorității samavolnice. Se pare că nu mai puțin de 80% din populația țării a fost afectată, în diverse grade, de acțiunile statului bolșevizat. Lagărele de detenție erau veritabile bolgii infernale, dobândindu-și astfel „o înimaginabilă faimă, ca locuri de suferință și moarte: Jilava, Mislea, Aiud, Gherla, Râmnicu-Sărat, Miercurea Ciuc, Sighet“, alături de coloniile de muncă forțată Delta, Canalul, Bicazul: „Drumul victimei, de când se oprește în ușă echipajul securității, pînă la executarea sentinței, în baza unei decizii judecătorești fictive, prefabricate, încă înainte de a fi băgată în dubă și strînsă în fiare, este lung, greu, cu schimbări imprevizibile, numai în rău, de la o clipă la alta. Se cer temeinice

condiții fizice și psihice pentru supraviețuire, iar regimul are grijă să facă detenția insuportabilă. Chiar dacă scăpa cu zile, omul ajungea o epavă, povară pentru sine și pentru toți cei din jur“. „Reeducarea“ de la Pitești e socotită a ocupa primul loc în topul cruzimilor care s-au petrecut în blocul comunist. Alături de supunerea deținuților la un regim continuu de violențe, menit a le anula capacitatea de rezistență, se produceau abjecte înscenări ale unor „liturghii negre“, mai cu seamă în Săptămîna Patimilor și de Crăciun, menite a le anula conștiința. Iată ce se petrecea acolo într-un ajun de Crăciun, conform mărturiei lui Grigore Dumitrescu: „Pentru varianta Nașterii, realizatorul alegea chiar în seara colindelor doi tineri la întâmplare, fixându-le rolurile: «Dezbrăcarea! ordona el unuia. Tu ești Fecioara Prea... iar tu (și arăta spre altul) ești Preasfîntul Iosif. Vom demonstra acum cum s-a putut zămisli Fiul lui

Dumnezeu, dracul să-l ia, dintr-o Fecioară rămasă de-a pururi Fecioară. Deci, fă, Mărie, pune fundul la bătaie!... Genu (Eugen Țurcanu) se mîndrea cu această invenție scenografică proprie. «Mai trebuie și îngeri imaculați, boi și măgari, ca să fie legenda verosimilă. Toți în pielea goală. Vreau o orgie, bă, cum nu s-a mai văzut. Eu, Dumnezeu, o ordon ca atotputernic!» Dacă

faimosul Țurcanu era tartorul prin excelență, un delirant al sadismului, s-au înregistrat și alți monștri care nu aveau limite în comportarea lor inumană. De pildă un colonel, Gheorghe Crăciun, de la Aiud, care-și extindea ura și împotriva rudelor celor închiși, cărora nu li s-ar fi putut găsi nici o culpă. Nistor Chioreanu arată că ticălosul tortionar „nu putea să-mi ierte că în 1948 i-am scăpat din mînă în Sibiu și abia după 3 luni m-a prins securitatea din București. Îndată după fuga mea, Crăciun mi-a arestat toată familia, soția, tata, mama – pe care a ridicat-o din spital, doi din cei trei frați, unul izbutind să fugă, sora cu o fetiță sub șase luni, și o cumnată“. Nici abominabilul Goiciu, cumnat al lui Dej, directorul de la Gherla, nu se lăsa mai prejos: „Goiciu se evidenția prin tortură directă, rapidă. Inventase un fel de celulă în zid, de dimensiunea

unui sicriu. Prindea cîte un individ «rătăcit» prin celular și, după ce-l forța să intre în firidă, nenorocitul își primea hrana. După cîteva zile îl scotea, viu sau mort, desfigurat, plin de fecale, făcîndu-l să se rostogolească în vîzul stupefiat al celorlalți deținuți“. Altă bestie, Maromet, directorul Jilavei îi silea pe oamenii secătuiți de foame și frig să care pe scări, în viteză, tinetele pline de murdărie, din care nu trebuia să se verse nici o picătură. Doi generali bătrîni și suferinzi cad victimă, loviți cu o bită. Și nu era vorba doar de acțiunile marginale ale unor subalterni zeloși ai înaltei puteri comuniste. Nicolae Mărgineanu precizează: „Cu ocazia unei

vizite, Ana Pauker a găsit, totuși, că «norma» celor omorîți cu foamea și cu frigul nu e satisfăcătoare“ (e vorba de Gherla). Să mai continuăm înșirarea ororilor? Întrucît ne aflăm în preajma centenarului Marii Uniri, reproducem numele personalităților înfăptuirii acesteia, întemnițate și nu o dată ucise la Sighet, conform unei liste alcătuite de Romulus Rusan: Iuliu Maniu, Iuliu Hossu, Silviu Dragomir, Ion Lupaș, Ion Nistor, Mihai Popovici, George Grigorovici, Ion Mihalache, Pan Halippa, Ilie Iazăr, Ion Fluieraș, Gheorghe I. Brătianu, Aurel Vlad, Daniel Gugiureanu, Sever Bocu, Onisifor Ghibu, Zenovie Păclișanu, Iuliu Moldovan, Sever Dan, Rudolf Drandsch, Ion Pelivan, Theodor Cudalbu, Hans Otto Roth, Alexandru Lapedatu, Ion Rășcanu, generalul Henri Cihoski. „Este doar una dintre zecile și sutele de liste reale, comentează Petru Ursache. În baza acestora s-ar putea oricînd declanșa un Nürnberg 2. Oculă o știe bine, de aceea se zbate în toate felurile ca o fiară sinistră“. În încheiere reproducem cîteva rînduri dintr-o amplă postfață a Magdei Ursache, devotata îngrijitoare a apariției acestui volum: „Am purtat lungi discuții (cu soțul, n.n.) despre «necesitatea cunoașterii corecte a istoriei», cum scrie Petru Ursache (...). «Prin corect înțeleg adevărat. Lete – uitarea are ca opus alete(s) – adevărul. Trebuie să descoperim adevărul vrednic de a fi memorat»“. ●

P. S. Spre a sublinia justețea unor atari cuvinte, amintim revoltătoarea declarație recentă a unui Șerban Nicolae, senator PSD: „Partizanii anticomuniști din munți au slăbit capacitatea de apărare a României“ (?).

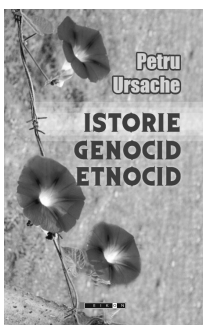

arrivederci, Roma!

după ce olandezii au jucat cu noi varianta amicală a „Măgarului la mijloc“, Contra a profitat de sfârșitul de sezon al echipei naționale pentru a pleca, la braț cu Mutu, în Italia, la un fel de școlarizare, evident târzie pentru amândoi. Presa noastră etichetează această plimbărică drept „vizită de lucru“ la AS Roma, unde trimișii speciali ai lui Răzvan Burleanu au trecut în revistă baza de pregătire a gazdelor, ba au luat și masa cu șefii giallorossi-lor. De fapt, după cum recunoaște Mutu însuși pe Instagram, n-a fost chiar un prânz, ci doar o gustărică înaintea dejunului, în care cei trei membri ai consiliului director al clubului au avut timp să le sădească adânc convingerea că „a fi șef este o combinație între strategie și caracter“! Hai nu zău?!...Ar trebui să înțelegem, oare, că Burleanu le subvenționează celor doi acest sejur italian, din bugetul FRF, ca să se instruiască ei înșiși pentru viitoare posturi de șefi sau ca să se documenteze în beneficiul următoarei sale candidaturi? Eu merg pe varianta doi, dar, dacă tot iau Contra și Mutu notițe pe la Roma, poate bat și la ușa federației italiene. Ca să aflu cum stau lucrurile cu combinația dintre strategie și caracter la nivelul șefului suprem al „Federazione Italiana Giuoco Calcio“, după ce Squadra azzurra a ratat calificarea la Turneul final al Cupei Mondiale din 2018. Până să-i dea papucii lui Gianpiero Ventura (variantele azzurriilor pentru Christoph Daum), președintele federației italiene, Carlo Tavecchio, care abia dobândise al doilea mandat, a demisionat, declarând public: „Îmi pare rău! Plec, pentru că am pierdut și le cer scuze tuturor italienilor. Am eșuat, așa că voi pleca acasă. Ambițiile și dezbinarea politică ne-au împiedicat să înfruntăm motivele care au dus la rezultatul echipei naționale“. Și arrivederci, Roma!, dus a fost, probând și responsabilitate, și tărie de caracter.

Așadar, când fotbalul italian ratează calificarea la Cupa Mondială, președintele federației cere scuze suporterilor și renunță la funcție, în vreme ce Răzvan Burleanu, șeful FRF, nu numai că nu-și asumă eșecul similar al naționalei noastre, dar trage sfori în continuare, cu tupeul și speranța unui nou mandat! Dar cum ar putea el să denunțe politicul, ca Tavecchio, când tocmai din politic a aterizat în fotbal, sau cum să incrimineze dezbinarea, exact arma cu care a făcut ferfeniță fotbalul românesc?

De altfel, combinația lui dintre strategie și lipsă de caracter merge înainte și, așa cum vă puneam în gardă de acum o lună și mai bine, signor Burleanu grupează în jurul lui, contra-cost, mereu mai mulți foști jucători cunoscuți, pentru a-i opune contestatarilor săi din generația de aur, în cursa pentru un al doilea mandat în fruntea FRF. Și ce să ne mai mirăm că, din temuți până mai ieri, câinii roșii au ajuns să schelălăie și să-și cam ia adio de la play-off, de vreme ce unsprezece dintre foștii lor joacă acum la Casa Fotbalului, după cum le cere șeful haitei? I-auziți ce spune Mitică Dragomir: „Dacă nu iese din nou Burleanu la alegeri, Mutu nu va putea funcționa niciodată în România. Am ținut foarte mult la Mutu și încă țin. Nu-i băiat prost, dar în momentul în care a început să-i facă propagandă lui Burleanu, s-a nenorocit definitiv și irevocabil!“ Și tot fostul șef al Ligii mai adaugă: „Burleanu ăsta e ajutat politic! Generația de Aur vrea să-l pună pe Prunea, cu Pompiliu Popescu. Dar Prunea nu-i iubit de cluburi, dar știe meserie și e un tip înfipt. Ei nu știu să-și aleagă candidatul. Dacă îi uneau pe Cristi Balaj cu Ciprian Marica... Marica e un băiat spălat, are o avere impresionantă, vorbește cinci limbi străine. Eu cred că doar unuși, Balaj cu Marica, puteau să-l bată pe Burleanu. Balaj secretar general, Marica președinte. Dar, repet, Gică Popescu merita să fie președinte!“ Subscriu integral și sunt gata să susțin candidatura unei formule Marica-Balaj, în care putem avea încredere infinit mai mare decât în Burleanu și...tehnocrații plățiți regește din bugetul FRF. Iar dacă tot a venit vorba despre bani, interesantă declarația făcută zilele trecute de Mircea Sandu, în Pro Sport: „Daum venea și pe 200.000 de euro, credeți-mă! Dar nu aveam nevoie de Daum! Pentru că nu s-a pierdut doar un milion și cât s-a plătit toată echipa lui, prin această necalificare s-au pierdut mult mai mulți bani, peste zece milioane de euro“, a spus Mircea Sandu. ●

Petru Ursache: **Istorie, genocid, etnocid**, ediția a doua, cu prefața lui Adrian Alui Gheorghe și cu postfața Magdei Ursache, Ed. Eikon, 2017, 214.

două cărți noi, lansate în 2017, *De veghe printre cărți* și *Viața mea de noapte*, întregesc opera Irinei Petraș și dezvăluie ipostazele personalității sale. *Viața mea de noapte* e un volum inedit în creația sa, despre experiența

nocturnă sau „versantul oniric” al existenței sale.

Autoarea se prezintă publicului în trei ipostaze: critic literar (*De veghe printre cărți*); prozator oniric (*Viața mea de noapte*); pictor prin vernisajul expoziției personale *Inexperiențe*. Pictorul și criticul se completează minunat, confluența lor e creatoare de sensuri, concepte, transferate din pictură în critică și invers: „Cu ajutorul viselor pot aprofunda știința semnelor și simbolurilor, nu în manieră ocultă, ci ca exercițiu hermeneutic.”

Viața mea de noapte ficționalizează oniricul în tentativa de cunoaștere a sinelui, fiindcă „ceea ce vezi, simți, înțelegi, pe scurt, trăiești în vis/prin intermediul viselor este o experiență/in-speriență de consistență și însemnătate (aproape) egale cu ale experienței diurne, în stare de veghe. Și visele intră în definirea de sine, și ele lasă urme, și ele te construiesc.”

Interesul unui critic pentru oniric poate părea surprinzător. Pentru Irina Petraș visul e timp/spațiu în care prind viață lumi stranii, iar eul biografic se manifestă ca alter, actant ori spectator, la fel ca în viața reală, sau chiar conștiință prin care se filtrează întâmplările. Visul are o uimitoare putere de creație, propune o lume nocturnă, paralelă celei diurne, stranie, fantastică, coșmarescă, generează povești vizuale, inexplicabile rațional, cu rădăcini în inconștientul personal. Visele sunt „simulări narative ale unor episoade biografice” (Jacques Montanger, *Rêve et cognition*), nuclee estetice pentru artistul a cărui imaginație o influențează, un labirint vizual, la fel ca mentalul scriitorului pe care criticul încearcă să-l dezlege: „Multe scene din vis au într-adevăr valoare estetică și putere expresivă.”

Criticul Irina Petraș se întoarce spre sine într-o tentativă temerară de autocunoaștere prin interpretarea viselor: „Să încerci să înțelegi de ce ai visat un vis anume e un exercițiu de cunoaștere mai adâncă a propriei tale vieți, de explorare, prin intermediul memoriei, a propriei tale creșteri în timp.”

Textul volumului e precedat de *Argument*, *Visul ca in-speriență*, în care autoarea explică termenul, justificându-și demersul scriptic: „I-aș spune vieții de noapte *in-speriență*, fiindcă se petrece înăuntru, în *înăuntru* cu mai multe sensuri: e experiență aproape exclusiv mentală (spun «aproape» fiindcă trupul răspunde și el, haotic, la semnalele viselor.)”

Explorarea oniricului intră în zona psihanalizei, psihologiei cognitive, științelor neurocognitive. Visul e o proiecție mentală a psihicului fiecăruia, nu poate fi dovedit, doar relatat. El ne introduce într-un spațiu oniric care are aparența realului, în care eul „experimentează mai multe forme și metamorfoze”, chiar și moartea. Visul este „experimentarea imperfectă a morții”, dar și limbaj complemetar poeziei, deci „poveste cu sens”, „formă *ficțională* de răspuns” la stimuli exteriori.

Irina Petraș nu propune o metodă de interpretare a viselor, ci le povestește, le recrează prin cuvânt, dându-le o semnificație prin prisma lecturilor sale bogate în domenii conexe artei. Creează astfel conștient ficțiuni prin povestirea visului, fiindcă orice întâmplare trăită aievea ori în vis, dar povestită, devine ficțiune: „Odată *interpretate*, memoria, visul, lumea devin *ficțiuni*, deci *realități*.” Nu povestește integral un vis, ci decupează „secvențe din care se poate extrage un petec de înțeles și care pot fi subsumate unor teme și subteme.”

În capitolul *Ipoteze*, autoarea ne oferă o perspectivă teoretică asupra viselor: definiție, origine, natură, rolul psihoterapeutic al visului. Irina Petraș nu adoptă întru totul părerea specialiștilor, ci filtrează teoriile despre vis prin propria experiență onirică, formulându-și reflecțiile pe autenticul trăirilor.

Interpretarea viselor înseamnă căutarea semnificației lui, generată de convingerea că activitatea mentală onirică este ea însăși un exercițiu de „căutare a unui sens, de rezolvare a

visul ca in-speriență

unui impas” prin conexiunile neștiute pe care le face creierul în timpul somnului. Însă între vis, când conștiința e în repaos, și povestirea lui în stare de veghe e o mare diferență. Raționalul, conștiința intervin involuntar în povestire, reordonează secvențele, povestea visului are un narator, similar regizorului unui film. Orice interpretare e fără voie o falsificare a autenticului trăit, iar autoarea cărții cunoaște acest adevăr.

Convinsă că „nimic nu se ivește din nimic, și cea mai năstrușnică imaginație, cel mai aberant dintre vise pleacă de la ceva ori se întoarce din drum pentru a reinterpreta ceva scăpat temporar din vedere”, Irina Petraș încearcă o temerară explorare a sinelui abisal prin decodarea subiectivă, dar pe suport științific, a viselor sale nocturne: „Le descriu încercând să aflu care le e punctul de plecare, ce anume din trecut le-a stârmit povestea, nu le interpretez pe ele ca semne premonitorii. Sau, mai exact, e la mijloc o dublă, multiplă interpretare. Creierul meu interpretează, în regim nocturn, *materialul* acumulat de-a lungul anilor de viață și îl traduce sub forma unor povești parțiale, fragmentare. Visătorul încearcă, la trezire, să deslușească interpretarea la care a „asistat” și mai interpretează o dată, în regim diurn.”

Irina Petraș nu încetează să surprindă cititorul. După revenirea neașteptată și pasionată la pictură, se dezvăluie ca autentic prozator oniric. Creează microficțiuni cu visele în care întâmplări reale se deformează în reluări stranii, uneori coșmaresți, apoi le comentează, încercând să le descifreze. Povestirea visului și interpretarea lui se asociază unor memorări din copilărie, într-o curgere firească, agreabilă, din care se desprinde treptat imaginea prozatoarei. Cartea ne introduce imperceptibil în intimitatea acesteia, îi dezvăluie personalitatea complexă, firea lucidă, mentalitatea.

Autoarea explorează lumea stranie a viselor în ficțiune, fiindcă visele sunt o parte complementară a personalității, apoi încearcă o descifrare lucidă a lor într-o tentativă de autocunoaștere: „Toate visele mele încearcă să-mi spună ceva [...] știu că știu despre mine mai mult decât știu eu”. Interpretarea viselor «e încercarea» de a traduce simbolurile prin care trupul nostru ne «vorbește» în somn. În timpul visului visătorul cade pradă celor (cel puțin) trei sfere suprapuse și întretăiate – subconștientul, memoria, imaginația.” Reflecțiile

despre vise sunt pigmentate din plin cu trimiteri intertextuale psihanalitice, literare, mitologice, științifice etc.

Povestirea unor secvențe de vise, sub genericul unei teme, e subsumată intenției majore de a reflecta la obsesii onirice ori reale, e mai degrabă pretext pentru meditație la subiecte reluate în eseurile, precum moartea: *Știința morții* (vol. I, II), *Moartea la purtător*, *Despre feminitate, moarte și alte eternități*, *Moartea la purtător. Stări și cuvinte* etc.

A cugeta pare a fi starea firească a Irinei Petraș, în ciuda înzestrării de prozator, pe care o curmă neîncetat prin considerații despre vise, imaginație, memorie, cărți, uneori în formă aforistică. Autoarea împletește cu real talent povestirea, eseul, confesiunea, reflecția, rememorarea, se simte în largul ei în pendularea între oniric/real, stare de veghe/vis, iar mișcarea continuă între praguri îi dă posibilitatea interpretării viselor cu luciditatea celui ce vrea să știe, să lase urme ale trecerii sale în memoria celorlalți, singura formă de a se opune morții, fiindcă nu crede în viața de apoi, doar „în memoria interioară care te ajută să faci pasul următor în cunoștință de cauză.”

Irina Petraș se proiectează cu luciditate în text, preocupată de legătura dintre locuri și întâmplări reale, metamorfozate de vis, precum casele onirice, proiecții

stranii ale caselor locuite provizoriu, generate de dorința de-a locui casa primordială.

Visele au conținut și rol diferit, un limbaj multidimensional „alcătuit din sentimente, imagini și conexiuni literare.” Unele îi declanșează senzații (durere, căință, spaimă, epuizare), altele îi oferă soluții pentru descifrarea cărților citite ori pentru traduceri, sunt sursa unor memorări ori reflecții: „Mi se întâmplă să scriu în vis, să găsesc soluții unei interpretări, unei traduceri, o conexiune.” La fel ca lectura, visul deschide perspectiva unor călătorii complicate și epuizante în ireal: „Călătoriile din vis sunt atât de labirintice, cu atât de aglomerate detalii arhitectonice, cu istorii complicate ale locurilor pe care le văd, încât mă întorc istovită, epuizată ca după o călătorie adevărată.”

Cartea Irinei Petraș, focalizată pe experiența onirică personală, pare a testa pe sine teoriile psihanalizatorilor și psihologilor despre vis. Interpretarea viselor corespunde unui exercițiu de luciditate, iar visul unui exercițiu pictural.

●● **Sonia Elvireanu**

i
rina Petraș nu încetează să surprindă cititorul. După revenirea neașteptată și pasionată la pictură, se dezvăluie ca autentic prozator oniric.

La aniversarea Irinei Petraș

cronică de familie

Happy End (2017); Regia: Michael Haneke; Scenariul: Michael Haneke; Cu: Isabelle Huppert, Toby Jones, Mathieu Kassovitz; Genul filmului: Dramă; Durata: 107 minute; Premiera în România: 12.01.2018; Produs de: ARTE France Cinéma; Distribuitorul internațional: Aerofilms.

michael Haneke, laureat a două premii Palme d'Or, pentru *Banda albă* (2009) și *Amour* (2012), este unul dintre regizorii cu o capacitate impresionantă de a se reinventa de la un film la altul. Există însă printre ingredientele cinematografiei sale unul care aproape nu lipsește, cruzimea, dar o cruzime filtrată prin tot felul de texturi emoționale. Deliberată de la un capăt la altul în *Funny Games* (1997), ea există și acolo unde intensitatea afectelor este imensă, precum în *Amour*, într-o ipostază neașteptată și nu lipsește nici ultimului său film intitulat ironic *Happy End*. Haneke atacă cu acest film o temă complicată prin considerabila notorietate și tradiție polemică, și anume burghezia. Cal de bătaie în cultura franceză, burghezia a fost ținta predilectă a tot ceea ce se revendică prin contrast de la ea, aristocrația, arta, boema, eroismul, spiritul revoluționar etc. În anii 1980, doi regizori reușeau să confere banalului burghez, mediocrității sale statuare, o dimensiune abisală, aproape metafizică: cu note de absurd – Marco Ferreri, cu *La grande bouffe* (1973) și cu note suprarealiste – Luis Buñel, cu *Farmecul discret al burgheziei* (1972). Și unul și altul revendicau nu atât un farmec al burgheziei, ci necesitatea de a reinjecta cu sens, cu conținut, o temă uzată, devorată până la os de clișee. Haneke se înscrie în această linie apropiind camera de un obiect până când el tinde să-și revele un reflex necunoscut, o dimensiune aparte care se adâncește treptat. Familia Laurent, o respectabilă familie burgheză, pentru că respectabilitatea reprezintă idealul burghez, deține o avere considerabilă bazată pe o afacere legată de construcții. De altfel, într-un clasic spirit burghez, regizorul convoacă în treg a familie la masa cutumiară, beneficiind de fastul unor interioare aristocrat-

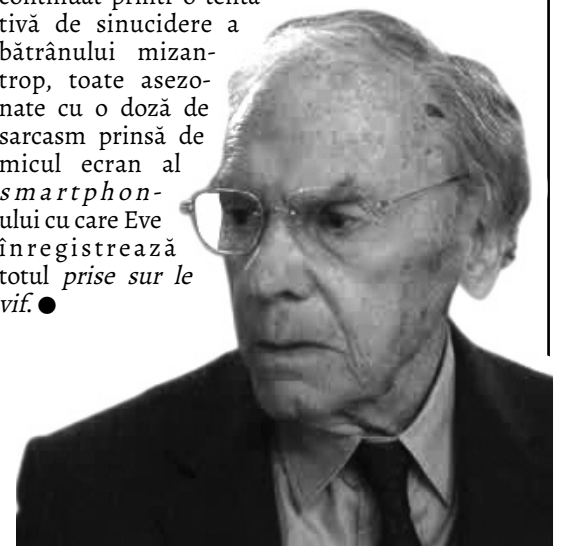
ice. Capul familiei, Georges Laurent (Jean-Louis Trintignant), stă în capul mesei, o domină ca un

regizorul devoalează ipocrizia, acest registru aproape incontornabil al universului burghez, fapt predictibil, însă maniera în care o face se colorează de spiritul său regizoral.

adevărat *pater familias*, iar cuvântul său nu admite contraziceri, chiar dacă vârsta l-a determinat să lase afacerea fiicei sale, Anne Laurent (Isabelle Huppert), care o conduce cu mână de fier. Cum afacerea de familie trebuie să rămână în familie, sub conducerea ei lucrează destul de neglijent fiul ei, tânărul Pierre Laurent (Franz Rogowski), șef de șantier, sub supravegherea căruia are loc compromiterea unei lucrări. Thomas Laurent (Mathieu Kassovitz), medic, căsătorit cu Anaïs Laurent (Laura Verlinden) cu care are un copil, e divorțat de prima soție. Echilibrul familiei e tulburat de apariția fiicei din prima căsătorie a lui Thomas, Eve Laurent (Fantine Harduin), în urma unei intoxicații grave a mamei sale, intoxicație care-i va provoca moartea, fiind astfel introdusă în intimitatea familiei Laurent. Jocul tipic burghez, cel între esență și aparență, constituie și o bună resursă a comicului, dar Haneke nu exploatează astfel această resursă. Alege o direcție care e doar aparent facilă și care alimentează din plin *Comedia umană* a lui Balzac, sensul comediei fiind distanțat de comicul boulevardier și efectele lui. Regizorul devoalează ipocrizia, acest registru aproape incontornabil al universului burghez, fapt predictibil, însă maniera în care o face se colorează de spiritul său regizoral. Nu surprinde că Georges este cinic și

malicios, că Mathieu își înșală soția, că Pierre e incapabil de constrângerile unei vieți responsabile și se comportă ca un fiu răsfățat, jucându-se de-a stăpânul umilindu-și servitorii. Acest urât iese la suprafață catalizat de apariția în familie a lui Eve. Haneke merge mai departe, sugerând existența monstruoasă, a uneia diafane ce-i drept, în personajele aparent cele mai vulnerabile, din pricina vârstei, Georges și Eve. Felul în care Haneke pătrunde în universul burghez îi conferă acestuia o dimensiune spectrală. Genericul se relevă cu mici caractere albe pe un fond negru, un ecran e desenat în fața noastră, iar decupajul e realizat de un *smartphone*. Pe fundal o scenă de un banal covârșitor, o femeie execută gesturile zilnice ale unei igiene corporale, numai că informațiile cu privire la acțiuni și zgomotul generat de acestea ne parvin în josul ecranului ca și cum filmul proiectat al cotidianului ar fi destinat surzilor. Scena burgheză, familială și familiară, este deopotrivă scena unei crime. Autoarea, o adolescentă de 13 ani, victima, propria ei mamă, mijloacele, pastilele anti-depresive. Sigur, semnificația primei scene este recuperată ulterior în film și într-un mod oblic. Bunicul își detestă nepoata, o face să se simtă prost, dar este totodată și singurul care îi ghicește intențiile, felul de a gândi, singurul care răzbate prin apatia ei congenitală către ceva sumbru din ea, către o alienare maladiivă, către un refuz al vieții pe care bătrânul în tentațiile sale suicidare îl simte din plin. Scena discuției dintre Eve și Georges e una remarcabilă. Cele două ființe se întâlnesc în ceea ce au mai intim, vălul ipocriziei cade și monstrul se poate simți la el acasă cu adevărul propriei sale alcătuirii împotriva firii. Georges îi mărturisește lui Eve că și-a ucis soția, nemaisuportându-i condiția de bolnavă fără șanse de vindecare, sufocând-o cu o pernă, iar Eve mărturisește că și-a otrăvit un coleg, un mod oblic de a confesauciderea mamei sale. Cei doi se simt, se înțeleg, bătrânul îi încredințează acestei nepoate în mod simbolic moștenirea familiei, o mizantropie profundă, un sentiment al impunității celui care e mai presus de orice etică, un egoism feroce și lipsa oricărui afecte. Montajul relevă disjunctia dintre toate aceste existențe, scenele de familie tipice, masa luată împreună, spre exemplu sau conversația mamă-fiu, subliniază artificialitatea și fragilitatea solidarităților familiale. În fapt, fiecare este desfăcut de celălalt, distanțat, îmbibat de propria angoasă, cu propria agendă. Relația extraconjugală a lui Thomas se consumă via *facebook* în mesaje private de o senzualitate dezlanțuită. Eve îl citește corect pe Thomas, aparent cel mai empatic personaj al filmului, acesta nu și-a iubit fosta soție, nu o iubește nici pe actuala soție față de care se poartă neutru, incolor, se poartă corect, excesiv de politicos față de Eve, dar fără să o iubească și probabil că nu nutrește sentimente pronunțate nici față de copilul său nou-născut. Totul este perfect compartimentat în familie, spațiile interstițiale sunt umplute de un ceremonial vetust, simplă coregrafie convențională, aproape tracasantă. Pierre încearcă să rupă acest convenționalism printr-o violență care atrage atenția asupra ipocriziei sociale, dar nu din perspectiva unei intenții nobile de a elibera în subiect un sentiment al culpabilității, al compasiunii, ci din dorința de a umili și de se da în spectacol, de a juca scena la fel de veche a lui *épater le bourgeois*. Aceste existențe plutesc separat, complet dizlocate din întregul familiei, de aici și numeroasele scene izolate, devin relevante pentru aceste forțe centrifuge care subminează tabloul de gen. Finalul este relevant în acest sens, micul scandal aplanat la limită, continuat printr-o tentativă de sinucidere a bătrânului mizantrop, toate asezonate cu o doză de sarcasm prinsă de micul ecran al *smartphone*-ului cu care Eve înregistrează totul *prise sur le vif*. ●

momente și evenimente la Ateneul Român

...au fost câteva, au fost dintre cele mai importante ale actualei stagiuni a Filarmonicii bucureștene. Unul dintre ultimele simfonice, spre buna aducere aminte a multora dintre noi, a readus în actualitate personalitatea acestui captivant muzician care este Ilarion Ionescu-Galați; cu prilejul împlinirii memorabilei vârste de opt decenii de viață; închinată muzicii, închinată iubitorilor artei suntetelor. Vreme de decenii a fost una dintre cele mai captivante personalități ale vieții noastre muzicale! Ca violonist, ca dirijor, ca muzician; în calitate de director al unei importante instituții de concerte cum este Filarmonica din Brașov; în calitate de inspirat animator al vieții noastre muzicale, drept fondator al cunoscutului Festival brașovean de Muzică de Cameră. Cuceritor, fermecător, perseverent, formator intransigent al spiritului în ansamblu orchestral, Ilarion Ionescu-Galați s-a străduit a-și îndruma colegii din orchestră în sensul prioritar al dobândirii conștiinței actului muzical-artistic.

Concertul susținut în mijloc de octombrie, la Ateneul Român, în compania Filarmonicii bucureștene, a relevat anume aspecte cunoscute ale personalității artistului, aspecte care îl acreditează drept un șef de orchestră atașat muzicienilor cu care îi este dat a colabora, atașat muzicii. Găsește întotdeauna calea potrivită, găsește gestul și vorba potrivite situației, omului, grupului de muzicieni cu care are de construit excursul muzical. Iar profesionalismul probat la fiecare ridicare a baghetei, la fiecare arcuire a brațului, este orientat de o intuiție infailibilă privind susținerea evenimentului muzical ce urmează a se naște. Astfel distingem dinamica expansivă, umorul, dar și gravitatea pe care le descoperi în mișcarea celor *Trei dansuri românești* de Theodor Rogalski; un veritabil triptic simfonic, o capodoperă a perioadei așa-zis clasice a componisticii românești din deceniile de mijloc ale secolului trecut. Iar echilibrul actului componistic s-a putut recunoaște în bunul-gust cu care a fost măsurat balansul dansului median, *Gaida*, dans macedo-român, în luminozitatea strălucitoare a finalului, *Hora din Muntenia*. Este de apreciat suplețea cu care dirijorul conduce vultele mișcării în celebrul *Capriciu Italian* de Piotr Ilici Ceaikovski.

Activitate concertistică îndelungată de peste șase decenii! În compania O.N.R., sub bagheta dirijorului Emanoil Elenescu susține, cu ani în urmă, la noi, prima audiție a cunoscutului *Concert* datorat lui Dmitri Șostakoviici.

Își face debutul în calitate de șef de orchestră în anul 1963. Obține o bursă a statului francez și are posibilitatea de a studia sub îndrumarea unor importante personalități ale artei dirijorale a timpului cum sunt Pierre Dervaux și Charles Munch; la absolvire obține distincția supremă. Urmează cursuri de perfecționare sub îndrumarea unor mari personalități ale timpului cum sunt Leopold Stokowski, la New York, Eugene Ormandy, la Philadelphia.

Desfășoară o susținută activitate concertistică în numeroase țări europene, în Japonia, în numeroase țări asiatice, în Statele Unite; actualmente, în compania tuturor colectivelor simfonice din țară. A fost și este înconjurat de o necondiționată simpatie publică; așa cum a dovedit-o recentul concert susținut alături de membrii Filarmonicii bucureștene.

Trebuie observată și de această dată excelenta colaborare dovedită în relația cu solistul serii; de această dată un autentic virtuoz al arcușului care este violonistul Răzvan Stoica; pe parcursul primului *Concert pentru vioară și orchestră, în sol minor*, de Max Bruch, o capodoperă a violonisticii romantice; căldura expresiei este aici susținută de sunetul unei minunate viori italiene. Știe să cânte Paganini; la cererea insistentă a publicului a oferit în supliment o celebră temă cu variațiuni, magistral etalată în valorile de bază ale genului, de la frumusețea tonului violonistic la strălucirea atent echilibrată a pasajelor de virtuozi. Știe să cânte Bach; l-am auzit recent cu prilejul

unui alt concert; dezvoltă un stil academic echilibrat, viu, cultivat. Denotă o bună educație violonistică începută în cadrul Colegiului Național *George Enescu* din București, la clasa profesoarei Olivia Papa, educație cultivată ulterior, cu totul remarcabil, în Olanda. Un impresionant maestru al arcușului se dovedește a fi, de asemenea, violistul american Elias Goldstein; a concertat la Sala Mică a Ateneului în compania pianistei Angela Draghicescu, un muzician activ în spațiul nord-american, un muzician temeinic atașat valorilor muzicii de cameră.

În mod surprinzător, momentul de greutate al recitalului a fost reprezentat de susținerea unei versiuni cu totul inedite a celebrei *Sonate a 3-a*, „în caracter popular românesc”, lucrare transcrisă de această dată pentru violă și pian. A fost o primă-audiție europeană a acestei lucrări! Audiții anterioare au avut loc pe continentul nord-american. Evident, talentul și profesionalismul acestui remarcabil cuplu

de muzicieni au făcut posibilă revelarea valorilor de semnificație ale acestei lucrări fundamentale pentru creația camerală a mijlocului de secol XX; căci incantația arcușului pe coardă ajunge în acest caz a sensibiliza cutele cele mai intime ale unei comunicări susținute de coloristica timbrală atent formulată a pianului. Știut este faptul că în acest caz violonistica enesciană valorifică complexul timbral al lăutarilor noștri, complex căruia nu îi este proprie sonoritatea gravă a violei. Evident, această extensie nu trădează, ci este menită a amplifica mesajul compozitorului; de o manieră, e drept, surprinzătoare.

Tot în zona de eveniment a acestei prime părți a stagiunii se înscrie și recitalul pianistului Viniciu Moroianu. Momentul central al acestuia, l-a constituit reluarea acestui fundamental *opus* al creației pianistice românești și europene, anume *Fantezia op.8, pentru pian*, de Dinu Lipatti. Sunt ani buni de când Moroianu s-a dedicat punerii în valoare a creației componistice a lui Lipatti; atât la nivelul analizei muzicologice, a cercetării arhivelor,

a manuscriselor, cât și la acela al etalării creației lui Dinu Lipatti în fapt sonor, în concert. A cântat tot din ceea ce era cunoscut, tot din ceea ce a descoperit. A susținut o impresionantă teză de doctorat dedicată creației lui Dinu Lipatti; i-a dedicat un volum. Valorificarea cea mai importantă o constituie etalarea în concert a acestei impresionante creații pianistice; lucrare care se ridică la nivelul cel mai înalt al marilor valori componistice dedicate pianului în zona europeană a muzicii, în deceniile de mijloc ale secolului trecut. *Fantezia op. 8* se

situează în zona marilor culmi ale creației pianistice românești reprezentate de creația lui George Enescu sau Constantin Silvestri; ale lui Bela Bartok sau Prokofiev, dacă extindem viziunea la nivel european. Iar aceasta dată fiind amploarea cuprinderii spirituale, consistența expresiei, dramatismul unei viziunii ce atinge limitele tragismului. Este viziunea artistului

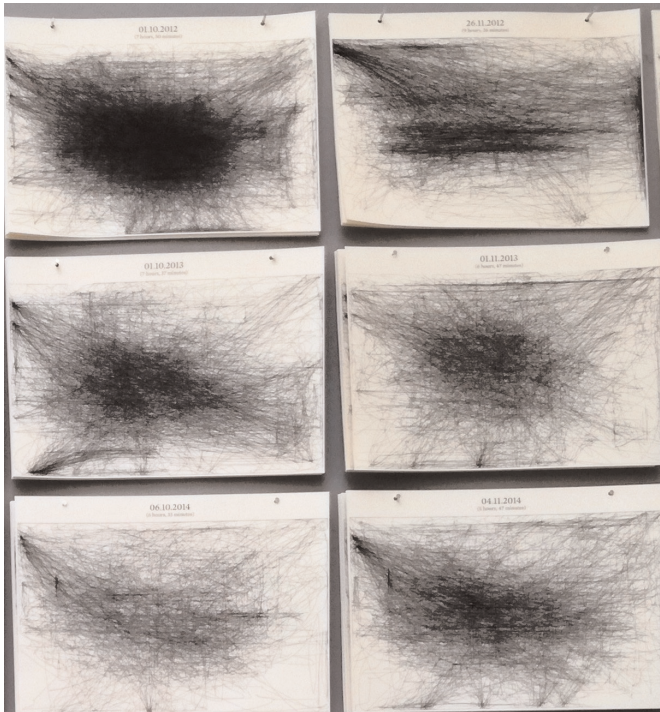
intelectual care, la fel ca și Enescu sau Honneger, s-a simțit atașat marilor comandamente dar și marilor drame ale epocii. Este un limbaj muzical propriu care, de o manieră originală, folosește elemente și modalități neoclasice-modale condiționate de vehemențele unui expresionism *sui generis*; aspect care nu maculează momentele de noblețe ale lucrării, dar atinge disperarea. Trebuie amintit, anvergura pianistică uriașă a acestui *opus* a fost magistral susținută de un tonus continuu, probat de acest minunat artist gânditor care este Viniciu Moroianu. Întregul program al serii de muzică poate fi apreciat drept model de recital cameral; o celebră sonată mozartiană, ultima sonată de Beethoven, au încadrat această capodoperă a creației pianistice românești și europene de mijloc de secol XX.

Pe ansamblu, Filarmonica bucureșteană rămâne una dintre puținele instituții de concert care promovează valorile naționale încadrându-le cu pertinență contextului culturii de tradiție europeană. ●

t

alentul și profesionalismul acestui remarcabil cuplu de muzicieni au făcut posibilă revelarea valorilor de semnificație ale acestei lucrări fundamentale pentru creația camerală a mijlocului de secol XX.

arte

Anca Benera & Arnold Estefan, *Muncesc, deci nu exist* (2012), print pe hârtie; detaliu.

Parcurs timişorean de artă contemporană

arte

Suzana Fântânariu, *Portret utopic*, 2016, colaj mixt pe pânză, Galeria Calpe, Timișoara.Aurora Király, *Drifting*, instalație, 2016, (aici) detaliu foto (prin amabilitatea artistei)

Recent, s-a încheiat la Timișoara cea de-a doua ediție a unei bienale de artă contemporană, gândite încă de la înființare nu numai ca o manifestare a diversității artistice, ci și ca afirmare a rolului artei contemporane într-o educație axată pe deschidere și dialog intercultural. Orașul de pe Bega se recomandă mai mult decât altele în acest sens, păstrându-și în general pentru români renumele de oraș imperial, o mică Viena cu tradiția libertății și o poartă către adevăratul Occident, care se pregătește acum, între altele, și pentru a onora titlul de Capitală Culturală a Europei în anul 2021.

Curatorii acestei ediții au fost Ami Barak, recomandat de o experiență bogată și un palmares internațional, și tânăra Diana Marincu, o figură entuziastă și mobilă intelectual, care desfășoară proiecte curatoriale, dar pregătește în prezent și un doctorat despre discursuri ale identității și periferiei geografice în bienale și expoziții mari. Pentru această ediție, care s-a bucurat de participarea a peste o sută de artiști români și internaționali, cei doi curatori au ales ca temă reflecția asupra vieții cotidiene în arta contemporană, tradusă prin metafora lui Georges Perec din romanul experimental *La Vie mode d'emploi* (1978), care a și servit drept titlu și temă a ediției.

Astfel, pe durata bienalei orașul s-a îmbogățit cu o rețea de expoziții găzduite în spații de tip industrial și în câteva galerii ale orașului, unele ultracentrale și foarte *chic* (Calpe, Calina), altele asociate propunerilor tematice principale ca repere complementare, de neratat (Jecza, Triade), cu concepte expoziționale și proiecte proprii (ex. proiectul de carte bibliofilă de la Galeria Jecza), dar integrate de organizatori în tema generală a bienalei ca spații invitate, alcătuind un simbolic Salon, o Cameră de oaspeți sau o Grădină. Principalele spații de expunere au fost organizate în „subcapitole”, care au abordat aspecte obișnuite ale existenței: universul domestic, munca, dorința și erotismul, relația cu orașul sau cu natura etc. Adesea, artiștii contemporani au fost selectați ca repere ale unui discurs artistic cvasi-politic și militant, uneori chiar filosofic, contribuind la definirea (când nu prin epifanii plastice, atunci prin artă conceptuală) a unor raporturi posibile cu lumea înconjurătoare și cu problemele forului, după principiul artistului Fluxus Robert Filio, citat de curatori, „arta este ceea ce face viața mai interesantă decât arta”.

Rolul artei în înțelegerea și evoluția lumii contemporane a fost sprijinit nu numai printr-o organizare coerentă a tuturor expunerilor, cu însoțirea invariabilă a fiecărei opere cu o frază explicativă binevenită și prin integrarea într-un concept clar, ci și prin conferințele și programele educaționale organizate în decursul acestei perioade, adică prin discursurile asociate manifestărilor bienalei (vezi cursul de jurnalism de artă coordonat de Daria Ghiu) sau invitate să ofere consistență teoretică catalogului publicat de Fundația Art Encounters, prin vocea Marei Ambrozi și a lui Bogdan Ghiu. De altfel, asocierea artei cu probleme ale lumii contemporane tratate în chei de lectură comune cu ale marilor filosofi ai epocii (vezi instalația *Monument pentru orice*, 2017, de Sebastian Moldovan, ilustrare a principiului filosofic al rizomului, enunțat de Gilles Deleuze și Félix Guattari) a devenit un parcurs aproape obligatoriu în reflecția artistică actuală din lumea occidentală. Și în expoziția retrospectivă „5 artiști timișoreni” (Constantin Flondor,

Ștefan Bertalan, Roman Cotoșman, Diet Saylor, Molnár Zoltán), un „*re-enactment*” al unei expoziții istorice organizate în simbolicul an 1968 de către grupul 111 la Sala Kalinderu din București, întâlnim aceeași capacitate a artei de a chestiona cu forme proprii și de a ilustra sensibil concepte la modă, cum au fost în acei ani cele izvorâte, de exemplu, din voga structuralistă. Dintr-un asemenea *background* ideatic, a rezultat astfel – atunci, ca și acum – o expoziție de op-art și de artă cinetică, foarte revoluționară la apariție prin revendicarea obsesivă a artei de la știință și încă viabilă astăzi, înobilată, în plus, de patina istoriei (vezi, de exemplu, receptarea expoziției în epocă prin articolul lui Eugen Schileru).

De la știință și filosofie la atitudinea socio-politică sau civică față de urgențele lumii contemporane, arta contemporană nu doar semnalează probleme, ci și modelează suflete; nu doar ridică întrebări, ci și produce emoție, stărnește reacții, empatie, forțează bariere. Pe acest palier s-a situat propunerea lui Dan Perjovschi, cu proiectul umanitar de înfrumusețare a vieții și ajutorare a celor 300 de familii de romi expulzați de autorități lângă o imensă groapă de gunoi a Clujului (în fond, orașul se mândrește că e curat!), ca și instalația *Drifting* (2016) a Aurelei Király, în care, prin apelul la tehnici de manipulare fotografică (vezi foto), tensiunea operațiunilor de salvare proprie ale refugiaților sirieni ridică întrebarea „cine va scăpa și cine nu”; o retorică emoțională, dar eficientă, de conștientizare socială a *străinului* invizibil dintre noi, și totodată de semnalare a absurdului unor astfel de alegeri, care nu cruță nici măcar viața copiilor.

Și pentru că artistul contemporan, în universul vieții cotidiene (tema bienalei), e asaltat și de problema obsesivă (și veche de când e modernitatea) a trădării artei prin activități mecanice obligatorii cu caracter „neartistic”, semnez, din secțiunea expozițională dedicată raportului artiștilor cu munca, lucrarea *Muncesc, deci nu exist* (2012) a Ancăi Benera și a lui Arnold Estefan, constând în înregistrările grafice ale urmelor *mouse*-ului pe hârtie în orele în care artiștii sunt condamnați să-și câștige existența muncind carecum-pe unde (la calculator totuși). O ingenioasă neartă devenită artă, căci materializarea mișcărilor goale ale mâinii pe *mouse* (mișcări productive, în contraexemplu, pentru scriitorul sau arhitectul contemporan), îi traduce artistului vizual, în ceva ce înțelege el (imagea), angoasa timpului irosit stând departe de artă. Poți cântări dintr-o privire, în printurile celor doi artiști, și munca de o oră, și pe aceea de 15 ore. Și poți chiar să te sperii puțin privind-o pe cea de 15 ore, căci poți fi și tu acolo. Rezultatul devine astfel o artă a nimicului, contabilizând orele pe care simte un artist că le pierde departe de rosturile lui.

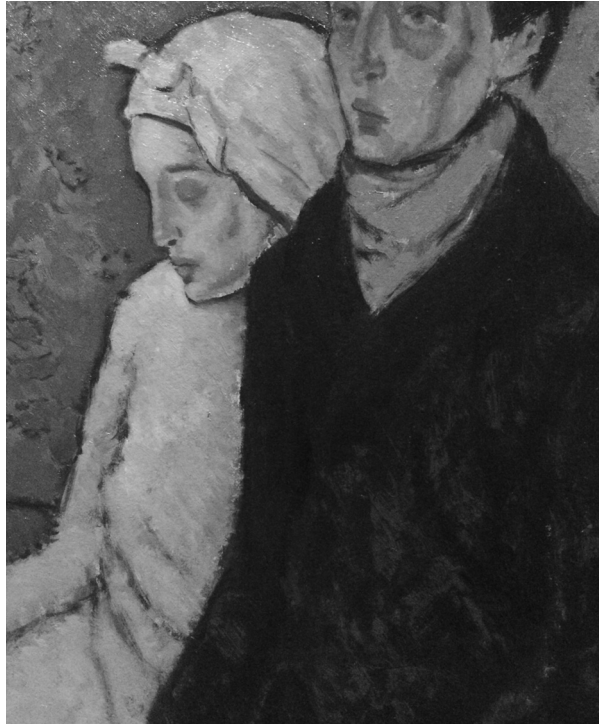
În amintirea zilelor timișorene petrecute la Bienală, regăsesc acum, la scurtă vreme, și plăcerea spațiului primitiv și cald din atelierul Balamuc, platformă experimentală înființată de trei artiști emergenți, în care am putut răsfoi caiete autentice de schițe ale unor artiști contemporani, ca și reacțiile tineresti, entuziaste sau perplexe, admirative sau rezervate, ale privitorilor în-curs-de-a-deveni-experti-în-arta-contemporană, însoțitorii mei. Am putut astfel testa pe viu sentimentul neliniștitor și săcăitor al artei contemporane, cuprins între trăiri ingenu și mici revelații erudite; pe scurt, am putut exersa modul *ei* de întrebunțare.

●● Simona Drăgan

Viața – mod de întrebuințare / Life – a User's Manual: Art Encounters 2017. Ediția a II-a, curatori: Ami Barak & Diana Marincu, 30.09–5.11.2017, Timișoara & Arad, România, catalog publicat de Fundația Art Encounters, 2017, 276 p.

artiști în atelierele războiului

Cu câtva timp în urmă, înainte să moară vara, cam pe vremea Festivalului „Enescu”, am fost tentat să intru în Galeria de la Palatul Regal, dar am fost reținut de o scenă din curtea acestuia, unde niște actori – așa am crezut atunci – parcă încheiau o scenă de filmare cu soldați și ofițeri din Primul Război Mondial. Cred că i-am și filmat cu telefonul, la fel cum am filmat și statuile pictate ale Micuței Picasso de peste drum, din curtea Ateneului, cu câteva minute mai devreme. Numai că atât de tare m-au fascinat acei oameni care se mișcau unii printre alții, își împrumutau țigări și făceau comentarii între ei, parcă într-o limbă secretă, încât n-am îndrăznit să merg cu gândul mai departe, iar curiozitatea nici n-a vrut să mă pună la încercare și să aflu ce se întâmpla de fapt. M-am mulțumit cu ideea că poate actorii aceia au filmat pentru cine știe ce film despre acel război de demult. Abia acum, când scriu acest text, îmi trece prin cap ideea că sigur acei actorii îmbrăcați în hainele armatei române de acum o sută de ani fuseseră într-o scenă care a deschis probabil expoziția *Atelier de front*, pe care tocmai am văzut-o sâmbăta trecută... Am ocolit-o mai mult timp, trebuie să recunosc, pentru că, uitând mereu, de câte ori am trecut pe lângă Muzeul de Artă al României, că va fi deschisă până dincolo de începutul anului următor, îmi imaginam că o să am destul timp să o văd. Mai aveam încă o reticență care, cel puțin în ceea ce mă privește, mă crispează în fața unor scenarizări tematice în lăuntru cărora rareori arta este personajul principal și mai degrabă sunt ilustrate niște sentimente care ar trebui să ne domine festiv, în opinia celor care le fabrică, la ocazii de genul acesteia legată de sută de ani care se vor împlini imediat de la Marea Unire și care se apropie cu pași repezi.

Deocamdată suntem în acel an grozav 1917, cu un Regat contractat într-un teritoriu atât de strâmt încât îmi închipui că nimeni nu mai credea că va putea fi reluată viața de dinainte de război, tezaurul plecase împreună cu rezervele Băncii Naționale la Moscova și în fața unei asemenea situații tragice nu cred că mai spera cineva că soarta va putea să fie întoarsă. Nici a războiului, nici a țării! Din păcate, ca și altădată la acest muzeu, numele curatorului nu este prezentat în pagina de deschidere a expoziției, deși tare mult mi-aș fi dorit să-i știu numele pentru că, pe jumătate, sunt prins de întreaga desfășurare epică în care organizează materia. În primul rând se străduiește să construiască o atmosferă, pornind de la un

ordin al generalului Prezan, care înființează, pentru Marele Stat Major, cercul artiștilor care au fost mobilizați să însoțească armata română în epopeea prin care trecea în acel moment... de la acest înscris totul se vărsa ca în pâlnia unui melc ce se îngustează pe măsură ce se apropie de final, transformându-se, nu de puține ori, în tunel ce comprimă stări reluate de pe schițele de front ale artiștilor și din fotografiile supramărite și derulate în scenarii posibile pe ecranele monitoarelor. Fac o mică pauză aici pentru a-mi nota mirarea extremă privind mobilizarea atât de serioasă de artiști pe front, când se știe, fotografia câștigase dreptul la reprezentare în frontul artelor. În fine în foarte puține cazuri artiștii de aici recrează scene eroice, așa cum făcea cu puțini ani în urmă Nicolae Grigorescu

Caietul lui Tonitza înregistrează, schițând mai ales siluetele soldaților prizonieri, o atmosferă de așteptare, deplorabilă în sine, dar epurată de orice posibilă regresie a suferinței în speranță.

pe câmpurile de luptă din Bulgaria. Nicolae Tonitza ajunge și el în Bulgaria, dar într-un lagăr de prizonieri, după bătălia sumbră de la Turtucaia, unde frații bulgari, în tandem cu nemții ne-au făcut praf luând mii de prizonieri. Caietul lui Tonitza înregistrează, schițând mai ales siluetele soldaților prizonieri, o atmosferă de așteptare, deplorabilă în sine, dar epurată de orice posibilă regresie a suferinței în speranță.

Totul începe în acest film, decor, cu o coadă la pâine, semnată de Ștefan Dimitrescu, apoi cu o scenă a sărăciei alimentare ultime, o femeie bătrână, mama pictorului, care prăjește un ou pe o sobă de tablă, un godin, apoi acest vârtej încăput în pâlnia gri a melcului, construit de arhitectul expoziției, înghite mereu mai hulpav sărăcia și urgia care o însoțesc: umbrele care fac coadă, la pâine sunt și ele prizoniere ale aceluiași expresionism tulburat de război, aici, la București, ca și în

Germania... sau la Budapesta! Citesc când mă întorc acasă cele două pagini din „Adevărul de duminică” dedicate unui jurnal, ajuns nu se știe cum, la Muzeul sau biblioteca din Constanța direct de pe frontul Primului Război Mondial. Numai că jurnalul ăsta este de data asta al unui soldat maghiar chemat să lupte sub drapelul imperiului pe frontul italian... și asta leagă mult subiectul din expoziția bucureșteană de textele unor cărți care au făcut epocă și au intrat, la rândul lor în istorie, în cea literară... Din expoziția de la București nu lipsesc, evident, umbrele care traversează literatura asta, a lui Rebreanu din *Pădurea spânzuraților*, ori a lui Camil Petrescu din *Ultima noapte de dragoste*, dar trebuia ca ele să fi fost aduse expres în fața noastră ca să nu pară totul o ficțiune. Deștept, curatorul alternează secvențele pictorilor angajați de armată să surprindă realitatea războiului și eroismul soldaților români – niște țărani luați de la plug direct, în opinci și cărora li s-au dat caschete militare ca să pară că sunt sub un steag și într-o armată organizată – care nici măcar n-a lipsit, dar a adus mai ales cu sacrificiul după cum îl citesc în tot ce văd și din fotografiile secvențiate și ele în filmul de pe monitoare. Sunt suficiente nume care pot să illustreze foarte bine aproape toate tendințele din pictura aceluia moment, de la realismul frust la expresionismul cel mai rafinat. Dar cel mai mult se conturează ideea că sâmburele întregului demers se deschide în cel mult două direcții, de care am și amintit mai înainte. Din tot ce este absorbit de melcul cenușiu al războiului din Galeria Muzeului Național, ce surprinde sunt lucrările ce par să fie independente de acest loc, cei doi orbi ai lui Tonitza și perechea din lagăr: au aceeași inocență ca și copiii din portretele sale de mai târziu, dar este în același timp eliberată și o așteptare ce pune la grea încercare posibilitatea de identificare a sfărâmării umanității sub povara captivității, a celei interioare și a celei fizice! Îl mai amintesc pe acel Octav Băncilă, sensibilizat și el pentru tot restul vieții de război, apoi Iser, Oscar Han cu un *Călăreț de bronz* și Ion Jalea, exersând și el în căutare unei biografii proteguitoare pentru... viitor! Undeva, pe parcursul acestei cronici, afirmam că scenariul acestui *Jurnal expozițional* m-a mulțumit numai pe jumătate și cred că asta merită o explicație: mi-ar fi plăcut mai mult dacă lumina ar fi fost folosită în tot scenariul de aici ca o foarfecă, singura cu care să-i poată fi decupată secvență cu secvență... Griul pereților a impus însă un alt dozaj! ●

arte

Cristian Pătrășconiu: E un fapt că regimurile comuniste au fost, din întreaga istorie, de departe cele mai criminale, cele mai ucigăse?

Stéphane Courtois: Hm...E dificil de spus. Pentru că atunci când atingem un anume grad de inumanitate, un anumit nivel al ororii, intelectual vorbind, este greu de făcut comparație. Oare e mai rău să mori într-o cameră de gazare sau într-un Gulag? Sau la Liublianka, cu un glonte în cap? Ceea ce e greu de spus și greu de înțeles este că mai toate regimurile comuniste au făcut crime în masă. Au fost regimuri care au utilizat teroarea în masă, ca mijloc de guvernare, și mai e de spus neapărat că unele dintre aceste regimuri au mers pînă la genocid. Mai precis, ceea ce eu numesc „genocid de clasă” – un proces de exterminare a unor întregi populații, nu în numele unor rase, ci în numele unei ideologii a partidului comunist. E un fel de exterminare care nu e nici măcar o exterminare a capitaliștilor, este pur și simplu exterminarea dușmanilor regimului. Și acesta începe degrabă la comuniști, pentru că, din 1918, Lenin dă un decret secret prin care ordonă exterminarea cazacilor.

C.P.: Și atunci, de ce presa și percepția pe care le înregistrează regimurile comuniste și executanții lor sunt, acum, totuși, mult prea bune în raport cu faptele lor?

S.C.: Este responsabilitatea lor! De ce fac asta? Sunt sub presiune politică? În anumite țări, aceasta este clar. Nomenclaturii sunt la posturi. Este limpede că atunci când, în Rusia, avem în fruntea statului un colonel al KGB-ului, este greu să vorbești despre crimele KGB-ului și ale comunismului. În alte cazuri, la mijloc sunt presiuni ideologice. În Franța, bunăoară, este cu adevărat vorba despre presiunea ideologică. Anume: prestigiul ideii de revoluție, a ideilor revoluționare. Logica este aceasta: dacă îi ataci pe comuniști, ataci, implicit, ideea de revoluție. Or, din cauza anului 1789, „revoluția” este identitatea Franței. Uităm, desigur, să spunem că anii următori au fost exact contrariul declarației omului și a cetățeanului. Dar astea sunt, practic, lucruri pe care în Franța nu le poți spune. Când Fr. Furet a vrut să publice în această chestiune, a fost îndepărtat de la Bicentenarul Revoluției Franceze. Pentru că, în Franța, fie și dacă sunteți republican, trebuie să acceptați tot ce a făcut Revoluția, inclusiv Teroarea. Și, dacă veți critica Revoluția, asupra unui aspect sau a altuia, atunci înseamnă că nu mai sunteți republican. (râde) Da, da, așa stau lucrurile.

C.P.: Dar acestea sunt argumente suficiente pentru a justifica această linie de gândire? Insist asupra acestui verb – pentru a o justifica, nu pentru a o explica...

S.C.: Nu, nu, nu. Este un argument perfect ipocrit, evident. Trebuie să știm că, în Franța, studiile asupra Revoluției Franceze, la nivel academic, la Sorbona, sunt sub controlul comuniștilor, începând cu mijlocul anilor '30 ai secolului trecut. Pînă azi! Simplu spus, se dezvoltă o idee: a avut loc Revoluția Franceză, o foarte bună revoluție „burgheză”, ce bine că, în cele din urmă, Lenin a făcut Revoluția socialistă! Deci, revoluția bolșevică nu este decît urmarea logică a părții radicale a Revoluției Franceze și, în Franța, aceasta este o linie de argumentare care este foarte puternică. Or, cum ei controlează cam toate posturile universitare, avem de-a face cu un mijloc de presiune foarte important.

C.P.: Ce este această, cum îi spuneți cred că foarte inspirat, „presiune ideologică”? În Vest și, în mod particular, în Franța.

S.C.: Mai vreau să adaug la ceea ce am spus mai sus că Partidul Comunist a fost foarte puternic. Trebuie să reamintim că în 1946, Partidul Comunist a fost cel mai mare din Franța, primul partid de la noi. Aproape 29% dintre voturi. Atunci, șeful Partidului Comunist a fost cît pe aci să devină prim-ministru. Pentru că, pe vremea aceea, prim-ministrul era numit, trebuia ca postul acesta să aparțină primului partid. În realitate, cîtiva deputați socialiști au refuzat și liderul comunist nu a fost ales în cele din urmă. Dar, au fost în cele din urmă totuși șase miniștri comuniști în guvern. Și șeful comuniștilor, Maurice Thorez, era ministru de stat. Și asta a tras puternic în balanță. A trebuit să așteptăm pînă în 1958, cînd Generalul de Gaulle a revenit la putere și cînd a luat un milion de voturi comuniștilor. Comuniștii au început atunci să scadă, rămânînd, pentru un timp semnificativ, puternic, chiar și aflați pe o pantă descen-

ideea comunistă moare mai greu acolo unde a fost la putere

dentă. Controlau, totuși, mii de municipalități și, peste tot pe unde erau responsabili de o municipalitate, în buna logică totalitară, îi expulzau pe toți ceilalți. Cea mai mică asociație de pescari trebuia să fie asociația partidului. Cea mai mică asociație de jucători de șah trebuia să fie sub control comunist. Ei controlau sau trebuiau să controleze toată viața socială a orașului lor. Și, în contrapartidă, pentru a menține acest control, dădeau gratificări. Cei care susțineau cel mai mult cauza primeau bonificațiile. Spre exemplu, funcționarii municipali – copiii lor mergeau în tabere de vacanță. Așadar, presiunea ideologică despre care vorbeam are rădăcini faprice, istorice și, de asemenea, vine pe o filieră academică.

C.P.: Întrebarea mea ascunsă e, simplu spus, aceasta: de ce moare așa de greu ideea comunistă?

S.C.: Moare, mai întîi, foarte greu acolo unde a fost la putere. Simplu de tot: pentru că era la putere. Și atunci cînd pierd puterea, cei care erau la putere fac tot ce se poate pentru a păstra cîte ceva. Fie și numai pentru a se apăra de cei care vor să le ia locul. Sau, mai rău pentru ei: de oamenii care ar fi vrut să îi acuze, să îi aducă la tribunal. Și în URSS și, de fapt, cam peste tot pe unde a căzut comunismul, au fost mulți comuniști, kaghebiști și așa mai departe care, la început, s-au temut să fie judecați. În Rusia a fost foarte clar de la bun început.

Să vă spun o poveste... Cînd Putin a apărut, am fi fost tentați să spunem că un iepure a ieșit din pălărie. Eu, la început, nu am înțeles nimic. Cine e mititelul ăsta? De unde vine el?, mă tot întrebam. Și încep să discut cu Vladimir Bukovski. Care îmi spune: Stéphane, tu nu vrei să înțelegi? Tu nu știi că deasupra coloneilor sunt generalii? Îi spun, desigur, că știu asta. La începutul anilor 1990, Bukovski s-a dus la Moscova și a încercat să se ocupe de un fel de proces al liderilor comuniști, inclusiv al acestor generali. S-au temut mulți atunci că vor fi aduși la judecată. Dar, foarte repede, acești generali și-au dat seama că nu avea să li se întîmple nimic. Nimeni nu dorea, cu adevărat, să îi deranjeze. Și atunci și-au zis că, dacă așa stau lucrurile, e vremea să pună din nou mîna pe putere. Dar nu poți apărea în mod oficial, la vedere, ca generali ai KGB-ului. Ar sări prea tare în ochi. Asta ar putea aduce necazuri. Și atunci, ce și-au spus? Simplu: vom trimite, vom scoate în

față un personaj absolut necunoscut, pe care l-am selecționat cu grijă și vom regiza o situație, astfel încît Elțin să fie obligat să îl ia ca prim-ministru. Au creat o asemenea situație. Elțin și familia sa, evident, se îmbogățiseră foarte mult, așa încît Procurorul General, butonat de generali, a început să lanseze acuzații contra familiei lui Elțin. Și cînd această familie era pe punctul de a fi trimisă în judecată, Elțin fiind înnebunit căci avea să piardă totul, ei bine, atunci i s-a spus fostului președinte rus că este cineva care poate să îl salveze. Și anume: domnul Putin! Și, efectiv, imediat apar imagini la televiziune, la buletinul de știri, imagini în care se vede un bărbat gol, cu spatele, care făcea amor cu două doamne, și ele goale desigur. Și, deodată, acest domn Putin spune, în *prime-time*: acesta este Procurorul General! Procurorul General spune că nu e el. Puțin insistă că are dreptate. Și chiar are, pentru că Procurorul General pleacă din funcție cu viteza fulgerului. Elțin e salvat. Cu prețul unui tîrg în urma căruia Putin devine, evident, premier. Și vine apoi și partea a doua – cu Elțin și familia, nepățind nimic, dar, în foarte scurt timp, de tot pe tușă. Dintr-odată, KGB-ul a pus mîna pe putere. În modul numit de el, elocvent, pe „verticala puterii”. Și, dacă ne uităm la numirile care încep să curgă, inclusiv în fruntea Bisericii ortodoxe, peste tot sunt „drăguții de la KGB”. Ceea ce am spus mai înainte este un exemplu caracteristic despre cît de greu moare ideea comunistă, cum îi spuneți, pentru o țară care a fost comunistă.

C.P.: Dar în Occident?

S.C.: Aici, în Franța spre exemplu, este puțin diferit. Presiunile, în cazul oamenilor care duc mai departe ideea comunistă din credință, vin dinspre un anume idealism. Ei cred că în idealurile comuniste, cred că societatea ar putea să fie perfectă, că va fi egalitate generală, că toată lumea va avea parte de fericire. Trebuie să spunem că acesta este un vis la care lumea tinde de multă vreme. Mai sunt însă și alți purtători ai ideii comuniste – foștii comuniști sau foștii goști. În 1968, în Franța, am avut o puternică reactivare a ideii revoluționare, prin mișcarea studențească. Pe de altă parte, cum mișcarea studențească era prea radicală, ei nu au dorit să meargă în Partidul Comunist, mai ales pentru motivul că acest partid era unul foarte munci-

toresc. Toți conducătorii comuniști francezi erau muncitori, spre marea deosebire de liderii comuniștilor italieni, unde cam toți erau intelectuali. Prin urmare, în 1968 au fost conflicte violente între studenții revoluționari comuniști și reprezentanții ai organizațiilor Partidului Comunist Francez. Când studenții revoluționari au venit în fața uzinelor, comuniștii au închis porțile. Prin urmare, studenții revoluționari s-au dus spre alte grupuri, unele troțkiste, maoiste, anarhomaoste – și, peste toate, de fapt, a fost o puternică reactivare a ideii revoluționare. Cei din 1968 erau, cum ziceam, cam toți studenți și, în epocă, pentru că erau de fapt puțini studenți, aceștia aveau un statut privilegiat. 40-50 de ani după acele momente, adică acum, acei foști studenți radicali sunt „la butoane”, în posturi de responsabilitate, în politică, în fruntea marilor publicații și așa mai departe. A se vedea cine e în frunte la „Libération” sau la „Le Monde” și nu numai. Și toți acești oameni, la 40-50 de ani după, refuză să recunoască faptul că s-au înșelat. Este, așa zice, tipic pentru intelectuali. În general, intelectualii nu au curaj și au și mai puțin curaj să recunoască faptul de a se fi înșelat. De aceea, pe mine mă detestă – mai ales pentru că am spus-o pe față că se înșelaseră complet. Că au fost idioți și că, în plus, am fost, eu împreună cu ei, toți periculoși. Ne gândeam, acum 40-50 de ani, chiar cum să organizăm lupta armată, în conexiuni cu teroriștii palestinieni, cu teroriștii bașci, cu cei irlandezi, cu Brigăzile Roșii. Dar asta, ei, acum, nu vor să o recunoască.

C.P.: Și atunci, sintetizând, care este rezerva de șarm a acestor idei, a ideilor care țin în viață, fie și sub formă de fantome, ideea comunistă?

S.C.: Cred că este la mijloc ceva care corespunde, într-un fel, parcursului lui Lenin. Este o expresie a unui comportament adolescentin sau postadolescentin – unde adolescenții și postadolescenții visează să fie eroi. Este un fel de postură romantică. Și este destul de ușor să ai asemenea proiecții într-o democrație, unde multe sunt gratuite, unde părinții au bani, unde poți să îți faci relativ simplu chiar și vacanță pe Coasta de Azur – și atunci, e foarte ușor să ne jucăm de-a revoluția. Este de-a dreptul exaltant, cu atât mai mult cu cât, în fapt, nu riscăm nimic. În plus, să adăugăm faptul că în baza acestor idei revoluționare, oamenii au constituit rețele de putere. Spre exemplu, prin intermediul sindicatelor studențești; pseudo-sindicatelor, de fapt. Dar statul se prefacă că le recunoaște. Apoi, prin intermediul pseudojurnaliștilor revoluționari sau a celor care practică, fiind într-o clară impostură, critici ale societății, ei fiind funcționari, deci având un salariu care nu le dă nici o grijă a zilei de mâine și care curge până la sfârșitul vieții lor. Este, cum spuneam, o adevărată impostură – pentru că acești „revoluționari” nu riscă nimic.

C.P.: Vă invit să clarificăm ceva – anume, de unde vine această dublă măsură, în Occident, deși cred că nu doar acolo, pentru roșu și pentru brun? Roșu fiind, desigur, comunismul; brunul fiind, desigur, nazismul... Doar din naivitate, această dublă măsură?

S.C.: O-la-la, nu! Desigur că nu doar din naivitate. Și nici nu știu dacă în primul rând din naivitate. Iată numai cazul Franței: aici, Partidul Comunist a fost interzis de la sfârșitul lui septembrie 1939. Pentru că PC din Franța s-a solidarizat cu Uniunea Sovietică, iar URSS tocmai semnase pactul de neagresiune cu Hitler. Or, Franța era în război cu Hitler. De la 1 octombrie 1939, unul dintre principalii șefi al comuniștilor francezi difuzase în Parlament un manifest care chema la revoltă, pentru a opri imediat războiul cu Hitler.

C.P.: Deci, cumva pro-Hilter, pentru că pro-URSS... În fond, lumea uită foarte des că pactul cu Ribbentrop a fost semnat de nimeni altul decât de Molotov...

S.C.: Exact. Pentru guvern, așa ceva era inacceptabil, iar Partidul Comunist a fost dizolvat. A intrat în clandestinitate, dar mai ales s-a prăbușit. Și pentru că o mare parte a comuniștilor aderaseră la Frontul Popular. Era un moment când partidul comunist ținea un discurs puternic patriotic și, în 1939, șocul a fost așa de mare încât peste 90% dintre militanții comuniști și-au rupt carnetele de membru și au plecat, nemaivorind să audă de acest partid. Între septembrie 1939 și iunie 1941, Partidul Comunist Francez nu era nici un pic în Rezistență. Urma linia dictată de Moscova, îl atacau violent pe Generalul de Gaulle. Evident, atacul

german împotriva Rusiei a schimbat totul. De seara pînă dimineața. Moscova a transmis telegrame radiofonice prin care îi invitau pe comuniști să declanșeze lupta armată peste tot unde se află „ocupantul german”. Din acel moment, pe vorbe, în propagandă, Partidul Comunist a devenit partidul „cel mai rezistent”, partidul cel mai patriotic. Urmarea, dar și ironia istoriei (care a răsplătit un monument de impostură), este că, în 1945, Partidul Comunist a ieșit foarte întărit din război. A uitat 1939-1941. Și, să vedeți ceva foarte interesant: cînd am fost la Moscova, la arhive, am descoperit că la cîteva zile de la intrarea germanilor în Paris și pînă în august, deci din iunie pînă în august, conducerea comunistă a negociat la cel mai înalt nivel cu nașiștii la Paris.

C.P.: Oameni de principiu... Dacă nu ne plac unele principii ale lor, mai au și altele în dotare, conțrare primelor – cum spune Marx. Groucho Marx...

S.C.: Da. Da. Așadar, comuniștii au negociat cîteva săptămâni direct cu Otto Abetz, cel care era reprezentantul personal al lui Hitler la Paris. Ei bine, șeful comunist a făcut raportul, și asta e ce am găsit eu la Moscova, în care povestea exact ce s-a întîmplat în grădina de la

Germaniei din Paris. Era foarte frumos, spunea el, li s-a servit suc de portocale. Cu multe semnale care indicau un probabil acord politic – în această cheie citea această întîlnire șeful comunist. Evident, erau manevre diplomatice naziste; fapt este că, în această afacere, comuniștii au fost foarte naivi. Au crezut că vor ieși din clandestinitate și, de fapt, au fost sute de militanți care au ieșit, în baza acelor semnale, din clandestinitate și care au fost, două luni mai tîrziu, cu toții arestați. Mai apoi, cîteva ani mai tîrziu, a fost ceea ce am povestit: comuniștii au ieșit întăriți din război, au dominat mult timp mai multe municipalități, au pus aproape monopol asupra principalelor centrale sindicale, le-au capturat de fapt într-o manieră violentă. Spre exemplu, dacă într-o uzină era vot pentru a se alege delegații sindicali și dacă exista un sindicalist foarte cunoscut, dar necomunist, acesta, cu o jumătate de oră înainte de vot, avea un revolver pus în spate și era închis într-o sală. Nu putea lua cuvîntul, doar comuniștii vorbeau și, prin urmare, își luau, prin violență, cam toată puterea. După vot, sindicalistul amenințat era eliberat. Cam astea erau metodele comuniștilor puse la lucru în Franța primelor decenii; cînd nu chiar și mai violente. Era și șarm, probabil că sunt încă rezerve de șarm în „ideea comunistă”, dar este și istoria faptelor acestora – din specia celor pe care tocmai vi le-am povestit... Au fost metode dure, comuniștii au asasinat mulți oameni.

Ceea ce a fost extrem de interesant și salvator în același timp a fost că o altă parte a Rezistenței noastre a fost gaullistă. În mod abil, imediat după război, comuniștii i-au jucat pe gaulliști – „voi sunteți de fapt din Rezistență, sunteți ca noi, haideți cu noi”. E drept că și gaulliștii au fost ambigui, au ezitat. Apoi, Generalul De Gaulle a revenit la putere. El a vrut să facă Franța cît mai independentă față de America și aceasta a fost relativ bine pentru URSS, la rîndul lor angajate într-o confruntare pe mai multe planuri cu americanii. Sovieticii au încercat să se servească de De Gaulle pentru a face o breșă între americani și vest-europeni. De fapt, pentru De Gaulle aceasta nu era decît un joc; ceea ce făcea el era să crească miza. Cînd, în fond, a avut loc o criză serioasă, mă refer la cea din Cuba, de Gaulle i-a telefonat imediat lui Kennedy, încurajîndu-l să nu se lase, să stea ferm pe poziții. Dar, e drept, juca acest joc care plăcea mult Moscovei și care le-a convenit de fapt comuniștilor. Se ajunsese să existe doar două forțe care contau: comuniștii în opoziție și gaulliștii la putere. Și asta a durat cam două decenii, pînă prin 1978. Pînă în momentul în care François Mitterrand a fost ales președinte al Franței. Atunci comuniștii au fost extrem de slăbiți. Mai ales de Mitterrand, el știind prea bine ce face. A fost, de altfel, foarte abil, foarte șiret. A făcut o bună analiză sociologică; în 1971 a pus mîna pe Partidul Socialist (care era aproape distrus), în 1972 a semnat ceea ce se numește „programul comun” cu comuniștii. Era, în fond, un program comunist, iar comuniștii și-au zis că, întrucît Mitterrand venea de la Partidul Socialist, aproape mort politic, nu există nici un risc să semneze un acord cu el. 8 zile mai tîrziu, Mitterrand era la o reuniune a Internaționalei Socialiste. Toți i-au spus că e dus și l-au întrebat ce l-a găsit să se alieze cu comuniștii. Și el le-a spus: stați liniștiți! Le voi luat două milioane de voturi. Așa s-a și întîmplat.

C.P.: Și astfel, începe declinul major al ideilor comuniste puse în practică sub acest nume în Franța...

S.C.: Oarecum. Deși, în multe feluri, ideea comunistă, sublimată, rezistă și acum, așa cum am vorbit... Dar atunci, la începutul anilor 1970, odată cu ascensiunea lui Mitterrand, vulpea intrase în cotețul de găini...

●● **Interviu de Cristian Pătrașconiu**

Mulțumiri speciale domnului Enea Cipăianu, cel care a asigurat traducerea simultană a acestui dialog.

cafenele și bistrouri

Jacques Yonnet, autorul celebrei cărți *Rue des Maléfices*, a publicat ani de-a rândul articole despre bistrouri pariziene în *L'Auvergnat de Paris (Provincialul din Paris)*, mai mult de un deceniu, săptămână de săptămână, între 1961 și 1974: în total peste 700 de cronici tipărite în rubrica „Aubergistes et bistrots de Paris” („Hangii și bistrouri pariziene”), pe care Yonnet ar fi vrut să le adune într-un volum, *Paris ma légende (Parisul, legenda mea)*, din păcate niciodată dat la tipar. Lucrul acesta nu s-ar fi știut nici astăzi dacă nu ar fi existat pasionați de literatură și de poveștile despre

Paris înșirate de autorul nostru, care au fost adunate în mică parte într-un volum, *Troquets de Paris (Bistrouri pariziene)*, apărut la Editura L'Echappée, în 2016. Cum revista era finanțată de cei din Auvergne, iar Yonnet se considera prietenul lor, este limpede că majoritatea bistrourilor evocate erau ținute de cei proveniți din această regiune, pe care autorul îi ridică în slăvi pentru meniurile propuse sau vinurile alese cu grijă pentru delectarea parizianului de rând, căci nu e vorba aici de restaurantele de lux, ci de bistrourile

populare, mai ușor de găsit și de apreciat în jumătatea de est a Parisului. Secretul bucătăriei de calitate nu este întotdeauna bine păstrat, astfel că pe lângă clientela obișnuită descrisă cu umor, Yonnet nu precupește efortul de a trâmbița ce supă excelentă se mănâncă în cutare loc sau ce feluri mai deosebite sunt de apreciat în altul. Nimeni să nu-și închipuie însă că aceste locuri frecventate de autor în anii șaizeci mai există astăzi. Ele au dispărut în cea mai mare parte odată cu patronii, fiind înlocuite de altele, diferite desigur, cu altă

bucătărie și cu altă clientelă. Este uimitor să constăți ritmul alert în care acest spațiu de convivialitate se reconfigurează neîncetat. Cu excepția locurilor celebre, gen Lipp, Les Deux Magots sau Café de la Paix, un bistro nu se menține mai mult de patruzeci de ani, care ar fi durată maximă de prezență la tejghea a unui patron bun cunoscător al tuturor dedesubturilor meseriei.

Aici se cuvine să dau un exemplu: David Rey, un admirator al lui Yonnet, relatează cu vădită satisfacție, în prefața la *Troquets de Paris (Bistrouri pariziene)*, că și astăzi spiritul bistroului s-a păstrat așa cum apare el zugrăvit de autor. Drept dovadă, *Zic-Zinc*, de pe rue Decaen, la numărul 95, în arondismenul 12, nu departe de librăria Atout Livre unde David Rey este acționar (iubitorilor de carte le este permis să investească în ceea ce iubesc). Bistroul cu pricina ar avea o clientelă cât se poate de pitorească, cu patroni simpatici care sunt un fel de entuziaști ai meseriei. Câteva portrete schițate cu har mă conving că

ar trebui să fac o descindere în bistroul cu pricina, doar se află la vreo câteva sute de metri de apartamentul nostru și mi se pare chiar ciudat că nu l-am remarcat până acum. Îl caut prin urmare, și-l găsesc cu ușurință, numai că este închis – definitiv închis, deși cu o jumătate de an în urmă părea să fie în plină activitate. Câteva luni mai târziu, într-o duminică, fiind cald și frumos, facem noi (soția mea și cu mine) o plimbare pe promenada plantată de pe Avenue Daumesnil până spre Gare de Lyon. Căldură mare, monșer, cum rar se întâmplă la Paris în luna iunie. La întoarcere, topiți de caniculă, ne așezăm la terasa unui bistro pe bulevardul Reuilly cu intenția de a ne delecta cu răcoaritoarea bere estivală. Observăm clienții, par să fie toți din cartier, patronul este binevoitor, ne explică răbdător capacitatea fiecărui recipient, în acord cu tăria mărcii de bere. Interesant. După câteva minute, un tânăr cu aparență de *habitué* se aglutinează la masa de alături unde își găsește prietenii și exclamă ceva de genul în sfârșit un loc unde se poate întârzia după ce a închis *Zic-Zinc*...

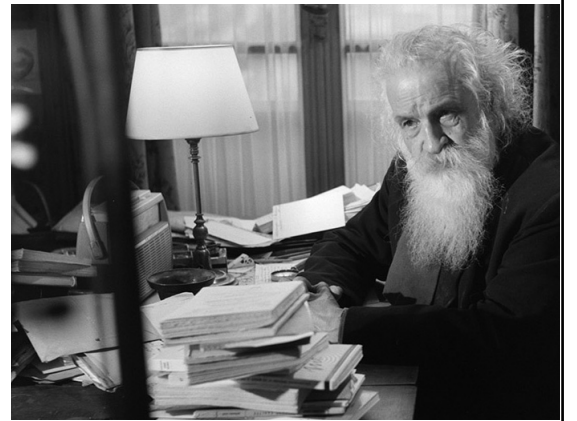
Polarizările sunt așadar multiple, iar dinamica bistroului este permanentă, ea presupunând circumvoluțiuni de toate felurile, sinusoidale, centrifuge, rotitoare ori frânte, în funcție de compania sperată, de nivelul de dispersie al amicilor și de numărul de aperitive absorbite. Cât despre bistro, el este în esență imuabil, iar în particular în continuă prefacere.

Să revin însă la articolele lui Yonnet. Ele cuprind adesea relatări cu caracter istoric, dacă nu legendar, culese de prin prăfuitele arhive ale municipalității sau și mai bine inventate, cum ar fi povestioara pe care Yonnet i-o susură lui Chagall despre vioara care zboară (una din temele de predilecție ale artistului), și care s-ar fi petrecut cu secole în urmă în imobilul din Place Dauphine în care pictorul tocmai se mutase. Pură coincidență, nu-i așa? Alteori, șăgalnica până devine serioasă când este vorba de a retrasa istoria Halelor, a căror soartă fusese hotărâtă la începutul anilor 70, ori când sunt evocate cafenele renumite, cum ar fi Tortonni, Café de Paris sau Café Hardy, a căror celebritate se prelungește în secolul XX nu neapărat prin prestigiul intrinsec al respectivelor localuri,

ci din pricina clinetei alese: scriitori, artiști, nume cu rezonanță în spațiul parizian s-au perindat prin aceste locuri distinse. Să nu fiu însă nedrept: se cuvine subliniat faptul că Yonnet are o asemenea cunoaștere a bistrourilor evocate încât adesea o pagină de istorie se suprapune actualității, înobilând prezentul cu aura trecutului. Aproape fiecare articol trimite la un moment anume din istoria mai veche sau mai recentă a străzii, a cartierului ori a imobilului, reamintind cititorului că bistroul despre care este vorba nu e rupt de un trecut memorabil. Un edict regal, o legendă, un fapt divers petrecut cu secole în urmă împrumută o strălucire aparte locului cu pricina, cu atât mai interesant cu cât puțini sunt contemporanii autorului care mai cunosc aceste curioase istorii.

De fapt, pana lui Yonnet se distinge tocmai prin această înclinație către o mitologie pariziană ad-hoc, iscusit prinsă în rama de cleștar a narațiunii. Periplusul prin bistrourile luteziene sunt un pretext pentru parcurgerea atentă și fastuoasă a unui tezaur de istorie și cultură de o densitate extraordinară, cum rareori i-a fost dat unei cetăți să posedese. Totul pare să-l intereseze pe Yonnet; între cele mai caraghioase povești medievale și situații sau evenimente mai recente, ori personaje demne de atenție, pe care autorul le-a cunoscut la tejgheua veneratelor stabilimente, distanța este adesea parcursă printr-o singură întorsătură de frază. Ar fi de amintit aici scurta și extravagantă disertație despre cele patru specii de șobolani care populează subsolurile Parisului, între care prima, cea neașă, se distinge prin caracterul laborios al negricioasei rozătoare. Celelalte, de import, debarcate odată cu lăzile de obiecte destinate diverselor expoziții universale ori din convoaiele de furnituri ale armatelor străine în epoca războaielor napoleoniene,

au introdus „moravuri” noi, deși nu se poate spune că nu s-au adaptat traiului parizian.

Umorul face parte, spune Yonnet mai în glumă mai în serios, din patrimoniul național. Genul lui proxim este râsul rablaisian, cu tot ce înseamnă el: farsa, zeflemeua, deriziunea se conjugă într-o dinamică unitară, cea a „examenului de conștiință” între șase și opt seara, la tejgheua bistroului de cartier. El se poate ivi în orice circumstanță și mai ales distanța pe care o impune chiar și în situațiile tragice este semn de sănătate durabilă a unei colectivități. Râsul este purificator, imponderabil, aerian și în același timp profund serios. A fi jovial nu exclude o anumită formă de sobrietate: ambele alcătuiesc echilibrul și armonia lăuntrică a parizianului.

Gaston Bachelard, evocat de Yonnet din motive care țin de ordinul evidenței (locuiau în „Maube”, adică în place Maubert, se întâlneau adesea la cumpărături prin cartier), ne invită – nu este singurul – să navigăm pe marea pariziană. Când insomnia (boala filosofului), este potențată de vacarmul orașului, de vuitetul automobilelor și al camioanelor, noaptea târziu, acesta și găsește tihna retrăind metaforele oceanului. Parisul este o mare tumultuoasă, în miez de noapte zgomotul citadin este comparabil cu murmurul valurilor și mareelor. Filosoful se închipuie atunci pierdut între talazurile atlantice, în mijlocul furtunii, certat de trăsnete, bătut de vânt și în felul acesta își dă curajul de a adormi, considerându-se fericit pe divanul plutitor care rezistă furiei dezlănțuite a elementelor¹.

Robert Giraud, prietenul lui Yonnet, va recurge la rândul lui la aceeași metaforă pentru a descrie bistroul din Carrefour Buci. ●

¹ Gaston Bachelard, *La poétique de l'espace (Poetica spațiului)*, P. U. F., col. « Quadrige », 1984, p. 44.

s-a pensionat cel mai sever critic literar

michiko Kakutami (în imagine), laureată a Premiului Pulitzer din 1998, critic literar la „New York Times”, a anunțat recent ieșirea sa la pensie. Vreme de 38 de ani, ea a fost cel mai influent și sever critic literar de la cunoscuta publicație americană. Colegi de-ai ei și scriitori, în special, David Foster Wallace, Suzan Sontag, Jonathan Franzen, acceptând că Michiko Kakutami este un critic influent, totuși au declarat că au și opinii defavorabile despre ea. ●

descoperire arheologică

Situl „arkeolojihaber.net” din Turcia a anunțat recent că în localitatea Urfa (vechea Edessa), unde învățatul Mesrop Maștoț (sanctificat ulterior) a creat alfabetul armean în anul 405, arheologii au descoperit un lung perete stâncos cu morminte ce datează de peste 2.000 de ani. Acestea ar aparține familiilor regale și ar fi în număr de 133, săpate în stâncă. Conform opiniei arheologilor, aceste morminte ar data din epoca regelui Abkar al Edesei.

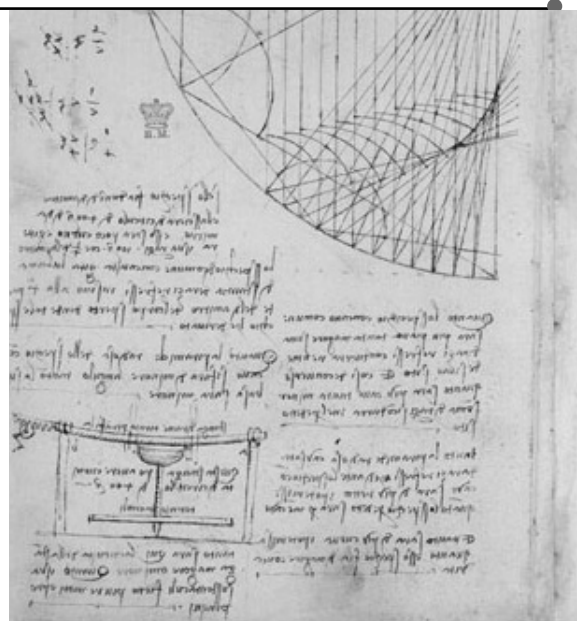
Historicul medieval armean Moise din Khoren a afirmat că Abkar V era armean și unul dintre primii monarhi din lume care s-a convertit la creștinism, fiind și el sanctificat de către Biserica Armeană.

În imagine: Vedere a sitului arheologic de la Urfa. ●

manuscrisul lui Da Vinci – disponibil tuturor

the British Library a publicat pe internet manuscrisul lui „Codex Arundel” al lui Leonardo da Vinci. Manuscrisul are 570 de pagini, însemnările fiind făcute în perioada 1480-1518. Acesta este cel de-al doilea, prin importanța sa, după „Codex Atlanticus”.

„Codex Arundel” a început să fie digitalizat în 2007, ca urmare a colaborării dintre British Library, Microsoft și Turning the Pages. ●

o capsulă a timpului

Cu zece ani în urmă, o anume familie Winter cumpărase casa din Portland a scriitorului american Chuck Palahniuk. Recent, această familie a început să restaureze casa și a găsit, în plafon, scrisoarea lăsată de Palahniuk urmașilor săi.

Palahniuk ascunsese într-o cutie de table schițe pentru renovarea băii, o mică scrisoare,

un exemplar din celebrul său roman „Fight Club” (care a avut parte de o ecranizare controversată), volum purtând o dedicație, fotografii, tăieturi din ziare.

Știrea a fost dată publicității de către proprietara locuinței – Jolynn Winter, mulțumindu-i lui Palahniuk. ●

arta și istoria Armeniei la Metropolitan Museum

după cum semnaleză „armenpress.am”, Armenia va fi onorată în 2018 la Metropolitan Museum din New York. Începând din 21 septembrie, ziua națională a Armeniei, celebrul muzeu newyorkez va expune artă armeană cu obiecte datând din sec. IV până în sec. XVII. Elen Evans, specialistă a Bizanțului și artelor Evului Mediu, a oferit câteva detalii privind această viitoare expoziție. Ea va prezenta „istoria și cultura Armeniei din Evul Mediu timpuriu până în sec. XVII, începând cu adoptarea creștinismului, inventarea alfabetului armean de către Mesrop Maștoț și aportul său, deopotrivă cu Regatul Armeniei Ciliciene, numeroase manuscrise și primele cărți armenesti tipărite”. Expoziția va împrumuta piese din colecțiile Muzeului Patriarhiei de la Sf. Ecimiazdin, Institutul de manuscrise rare Matenadaran și Muzeul de istorie a Armeniei din Erevan, Biserica Sf. Iacob din Ierusalim, Catolicosatul Marii Case a Ciliciei, Mănăstirea Congregației Mekhitaristilor de la San Lazzaro din Veneția și Fundația Calouste Gulbenkian din Lisabona. ●

meridiane

aniversări UNESCO pentru 2018-2019

recent, UNESCO a dat publicității lista aniversărilor propuse pentru anii 2018-2019, din care am spicuit pentru cititorii revistei noastre:

500 de ani de la moartea pictorului italian Leonardo da Vinci (1452-1519), 50 de ani de la încheierea campaniei de salvare a patrimoniului de la Abou Simbel (1968), 100 de ani de la nașterea scriitorului mexican Juan Arreola (1918-2001), 150 de ani de la nașterea scriitorului armean Hovhannes Tumanian (1869-1923), 200 de ani de la nașterea geografului, naturalistului și exploratorului german Alexander von Humboldt (1819-1896), 150 de ani de la nașterea scriitorului rus Maxim Gorky (1868-1936), 200 de ani de la nașterea compozitorului, dirijorului polonez Stanislaw Moniuszko (1819), 200 de ani de la nașterea scriitorului rus Ivan Turgheniev (1818-1883), 200 de ani de la nașterea dansatorului și coreografului rus Marius Petipa (1818-1910), 100 de ani de la nașterea scriitorului rus Alexandr Soljenițin (1918-2008), 50 de ani de la moartea pictoriței Cecilia Cuțescu-Storck (1879-1969) și 150 de ani de la nașterea savantului român Emil Racoviță (1868-1947). ●

Leonardo da Vinci, portret de Francesco Melzi

Cecilia Cuțescu-Storck

Emil Racoviță

În numărul trecut al revistei noastre, Mircea Mihăieș a publicat un articol extraordinar, intitulat *Artistul sonor*. Prin ce s-ar evidenția „poetii”, din generația recentă, autodeclarată „insurgentă”, pe care eseistul îi numește *artiștii sonori*? „Senzația, pe ansamblu, e una de precaritate a mijloacelor artistice, lancezeală, monomanie, pițigăieli stridente, stereotipii tematice, deșeuri lingvistice reciclate, cuvinte captate aleatoriu, «în priză directă» (SRI-ul o face mai bine!), suprarealism rahitic, pauperitate lexicală, debilitate a instrumentelor retorice și nulitate a ideilor.” „Poezia”, în reprezentarea lor, nu e „decât urlat, expresie a frustrării și obscenitate”. „...Deși se vor postmoderni, sunt condamnați la o perpetuă premodernitate.” „Impresia e de paraliteratură scrisă de chivuțe care trag gros, prea gros, cu bidineaua, pe pereți strâmbi și de fanți chinuți de înțepătura unui *liubav* pogorât peste ei tocmai când își făceau de lucru cu acul și seringă”. „...Ei vând unui public neinformați, pe post de prosperă, o marfă răncedă”.

Demonstrația pe care o reușește Mircea Mihăieș în acest text este foarte importantă: „poetii” aceștia, care, social, nu vor să audă de breasla scriitoricească și se manifestă extrem de agresiv față de poezii ce ascultă de canonul adevăratei poezii, în fond nu sunt poeți. (De aceea punem aici între ghilimele cuvintele *poetii* și *poezie* când ne referim la ei.)

Locuind fraudulos cuvântul *poezie* și cuvântul *literatură*, acești noi veniți sunt scoși de titularul *Contrafortului* din revista noastră înafara termenilor *poetii/poezie/literatură* și așezați într-o altă categorie, acolo unde le este locul, sub acoperișul sărac al numelui potrivit pentru ei: *artiștii sonori*, totuna cu precaritate, improvizație, efemeritate.

Să ne închipuim că avem două legume, două roșii care, pe dinafară, arată la fel, sunt coapte, au aceeași culoare. Însă, când le mănânci, vezi că numai aparent sunt identice: una are gust, cealaltă e complet lipsită de gust. De fapt, asociația dinainte nu acoperă perfect cazul nostru: aici, avem de-a face cu niște uzurpatori care încearcă să umple cuvântul *poezie* cu o realitate semantică total străină de aceasta, compromițând-o.

Până la urmă, cearta/scandalul/ războiul care răvășește viața literară de la noi nu are loc între două tabere din lăuntru literaturii, care înțeleg diferit poezia/literatura, între insurgenți și tradiționaliști, să zicem, ci e un conflict între scriitori care apără literatura și alții, din afară, niște asediatori care își spun literați dar, de fapt, practică o scriitură de un jalnic regres, o non-literatură. E o convingere mai veche a revistei noastre și de aceea, în prelungirea textului lui Mircea Mihăieș, găzduim în acest număr rubrica *Focus-artistul sonor*, unde exprimăm puncte de vedere doi dintre cei mai valoroși critici literari de astăzi, Daniel Cristea-Enache și Răzvan Voncu. (G.C.)

Efectul de ecou: Expres cultural (nr. 10)

În *EXPRES CULTURAL* (nr. 10), Liviu Ioan Stoiciu semnează un articol despre starea debuturilor literare de la noi. Retras de câțiva ani la Brașov, unde și-a găsit o binemeritată liniște, poetul privește lucrurile de la distanță, ceea ce îi asigură o bună vedere de ansamblu. Situația descrisă de el, cu luciditate, fără patimă și cu bună-credință, nu e în măsură să ne încante. Totodată, observăm că opiniile lui coincid cu propriile noastre opinii care, de altfel, ne-au făcut să consacram un focus acestui subiect. Am reținut un fragment din radiografia datorată lui Liviu Ioan Stoiciu: „(Anul trecut, *n.n.*) a fost o adevărată inflație de titluri de carte de debut care nu s-au comparat

Trei sfaturi

În *DILEMA VECHIE* (nr. 717), Andrei Pleșu povestește că, aflat la început de drum ca ministru de Externe, s-a întâlnit cu George P. Schulz, fostul secretar de stat al lui Ronald Reagan, și l-a rugat să-i dea două-trei sfaturi de demaraj în meseria de diplomat. Iată cu ce povețe s-a ales: mai întâi, să nu se spetească citind din scoarță-n scoarță toate dosarele stufoase oferite de consilieri înaintea unei vizite sau a unei întâlniri oficiale; totul se poate rezolva la un prânz colegial cu cel responsabil cu tema/ zona geografică în chestiune. Apoi: să se menajeze și să nu accepte toate invitațiile pe care le primește. Și, în fine, măcar o dată pe săptămână, să se încuie în biroul său și să se întrebe serios: *De ce naiba vreau să fac meseria asta?... Andrei Pleșu recunoaște că mai cu seamă al treilea sfat l-a tulburat. În repetate rânduri, mărturisește el, s-a autoevaluat (se întâmplă chiar și în textul acesta din *Dilema veche*), întrebându-se, sfâșiat și convingător, ca un personaj shakespearian, care au fost motivațiile reale ce l-au condus spre opțiunea aceasta a acceptării unei demnități publice. Atitudinea sa este normală, dar nu este obișnuită, așa încât nu ne așteptăm ca exemplul lui să fie urmat de cei aflați azi în diverse funcții: cei de acum sunt făcuți din cu totul alt aluat, diferența dintre editorialistul *Dilemei vechi* și cei de acum e una uriașă, de la cer la pământ. Nicidecum nu-i vedem capabili pe demnitarul momentului de scrutări de sine sincere, necruțătoare, din care ei înșiși să iasă așa cum sunt, adică în pierdere, prost. ●*

cu debuturile prin concurs (cu jurii imbatabile) ale editurilor Albatros și Cartea Românească sau Dacia (dar și ale editurilor Eminescu, Junimea și Facla) din anii '70-'80 ai secolului trecut, la care erau trei premiați maximum pe an, de fiecare editură (cei alți remarcați apăreau în *Caiete ale debutanților*). Nu s-au comparat nici cu colecția «Luceafărul» din anii 1960, unde apăreau pe bandă poeți și prozatori, care erau automat promovați critic (mulți dintre ei n-au rămas în linia întâi, sigur)... S-a impus vreunul (dintre cei debutați recent, *n.n.*)? Azi nu mai avem critică de întâmpinare semnată de critici de seamă – cei debutați editorial, azi, habar nu au de existența revistelor literare (ei vin de pe internet). De aici și debandada, ignoranța, sfidarea. Nu pot să uit stupefacția pe care am avut-o, cu Doina Popa, stând la masă cu patru premiați la Concursul «N. Labiș», la Suceava, liceeni sau studenți din provincie, când am aflat că nu auziseră nici de **România literară** (în schimb știau de revistele de nișă ale unor douămiiști, de care noi habar nu aveam; observați, «consacrații» merg în paralel cu «debutanții», nu se ating nicăieri, la nivelul literaturii române; deși debuturile le fac scriitorii consacrați, ei le receptează, și cei debutați n-au auzit de cei consacrați, care-i premiază, nu i-au citit, nu sunt interesați deloc de literatura scrisă până la douămiiști; rămânând în paranteză personal îi acuz pe profesorii lor, «optzeciști» ca vârstă, de liceu sau universitari, de ruptura produsă, care nu i-a apropiat de literatura română contemporană). Ridicol, noii debutanți se mulțumesc în particular cu aplauzele galeriei lor și cu câte o cronică amatoristică de pe internet, de pe bloguri sau *site-uri* (apărute cu zecile; foarte puține sunt cât de cât profesioniste), sunt incapabili să-și dăruiască volumele la revistele Uniunii Scriitorilor și criticilor literari (sau măcar poezilor consacrați), care ar putea să le confirme sau infirme valoarea, citindu-i. (...) Subliniez lipsa de bun-simț, fiindcă un autor care citește (și se compară cu ceea ce s-a scris până la el) se abține să se facă de râs – deși știi că asta nu e un argument, tinerilor «li se rupe» dacă sunt băgați în seamă de profesioniști, de consacrații din Uniunea Scriitorilor (azi, înjurată că e moștenire

comunistă, înjurată tocmai fiindcă le cere talent și har celor ce publică, să reziste și mâine). E trist, dacă debutanții trădează idealurile valorii estetice, literatura română nu mai are viitor.” Într-adevăr e trist. Și e terifiantă panorama literaturii noi, prezentată cu exactitate de Liviu Ioan Stoiciu: ne simțim ca și când un cataclism inexplicabil ar fi venit peste o civilizație de mare rafinament, distrugând-o, și-n loc s-ar fi instalat un primitivism năucitor.

Din sumar

Am citit cu interes numărul 10 al revistei *APOSTROF*. Editorialul Martei Petreu, intitulat *Festivalul clujean al scriitorilor*, e consacrat ediției din acest an al FestLit. Ovidiu Pecican analizează amplu, la rubrica *Estuar*, volumul de convorbiri cu Ileana Mălăncioiu, *Am reușit să rămân eu însămi. Interviu 1994-2016*, apărut la Editura Polirom. Din arhiva Europei libere, Gelu Ionescu oferă revistei comentariile pe care le-a făcut, în anul 1987, de la microfonul acestui post de radio, la volumul *Viața lui Titu Maiorescu* de Z. Ornea. Putem apoi citi un interviu foarte bun cu Mircea Mihăieș (realizat de Florian Saiu). *Biblioteca în aer liber* găzduiește un text al lui Bernard Guenée, *Istorie și cultură istorică în Occidentul medieval* (cu prezentarea și în traducerea lui Coriolan Alexandru). Sub genericul *Ospățul filosofilor*, am reținut eseul *Infernul dublului* de Ștefan Bolea. Cronici de carte, pagini de proză, de poezie și chiar de aforisme completează sumarul acestui număr de calitate al revistei clujene.

O experiență de coșmar

În revista 22 (nr. 44), sub titlul *Uimitoarele aventuri ale unui spaniol în Gulag*, Codruț Constantinescu rezumă povestea vieții lui Valentin Gonzalez, „El Campesino” („Țăranul”), cel care, între anii 1939-1949, a cunoscut realitățile cumplite din Uniunea Sovietică. Cine era Valentin Gonzalez? Figură celebră, comunist, revoluționar, luptând de partea republicanilor în războiul civil din Spania, acesta a emigrat în URSS după câștigarea confruntării armate, în 1939, de către Franco. La început, din motive propagandistice, s-a bucurat de o primire triumfală și de privilegii incredibile în țara far a Revoluției. Apoi, brusc, a căzut în dizgrație și a cunoscut infernul. Urmărit permanent de NKVD, tratat ca fiind agent imperialist, a ajuns la Lublianka și în alte închisori, apoi în Gulag și a căpătat domiciliu forțat prin tot felul de provincii sovietice de la capătul lumii: din Nordul înghețat, unde se afla un mare bazin carbonifer și unde deținuții înfruntau năprasnicele geruri și viscole arctice, până în lagăre din Turkmenistan și Uzbekistan. A scăpat uimitor de la moarte și, după repetate încercări eșuate, a izbutit în fine să fugă din URSS. S-a stabilit în Franța, a luptat în continuare împotriva regimului franchist și a murit târziu, în anul 1983, în țara natală. Dezamăgirea față de comunism, după experiența de coșmar din URSS, a descris-o într-o carte, apărută în anul 1950 în Spania și, doi ani mai târziu, la New York, în versiune engleză: *Life and Death in Soviet Russia*. O carte de citit.

●● Cronicar

ERATĂ Facem cuvenita rectificare: în numărul trecut, domnului Liviu Pop i s-a atribuit funcția de ministru al Culturii, în loc de aceea de ministru al Educației. (Red.)

Vă puteți abona la redacție sau prin mandat poștal la adresa Fundația România literară, Calea Victoriei 133, sector 1, București, cod 010071, oficiul poștal OP 22, în atenția dir. admin. Dragoș Ursache* și prin virament bancar* în contul RO91BRDE441SV5948894410 deschis la BRD-Groupe Société Générale, agenția Șincai

Prețurile abonamentului pentru anul 2018 sunt:

37,5 lei pentru 3 luni (13 nr.)

75 lei pentru 6 luni (26 nr.)

150 lei pentru un an (52 nr.)

* Este necesar să menționați numele dvs., adresa și un număr de telefon.

Pentru cititorii din străinătate prețul abonamentului este:

150 euro sau 170 USD pe an

75 euro sau 85 USD pe 6 luni

Contul în euro este RO37BRDE441SV59489004410

Contul în USD este RO87BRDE441SV59488974410

Ambele conturi sunt deschise la BRD-Groupe Société Générale, agenția Șincai.

Vă rugăm să ne trimiteți dovada plății pe e-mail: revistaromanialiterara@gmail.com

Este necesar să menționați numele dvs., adresa și un număr de telefon.

Începând cu anul 2017, România literară este indexată EBSCO în baza de date MLA Directory of Periodicals.

